

אסיפת אמרי"ם

ליקוט דברי תורה, דברי התעוררות,
מאמרים מספה"ק,
אמרות טהורות, וסיפורי צדיקים,
המעוררים לעבודת השי"ת.

לימי הפסח

קונטרס זה
נערך ונאסף ע"י
אחד מבני החבורה
למען זיכוי הרבים

בכל עניני קונטרס זה
להערות והארות - וכן לקבלת הגליון
ניתן לפנות למייל

R5708580@gmail
kolmenachem12@gmail.com

"והגדת לבנך"

י שמחו ה ילדים ו יגילו ה הורים ב"ה וב"ש שזכינו השנה להגיע לחג הפסח בבריאות ובאחדות מה שנמנע מאתנו בשנה שעברה. ולכן השתדלתי גם השנה לאסוף כעמיר גורנה מהני מילי דמיטב בעניני חג ולשלוח לכם ילדי חביבי ואחי ורעי, וכפי שאני מקוה גם להנות אתכם, מהני מלי מעלייתא שהובאו בספרים הקדושים בעניני הפסח והגדה של פסח. אמנם ארוכה מארץ מדה, ואין לדבר סוף וגם מחוסר הזמן, ולכן אספתי קצת עד "כמה שידי יד כהה מגעת", ואי"ה בשנים הבאות נשלים יתן לנו ה' כח ובריאות שלימה. [גם בשנה שעברה כתבתי כך, ואני חוזר על התפילה גם השנה...]

וזאת למודעי שאין בכוונתי לא להתייגע בספרי רבוה"ק גדולי החסידות מכל הדורות, שזה מוטל על כאו"א כנאמר ואפילו כולנו חכמים וכו', אלא להקל על המחפש ומבקש להגיע לדברים יותר נקודתיים ולהנגיש אותם לכולם, כ"א כפי יכולתו והשגתו.

לרגל חשיבות הנושא, וחוסר הידע וההיסטוריה בדור הצעיר - לא באתי ח"ו כמוכיח בשער ולא לומר מוסר לאף אחד, ולכן המשכתי קצת משנים קודמות והארכתי בסוף החוברת בעניני יסוד הפסח, גזירת הקטניות, איסור מצות מכונה, החומרא במצה שרויה, וקצת מטעמי החומרות והמנהגים, אמרתי מכל מלמדי השכלתי ואעתיק לכם זאת כדי לחזק ההבנה והידיעה בגודל ענין שמירת החומרות והמנהגים בחג הפסח כל אחד כפי שנהגו אבותיו ורבותיו נהרא נהרא ופשטיה.

ואני תפילה שבזכות ההכנה לליל הסדר ולחג הקדוש נזכה באמת להשיג את גודל קדושתו ולהתעלות במעלות התורה היראה והחסידות, ולזכות ל"כאן הבן שואל" כאיתא בספה"ק שכל אחד יכול לבקש ולפעול כל מה שצריך בגשמיות וברוחניות אכ"ר.

והיות שהמצוה בליל פסח היא "והגדת לבנך" – קראתי את הקובץ בשם "והגדת לבנך", ואקוה שאפילו במרחק הגופים וקירוב הלבבות אקיים מצוה זו ע"י שתסתכלו בזה ולקיים מצות סיפור יציאת מצרים באילוצי המציאות. ובקרוב ממש נזכה לגאולה שלימה ולבנין הבית המקוה ונזכה עוד האי שתא להקריב קרבן הפסח במועדו ולקיים מצות עליית הרגל בפועל ממש כולם ביחד בבריות גופא ונהורא מעליא בנערנו ובזקנינו נלך כי חג ה' לנו.

ע"ב חג כשר ושמח

נחת שמחה וכל טוב

אביכם ידידכם אוהבכם

ערב פסח תשפ"א

ניסן - שבת הגדול - פסח

שואלין ודורשין קודם לפסח שלושים יום (שו"ע תנ"ט ס"א).

חדשיים לפני המועד שקבע הגר"מ שפירא זצ"ל לחנוכה בנין ישיבת חכמי לובלין המפואר, החל במסע להזמין את גדולי הדור. כשהגיע לכ"ק ה"אמרי אמת" זצ"ל, נשאל: הרב מלובלין, מדוע אתם מקדימים להזמין חדשיים לפני הזמן?

ענה: ברצוני לסייע לוינה כדי להזמין את מו"ר הרה"ק מטשורטקוב זצ"ל, והוא זקוק להכנה של שלושים יום לפחות כדי להגיע למעמד.

חיך הרבי מגור ושאל: אם זקוק הוא להכנה כה רבה, מה עושה הוא כשמזמינים אותו לסנדקאות בברית מילה שאין לו זמן להכנות יותר משמונה ימים?...

התלהב הרב מלובלין וענה: חז"ל אומרים שמ' יום קודם יצירת הולד מכריזים אם יהי' בן או בת, מאמין אני באמונה שלימה שהרבי הקדוש שומע את ההכרזה, ויודע אם צריך הוא להכין את עצמו...

בספר "אוצר דרשות ומאמרים": אי' בגמ' [פסחים ו.] שואלין ודורשין וכו' רשב"ג אומר שתי שבתות שהרי משה וכו'. שואלין הוא גם מלשון שאלה והלואה, בימים אלו שהם הכנה לחג הפסח אפשר להשיג בשאלה, ולכל הפחות יש להזדרז מראש חודש ניסן, במחצית האחרונה של השלושים יום, שהוא גם לדעת רשב"ג. ואי' בגמ' שהרב נשאל לתלמידים ביומא דכלה, שלשים יום קודם הפסח, איהו 'שאיל' להו, והרמז בזה כלפי מעלה להשי"ת, שבימים אלו ניתן בשאלה סיוע להימשך ולהתקרב.

עו"א: בגמ' שואלין ודורשין וכו', שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני, וכן קיי"ל להלכה. ומקשים התוס' [שם ד"ה ומזהיר] אע"ג דעל ידי שאילתו הוזקק לומר להן, היינו שהאנשים אשר היו טמאים לנפש אדם שאלו מה דינם, ושאל משה רבינו את השי"ת וציווהו פרשת פסח שני, ומה ראייה היא לקבוע כן הלכה לדורות, ותירצו דמכל מקום לא היה צריך להאריך אלא אל תעשו פסח ותו לא.

ויש להבין תירוצם, שהרי כיון שכבר שמע משה רבינו מהשי"ת פרשה זו, למה ימנע מהם את התשובה, ואל תמנע טוב מבעליו כתיב.

אכן מדברי התוס' למדנו יסוד גדול במעלתה של ההכנה לקראת המועד, כי הנה אי' בספרים הק' לבאר מה היתה

טענתם של אנשים אלו למה נגרע וגו', והרי תשובתם בצדם אנחנו טמאים לנפש אדם, אלא שהיתה השתוקקותם גדולה להקריב את קרבן הפסח, ומתוך כיסופי הקדושה שלהם ושברון לבם זעקו למה נגרע!?

ובזה יובן תירוץ התוס', כי באמת לולא הלכה זו ששואלין ודורשין קודם הפסח שלושים יום, לא היה משה רבינו אומר להם פרשת פסח שני, בכדי שיוסיפו לכסוף ולהשתוקק ויקבעו זאת בעומק לבם, אלא מתוך שהלכה היא לעסוק בהלכות הפסח שלשים יום מקודם כדי להכין עצמם למועד, לכן הוזקק לומר להם מיד מצות פסח שני. אם כן נמצינו למדים שההכנה למצוה שקולה כנגד ההשתוקקות והכיסופים לטוב, והיינו משום שההכנה עצמה מביאה לאותה השתוקקות, הרי שבהלכה זו של שואלין ודורשין רמוזה דרך בעבודת השי"ת של הכנת הלב קודם המועד.

היה מעשה נפלא אצל הרה"ק ה"תפארת שלמה" זי"ע: פעם בא אליו רב גדול בתורה קודם הפסח ונתן לו 'קויטל' והזכיר שם שיה"ר שלא יכשל ח"ו בהוראת חמץ בפסח בשאלות של בני עירו. ואמר לו הרה"ק התפא"ש "סגולה לזה, שיראה ללמוד ולסיים כל השו"ע של הל' פסח מהחל ועד כלה", וזה יהיה לו סגולה ושמירה בטוחה שלא יבוא עוד שאלה. והרב הנ"ל עומד ומשתאה מה זאת.

והסביר לו: תדעו כי הדין בשו"ע בעצמו מבקש ומתחנן בשמים ממעל שילמדוהו, ומי שאינו לומד הדין בשו"ע, הלא הדין עומד וצווח בשמים על כך, מה עושים בשמים, מזמינים שאלות שונות כדי שעי"ז יתגלגל הדבר שנלמוד את הדין בשו"ע. ולכן עצה יעוצה, אם כבודו ילמד כל השו"ע קודם הפסח, אז שקטה מדת הדין שהרי למדו אותו כבר קודם החג דשואלין ודורשין וכו', לכן ירוויח שלא ישאלו אותו.

על מאמר חז"ל שואלין ודורשין וכו', המליץ הגה"ק ה"ערוגת הבושם" זי"ע מאמר חז"ל אחר: אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה. וביאר: החפץ לקיים את מצוות הפסח בשלמותו, באופן שיתכבד ששמו נקרא עליהן, צריך הוא 'לגמור' היטב – היינו ללמוד, מלשון גמרא – הלכות הפסח, ובזכות ההכנה הנכונה הראויה יעשה המצוות כתיקונן.

ומה שתיקנו חז"ל לדרוש בהלכות החג קודם הפסח יותר משאר המועדים? ביאר: משום שלכל מועד קדמו ימי הכנה, לימים נוראים ומועדי תשרי – קדמו חודש אלול וימי הרחמים והסליחות. לזמן מתן תורתנו – מתכוננים בימי ספירת העומר שהם ימי הכנה וציפיה לקבלת התורה. ולחג הפסח שלא

קדמו לו ימי הכנה, תיקנו חז"ל שיהיו שואלין ודורשין שלושים יום קודם החג.

מעוֹת חִיטִין

ברמ"א [או"ח סי' תכ"ט סעי' א']:¹ המנהג לקנות חיטים לחלקן לעניים לצורך פסח. ובמשנה ברורה (שם סק"ג) הוא מנהג קדום מזמן הגמרא והובא דבר זה בירושלמי. וכתב עוד (סק"ד): במדינותינו נהוג לחלק להן קמח שע"ז מקרבא הנייתה טפי, וכן כתב בכף החיים בשם ח"י וא"ר. ובערוך השולחן הוסיף: או ליתן להם מעוֹת שיקנו בעצמם, ובכף החיים סיים דפה עיה"ק ירושלים ת"ו המנהג לחלק מצה.

לעורר הקהל כתב בספר אור זרוע וז"ל: מנהג הקהילות להשים מס על הקהל לצורך החיטים ליתן בפסח לעניי העיר עכ"ל. וכן כתב בשו"ע הרב וז"ל: מנהג פשוט בכל ישראל שכל קהל וקהל משימים מס על בני עירן לצורך חיטים לפסח לקנות ולחלקם לעניי עירן עכ"ל. וכתב בכף החיים: 'ואלו המשתמטים עצמם שלא ליתן יש עון בידם כיון שהוא מנהג קדום, וגם עיני עניים מצפות לזה'. ובנטעי גבריאל מביא בשם הגהות חכמת שלמה, שאם אינו נותן קמחא דפסחא לעניים קודם הפסח, א"כ כשאומר הא לחמא וכו', הוי כדובר שקרים ח"ו לפני הקב"ה, עי"ש.

בזוהר חדש וז"ל: בפסח על התבואה, מאי קמ"ל, אמר ר' יצחק על תבואה ממש. דאמר ר' יצחק בשנה שעברה נתן להם הקב"ה תבואה סיפוקא דעלמא, לא מעשרין ליה בני נשא, לא יהבי למיכל מני' למסכנא וליתמי ולארמלתא, כד אתי שתא דין לכל עלמא על האי תבואה דהוה בשתא שעברה עכ"ל.

בשם הרה"ק ה"אמרי חיים" זי"ע מו"ז נ"ץ שאמר: שהמקור הוא מהפסוק "ואם ימעט הבית מהיות משה ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו" – המשכיל אל דל בראותו שאין לשכנו במה לקנות שה לקרבן פסח, הוא מציע לו ואומר בא לביתי ונאכל יחד הקרבן פסח, לא בתורת צדקה אלא משום שהפסח נאכל בחבורה, זהו חסד אמיתי.

סח הרה"ק מליסקא זי"ע: פעם אחת שבת הסב"ק רבי מרדכי"ה מנדבורנה זי"ע בעיר אחת, ואיש אחד משם נסע אלי לשבת, ציוה אותו הרבי מנדבורנה שידרוש בשלומי, ויאמר לי בשמו דבר תורה, והוא: המחבר בשו"ע הל' פסח כתב: "שואלין ודורשין בהל' הפסח קודם לפסח ל' יום", וכתב

ע"ז הרמ"א: ומנהג לקנות חיטים לחלקן לעניים לצרכי פסח. וקשה, מה ענין זה לזה, והרי אין דרכו של הרמ"א להוסיף דבר שאין לו שייכות לענין שלפניו, כ"ש כאן שכתב "והמנהג" בוי"ו החיבור, המראה על קשר ושייכות לקודמו, אלא כך כוונת הרמ"א, מה איכפת לך אם תדרוש או לא תדרוש, העיקר שתקנה חטים לחלקן לעניים....

המשיך וסיפר הרבי מליסקא זי"ע: כשהחסיד מסר לי את דברי הרבי ראיתי שהוא בעל רוח"ק, כי בכל שבת הגדול הייתי תמיד מתקשה בקושיא זו על הרמ"א, ובא הוא ושלח לי תירוץ. והנה, קודם שבת הגדול של אותה שנה, באה אשה אחת לפני שאין לה עוד מצות לפסח, תיכף נזכרתי בדברי הרבי, והיות שכולם היו טרודים אז בעבודתם לצרכי החג, שלחתי את חתני ובנותי וגם אני נלויתי עמם לאפות מצות בשביל האשה, ומי מבעה"ב רואים אותם יוצאים ולא יצא, ומיד הניחו כולם את עבודתם ויצאו אתנו. ובמשך כחצי שעה נאפו לה המצות, ונהנתי הנאה גדולה.

ובספר "מעדני מלך" כתב: הענין שתקנו חז"ל ליתן קמחא דפסחא דיקא לפני חג הפסח ולא בשאר חגים, משום דא' בשם האריז"ל, דהנזהר ממהו חמץ בפסח מובטח לו שלא יחטא כל השנה, והנה כשאנו רואים שחטאנו בשנה שעברה, הוי ראייה שלא נזהרנו כראוי ח"ו ממהו חמץ, ע"כ אנו צריכים לתקן זאת. והתיקון הוא לתת קמחא דפסחא וצדקה לעניים ביתר שאת כמאמר הכתוב 'וחטאך בצדקה פרוק'. ומרומז זאת בראשי תיבות: פסח חמץ ב משהו – דהוי נוס' חטאך בצדקה פרוק.

פעם בקש הרה"ק רבי דוד משה מצ'ורטקוב זי"ע לשלוח את בנו הרה"ק רבי ישראל זי"ע לאסוף כספים לצרכי צדקה. טענו הגבאים שאין זה לכבודו, ולכל היותר שישלח אל העשירים והנגידים שירימו תרומה הגונה, ולא יכתת רגליו למשפחות עניות שם יקבל פרוטות ספורות.

אמר הרבי: "שמעוני ואספר לכם מעשה שהיה בזקננו הרמ"א זצ"ל, דרכו היתה לאסוף כספים לצדקה מעשירי קראקא בלבד, והיה בעירו שואב מים שהכל קראוהו 'יענקלה השכור', משום שככלות עמל יומו היה קונה בכל הכסף שקבל מי דבש, ומשתכר.

פעם, בצהרי יום ו', סיים עבודת יומו והלך לקנות את השכר כמנהגו. ראתה אותו אשה עניה, וקראה בכאב לב: "ראו, יענקלה הולך לקנות שכר ולהשתכר בו, ולי אין אפילו כסף לקנית נרות לשבת!" שמע יענקלה, והניח צרור כספו על אדן

אומרים בשם הרבי ר' ברוק ממעז'בוז זי"ע לבאר את הסמיכות: שרצה הרמ"א להקדים, שתחילת דבר ידאגו איש לרעהו, שיהיו לו כל צורכיו בהרחבה, ויתן מעות חיטים לעניים, ורק לאחר מכן ידאג האדם לצרכי עצמו שיהיה 'אין נופלין על פניהם' – שאף הוא עצמו לא יבוא לידי נפילה.

ימי ההכנה לחג הפסח

המגיד אמר ל"בית יוסף" וז"ל: 'והנה עתך עת דודים' [יחזקאל טז ח] – אלו הימים הקדושים של חודש ניסן.

השלה"ק כותב: על הכתוב 'החודש הזה לכם ראש חדשים' – שבחודש ניסן יש לכל ימי החודש קדושת "ראש חודש".

בשם הרה"ק ה"קדושת לוי" זי"ע: ע"י ההכנות לחג הפסח יש ביד האדם להשיג מדרגת רוח הקודש, אך מידת הכעס מונעת ממנו מעלה נשגבה זו.

הרה"ק רבי אשר מסטאלין זי"ע אמר בדרך רמז: שהפסוק 'אלהי מסכה לא תעשה לך' – סמך ליה 'את חג המצות תשמר' – כי מילתא דשכיחא היא שבאים לידי כעס בעת ההכנות לחג הפסח וכן בחג עצמו, והרי אמרו חז"ל כל הכועס כאילו ע"ז, לכן הזהירה התורה שבימים אלו יזהר ביותר שלא לעשות 'אלהי מסכה' – זה הכעס, אלא בניחותא ורוגע מתוך שמחה של מצוה ינקה את ביתו מכל משהו חמץ.

בספה"ק "פלא יועץ" כתב: ומה שמנדיין את בעה"ב ממקומו בערבי פסחים וצריך לישב בין תנור וכירים מכפר בגלות, כי מה לי כולו מה לי מקצתו, ובלבד שיכוין לשם כך ויקבלינהו באהבה.

ה"חידושי הרי"ם" זי"ע אמר: החודש הזה שמו הוא למעלה מהטבע [ניסן' מלשון ניסים] ובודאי פועל שיוכל כל אחד לפעול בעצמו להוציא עצמו מזה שטובע בטבע.

ה"אגרא דכלה" בפרשת פקודי כותב: "קבלנו, דאיתן י"ב ימים הראשונים דניסן, ימי הקרבת הנשיאים, המה כח כללי לי"ב חדשי השנה, כל יום רומז לחודש שלם, כן שמענו מאדמו"ר הרמ"מ [מרימנוב] זצ"ל, וזכי הראות יכולין להתבונן בכל יום איזה מאורעות יהיה בחודש אשר הוא נגד היום ההוא. וכבוד אדמו"ר הרה"ק רבי יעקב יצחק [החווה מלובלין זי"ע] היה כותב ברוח קדשו בכל יום מה יהיה בכל

חלונה, שב לביתו, עלה על יצועו, ונפטר. עוד באותו יום הובא לקבר ישראל.

במוצאי שבת ישב הרמ"א בביתו ולמד, והנה נכנס יענקלה שואב המים והזמינו לדין תורה בפני בית דין של מעלה. חשב הרמ"א שיענקלה חומד לצון, והוציאו בגערה. לאחר מכן ישב ותהה: הלא הדלת נעולה, איך נכנס ואיך יצא? בהגיעו לבית המדרש, נודע לו שיענקלה נפטר עוד בערב שבת, הבין שדברים בגו, ובודאי יופיע שוב. ואכן, יענקלה שב והופיע וחזר על ההזמנה. שאלו הרמ"א: על מה ולמה? וענהו שיש עליו הקפדה על שהוא בורר לו את מי להתרים לצדקה, ואינו מזכה את יושבי העיר כולם. ובזכות מצות הצדקה שקיים לפני פטירתו, שלחו דוקא אותו. הורה הרמ"א ששייב לבית דין של מעלה שמהיום והלאה מתחייב הוא לעסוק בצדקה עם כל בני העיר, והכל בא על מקומו בשלום.

וסיים הרבי באמרו: "מה שהיה ראוי לזקנו הרמ"א, ראוי גם לבני" ...

הרבי מאורחוב זצ"ל שמע זאת מפי קדשו, וסיפר זאת לכ"ק האדמו"ר מנארוז זי"ע.

בשו"ת "משנה שכיר" כתב בשם ה"חידושי הרי"ם" זי"ע: הטעם על מה שכתב הרמ"א לגבי קמחא דפסחא, 'לקנות חיטים ולחלקם', ומדוע לא חילקו להם מצות מוכנות, "כי רצו לזכותם במצות אפיית ושימור המצות, ואם כך בודאי על כל אחד לעסוק באפיית המצות ולא לקנות מצה אפויה מוכנה".

פעם אחת נכנס המגיד מדובנא זצ"ל אצל רופא יהודי עשיר וביקש תרומה, היהודי אומר: לא נותן. המגיד אומר לו: טוב, אם תרומה אינך נותן לפחות אני רוצה לשאול אותך שאלה רפואית. הסכים הרופא. שאל המגיד: ידוע שלחולי קדחת לא עלינו אסור לאכול דגים, מה הדין אם מת מקדחת? האם בהגיעו לעולם האמת הוא יוכל לאכול מבשר הליתין?

הבין הרופא שיש בשאלה איזה עוקץ, ולכן אמר לו: אינני יודע תשובה, אולי אתה יודע? אמר לו המגיד: ובכן, זה תלוי איפה הוא משאיר את הקדחת. אם במשך חייו הוא פזר ממון לצדקה, יוצא שכשהוא מת הוא משאיר כאן קדחת אם כן הוא יכול לאכול שם את הליתין. אבל אם כל חייו לא נתן צדקה, יוצא שכשהוא מת הוא משאיר כאן את כל הכסף ולשם הוא לוקח קדחת... אם כן הוא אינו יכול לאכול שם מבשר הליתין...

בשו"ע: אין נופלים על פניהם בכל חודש ניסן.

החודש, כנודע הדבר בפרסום לחבורתנו קודש, ובאותו שנה שנתבקש בישיבה של מעלה בחודש מנחם אב, לא כתב אלא עד מנחם, והענין הוא בפירסום "עכ"ל.

שבת הגדול

בטור כתב: שנוהגים לומר "ויהי נועם" במוצאי שבת לפי שהוא זמן חזרת הרשעים לגיהנום, ועל כן מאריכים בתפילות כי ממתנינים להם עד שיסיימו האחרונים שבישראל תפלתם. וכשחל יו"ט באמצע השבוע אין אומרים ויהי נועם, ומסביר ה"חתם סופר" לפי שקדושת השבת נמשכת עד לחג, ואין למזיקים שליטה, ואין צורך לומר ויהי נועם שהוא שיר של "פגעים" לבטל כחם. נמצא שאותו שבת – שלפני יו"ט – גדול וארוך יותר משאר שבתות ובהיות הפסח החג הראשון, היתה השבת שלפניו השבת הגדולה הראשונה, ונקרא שמה "שבת הגדול".

עוד טעם אמר הגרש"ז אויערבך זצ"ל שחשוב מאד לדעת אותו, ואולי הוא אמת. כתוב בתורה "וספרתם לכם ממחרת השבת" ובביאור מקרא זה היתה תמיד מחלוקת בינינו לבין הצדוקים מה נקרא "שבת", הם טענו שספירת העומר מתחילה ממחרת "שבת" שבתוך הפסח דהיינו ממחרת שבת בראשית, ואנחנו אומרים ש"שבת" זה יום טוב הראשון של פסח, ומתחילים לספור למחרת יו"ט ראשון, וכמבואר בגמרא כי באמת יו"ט נקרא בשם "שבת" ואילו שבת בראשית היא "שבת הגדול", שהיא מששת ימי בראשית, והיא קביעא וקיימא, כי בו שבת מכל מלאכתו.

ויש לבאר כי כך נהגו לקרוא לשבת שלפני פסח "שבת הגדול" כלומר: שבת זו היא "שבת הגדול והקדוש", וכמו שאומרים ברצה והחליצנו כי יום זה "גדול וקדוש" הוא לפניך, ומדגישים זאת בשבת שלפני פסח כדי לדעת שיש עוד אחת שהיא שבת, דהיינו יו"ט – פסח שיהיה אחרי שבת הגדול אשר הוא גם כן "שבת", רק ששבת בראשית הוא "שבת הגדול", ואילו פסח גם נקרא שבת אלא שאינו "שבת גדול". ונפקא מינה להבין מה שאמרה התורה וספרתם לכם ממחרת השבת דהכוונה על יו"ט ראשון של פסח שהרי גם הוא נקרא שבת.

אבל חושבני שהטעם הזה הוא אמת, כי ידוע שהרבה דברים הנהיגו כדי להוציא מטעותם של צדוקים, ולכן מסתבר מאד לבאר גם בענינו אשר לפיכך קראו כן ל"שבת הגדול" כדי להפקיע ולהוציא מטעותם של צדוקים, ולהתחזק במסורת חכמי התורה שבעל פה, ודפח"ח.

טעם שקורין שבת הגדול אומר הבני יששכר ז"ע: כי שבת קביעא וקיימא, ואילו ימים טובים ומועדים תלויים בקידוש החודש ע"י בית דין. הרי שקדושת שבת היא כמו גדול שיכול לעמוד בעצמו. מה שאין כן קדושת המועדים נחשבת כמו קטן שאחרים צריכים להחזיקו ולהעמידו. ולכן, קודם שבא היום טוב הראשון – פסח, נקראת השבת שלפניו שבת הגדול, להורות שהשבת גדולה יותר בקדושתה מקדושת יום טוב הקטן ממנו.

בדרשת שבת הגדול דרש הגה"צ רבי דב בעריש רוזנברג זצ"ל רבה של סטריקוב מאריות בית ביאלא ואלכסנדר: "באים אלי אנשים לשאול שאלות בעניני פסח, כיצד להכשיר חבית של "בארשט", האיך להכשיר כפות ומזלגות, אבל מדוע אף אחד לא בא לשאול איך מניחים את ה"כזית מצה" הטהור בפה אשר נטמא כל השנה בכל דבר אסור, בשקר ורכילות לשה"ר וכדומה.

הרב אמר זאת בהתרגשות עצומה עד שכל הקהל געו בבכיה.

אחד מתלמידי ה"חתם סופר" זצ"ל, הגאון רבי יצחק מפראג זצ"ל, בא לפני בנו מרן ה"מכתב סופר" זצ"ל מקראקא, ובתוך דבריו סיפר: אמי היתה אלמנה בפראג, ולפני פסח כתבה לי שאבוא הביתה לחג.

באתי להפרד מרבי, ואמר לי: "איציקל, רצונך לנסוע לפני דרשת שבת הגדול?!"

מובן שנשאיתי לשבת ושמעתי דרשת שבת הגדול.

במוצאי שבת שבתי ובקשתי להפרד. תמה: "איציקל, לאחר דרשת שבת הגדול מסגל אתה לנסוע מכאן?"

בשו"ע: שבת שלפני הפסח קוראין אותו שבת הגדול מפני הנס שנעשה בו. וברמ"א: והמנהג לומר במנחה ההגדה מתחילת עבדים היינו עד לכפר על כל עוונותינו.

ה"ביאור הגר"א": והגאון יעב"ץ בסידורו, ערערו על דברי הרמ"א, וטעמם עמם דהלא אומרים בהגדה "יכול מר"ח וכו' בעבור זה לא אמרתי אלא ששעה שיש מצה מרור מונחים לפניך". היינו שאין לומר ההגדה רק בליל הסדר.

אולם היעב"ץ בספרו "מור וקציעה" חזר לומר כדעת המתירים ואומר בפשטות, שאין כוונת המאמר שמותר לומר ההגדה רק בשעה שמצה ומרור לפניך, אלא הכוונה שהרוצה לצאת ידי חובת מצוות אמירת ההגדה וסיפור יצי"מ מר"ח, ובליל פסח לא לומר, ע"ז נאמר שלא יצא, אולם לומר לפני

פסח סתם כשבדעתו לומר שוב בליל פסח כדת וכדין אין בזה סרך איסור.

מים שלנו

אי' בס' שראש השנה בחינת תשובה מיראה וניסן בחינת תשובה מאהבה, ולכך נוהגין בר"ה לומר תשליך ע"ש הכתוב ותשליך במצלות ים כל חטאתם, ובניסן תשובה מאהבה שנהפך הכל לזכויות שואבים מים, שמגביהים ומתקנים הכל, וכעין דאי' שבר"ה אין אוכלים אגוז שבגימטריא חטא, ובפסח תשובה מאהבה שנהפך הכל לזכויות מחלקין להם קליות ואגוזים ודו"ק.

אומר הרבי ה"פני מנחם" זי"ע: המקור של מים שלנו אי' בגמ' (פסחים מב.) א"ר יהודה אשה לא תלוש אלא במים שלנו וכו' דרשה רב מתנה בפפוניא, כסבורים השומעין שמים שלו הוא אומר, למחר הביאו כולם את הכדים שלהם וביקשו שימלא מים, אמר להם: אני במים שלנו (- שעבר עליהם לילה) אמרתי.

ומקשה ה"שפת אמת" זי"ע למאי הילכתא הביאה הגמ' האי עובדא, וכי לספר לנו שלא ידעו וטעו, ומתוך דבא ללמד דבפני עם הארץ צריכין לפרש ולא לומר בלשון סתום שיכולין לסעות.

אולם בגמ' משמע שהיו שם גם תלמידי חכמים גדולים וחרפים, בקידושין (לה) אמר רבא פפונאי ידעי לה וכו' משמע שבני העיר היו חריפים.

אולם חשבתי שיתכן לומר שענין מים שלנו הוא השפלות, ומים גם ענין שפלות שהולכים ממקום גבוה למקום נמוך, אי' בגמ' (ביצה לט.) שהמים בטלים לגבי העיסה, והרמז לבטל עצמו לגמרי להשי"ת, ולפיכך סברו שהמקור שהיו יכולים לקחת את המים הוא אצל רב מתנה שהיה גדול הדור, ואמר להם: לא, שהינכם צריכים בעצמכם לבד להתיישב ולהכין עצמכם, כל אחד יש לו את החמץ שלו וצריך בעצמו להישמר עיי"ש דבריו.

בשם הרה"ק ה"אבני נזר" זי"ע: למה סידר רב אשי סיפור זה שנראה כנגותם של בני פפוניא, אלא בא ללמד כמה אמונת חכמים תמימה וטהורה היתה להם, שכולי עלמא בלי יוצא מן הכלל, באו לרב מתנה לקנות ממנו מים למצות ואף אחד לא החכים נגדו מדוע מימיו יותר טובים משלהם.

כתב בספר "קב הישר": ובהגיע העת לילך אל המים לשאוב מים של מצה או מים של מצוה אף שהוא רב ופרנס ונגיד

בישראל, לא יקפיד על כבודו מלמנוע לילך בעצמו לשאוב מי מצה, ומכל שכן מים של מצוה, וכל אחד מישראל יודרו בשמחה של מצוה, שיזכהו הקב"ה בחיים לשאיבת מים של מצה ומצוה לשנה הבאה ולשאוב מים בששון ממעיני הישועה, כשנזכה לראות בעינינו מים חיים מבארה של מרים הנביאה.

מסופר על הגה"ק רבי מאיר מרגליות זי"ע בעל "מאיר נתיבים": שהלך פעם אחת לפנות ערב ביום י"ג בניסן וכדו בידו לשאוב מים שלנו למצות מצוה, והיה אז זמן הפרשת שלגים, והיה בוסס ברגליו ברפש וטיט כדי לקיים המצוה, פגע בו הצדיק הרה"ק רבי ייבי שהיה אף הוא בדרכו לשאיבת מים שלנו אך לא רגלי אלא בעגלה הרתומה לסוס ואמר לרבי מאיר, מדוע אתם הולכים ברגליכם בדרך קשה כזו המלאה רפש ובז, אמר לו רבי מאיר מצוה גדולה כזו שיש לנו רק פעם אחת בשנה, חביבה מצוה בשעתה ולא אוכל למוסרה לסוס, מיד קפץ הרה"ק רבי ייבי מהעגלה, והלכו שניהם יחדיו רגלי לשאוב מים שלנו למצות מצוה.

מכירת חמץ

דעת כמה גדולי עולם שאסור לעשות "הערמה" במילתא דאורייתא, וא"כ קשה איך נוהגים למכור את החמץ כדי שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא, הרי לכאורה הוי "הערמה" במילתא דאורייתא?

אומר הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל: והנה הגאון בעל ה"תבואות שור" כתב לגבי בעלי בהמות שחיפשו עצה להאכילם חמץ בפסח, והיו מוכרים את כל העדר לנכרי בפסח כדי שהוא יאכילם גרעיני חמץ, וכתב ה"תבואות שור" שהוא אסור מפני דהוי הערמה באיסור תורה. שהרי בהמותיו אוכלות חמץ בפסח ונמצא שהוא נהנה מחמץ בפסח, אלא דא"כ קשה על עיקר מכירת חמץ לנכרי הלא הוי נמי הערמה נגד איסור דאורייתא של כל יראה ובל ימצא.

ומבאר התבואות שור דלא הוי אלא איסורא דרבנן כיון דמדאורייתא סגי ביטול ומהני מה שאומרים "כל חמירא" ורק מדרבנן אסור להשהותו לאחר הביטול ועל זה מועילה המכירה. ואולם כבר הרבה תמהו על דבריו, הלא את החמץ שמוכרים לא מבטלים, ולדוגמא בעל מפעל גדול לביסקויטים שמוכר את כל אוצר הביסקויטים לנכרי ודאי ברור שאינו מתכוין אח"כ בביטול החמץ כשאומר "כל חמירא" וכו' להפקיר את כל אוצר החמץ הזה, וההפקר והביטול הוי רק על שאר החמץ "דחזיתיה ודלא חזיתיה" אבל ודאי לא את החמץ

תורת העולה, היא העולה על מוקדה" (ויקרא יב) איזו תורה עולה למעלה, התורה שנלמדת ביקוד אש, בדחילו ורחימו.

בדיקת חמץ

בגמרא: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ: אומר הרה"ק רבי אברהם יעקב מסדיגורא זי"ע: י"ל בגלות הדומה ללילה אי אפשר לבער את הרע מכל וכל, רק החוב מוטל עלינו לבדוק אחריו בחורין ובסדקים עד כמה שידינו מגעת, אבל לעתיד לבוא בעת הגאולה הדומה ליום, אז נזכה שיתבער הרע מן העולם כולו לגמרי, ויהיה 'ומלאה הארץ דעה את ה'.

טעם שמברכין "על ביעור חמץ" אע"פ שאינו אלא בודק, והיה לו לברך "על בדיקת חמץ", אומר ה"לבוש": לפי שבדיקה זו היא תחילת הביעור ותכליתו, שהרי אין הבדיקה מצוה אלא הביעור מן הבית, כל מה שמוצא ונודע לו, הלכך מברכין על 'ביעור'.

וטעם שמברכין ב"על" ולא בלמ"ד "לבער", כתב שם: מפני שהיא מצוה שאפשר שתתקיים ע"י אחד מעבדיו אפילו שלא מדעתו, שלא הקפידה תורה אלא שיהא החמץ מבוער מן הבית, ואפילו על ידי אחר.

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע אמר: איתא בגמרא: האי צורבא מרבנן לא לפתח בעידניה באורתא דתליסר דנגהי ארביסר דלמא משכא ליה שמעתיה ואתי לאמנועי ממצוה. הרמז שיש להקדים נעשה לנשמע, שלא לישאר בלימוד בלבד בלא לעשות ולקיים, שלא יהא משכא ליה 'שמעתיה'.

בשם ה"חידושי הרי"ם זי"ע: שפעם בעת בדיקת חמץ כשהחזיק את הנר אמר בזה"ל: כתוב 'אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו' וגו' בכח הנר של מצוה יש לבער הכל וזהו ביעור בכל התלהבות בית יעקב אש וכו' עי"ז בית עשו לקש עכ"ל. וה"שפת אמת" זי"ע אמר פעם: "לאז שוין מקוים ווערען כל הרשעה כולה כעשן תכלה".

בבית יוסף [סוס"י תלב] הביא בשם הכל בו, שיש מקומות שנהגו להטמין קודם הבדיקה פתיתין של פת, וטעם הדבר: שמא לא ימצא חמץ בבדיקתו ותהא ברכתו לברכה לבטלה, וכתב על זה הכלבו: "ואנו לא חששנו בזה", משום שהברכה היא על הבדיקה ואין נ"מ אם ימצא חמץ או לא. וכ"כ

שמכר ועשה עליו חוזה עם הנכרי. וא"כ נשאר קשה לכאורה האין מוכרים את החמץ לנכרי הא "הערמה" אסורה בדאורייתא?

אלא צריכים לומר שאין זו הערמה, וכל אחד שמוכר את החמץ צריך באמת לדעת כי הוא חותם על מכירה אמיתית ואם אכן יביא הנכרי את הכסף וימלא אחר התנאים האמורים בחוזה ולפי מה שסדרו הרבנים עורכי הסכם המכירה אזי אה"נ החמץ יהיה של הנכרי.

ובאמת צריכים במכירת חמץ לדעת שאין זו הערמה בעלמא אלא צריכים לכוון למכור, אלא מאי, יש הרבה אנשים שאינם מכוונים למכירה ממש, אנו לא מתחשבים בזה ודברים שבלב אינם דברים. דוגמא לדבר אם יבוא חתן ויאמר אני חתמתי על הכתובה אבל לא ידעתי מה כתוב שם הרי אין מתחשבים בדבריו, ואדרבה נאמר לו הלא ידעת שזו כתובה, הרי לא חשבת שזה פרוזבול, ומכיון שחתמת עליה הרי אתה מחוייב בה. וכמו מי שחותם על חוזה הכתוב בלועזית שאינו מבין את השפה ויאמר אחר כך לא ידעתי מה כתוב בו, ודאי שלא נתחשב בדבריו, כי הלא ידעת שאתה חותם על חחה והינך מתחייב באמור בו. ואמנם אם היו מרמים אותו לאו כלום הוא אבל כל שידע שזה מכר וחתם עליו, הכניס עצמו לכל מה שכתוב בו ודברים שבלב אינם דברים.

ה"חתם סופר" זצ"ל בשו"ת יו"ד סי' ש"י כתב: מה שכתב הגאון בעל "מחצית השקל" זצ"ל, לערער על מכירת חמץ שלנו, כיון שאין דעתו של הנכרי לקנות, כי סובר שהיהודים אינם עושים אלא על דרך מצות אנשים מלומדה, וכל שאין דעת נכרי לקנות, לא מהני.

אמנם לדעתי, הקשיא מעיקרא ליתא, משני טעמים. האחד, מה לי אם דעת הגוי לקנות או לא, אין אנו צריכים להקנות לגוי, אלא להוציא מרשותו של ישראל, ואינו דומה למכירת בכור, שעיקר הכונה שיזכה הגוי בבהמה. ועוד, שהרי קנה בדרכי הקניות, כסף ומשיכה, שיודע הגוי שקונים בו מן הדין ועשה כל המעשים כראוי, רק שנאמר שאין דעתו לקנות, באופן זה אומרים שדברים שבלב אינם דברים.

לשם יחוד

בדחילו ורחימו: שאלו את הרה"ק מסדיגורא זצ"ל: בתקוני זהר (תקון י) אמרו שתורה ומצוות בלא דחילו ורחימו לא פורחות לעילא. היש לכך מקור בתורה? וענה: בודאי! "זאת

הרמ"א: ונוהגים להניח פתיתי חמץ וכו' ומיהו אם לא נתן לא עיכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא.

מ"מ כתבו האחרונים שאין לבטל מנהג הנחת פתיתין והרבה טעמים נאמרו בזה ובשער הציון כתב בשם ה"פתחי תשובה" שכהיום מנקים היטב את הבית קודם הבדיקה יש יסוד מדינאי להנחת הפתיתין. ועיין בספר "כהלכות הפסח" שמאריך ומסביר דבריו בטיב טעם. ומביא בשם חו"ז הרבי ה"פני מנחם" זי"ע שסיפר בשם הרב מטשעבין זצוק"ל, כי בעודו בימי חורפו שמע שיש בווארשא "שען" צדיק נסתר ורצה לראותו ולהכירו, ונסע עד לווארשא, שם עשה איזה קלקול מועט בשעונו ונכנס אליו שיתקננו, אולם הלה הרגיש מיד שבא לבדוק אחריו וסירב להתעסק עמו, התחנן אליו הרב מטשעבין שהיות ונסע דרך ארוכה כל כך בשביל להגיע עד כאן יאמר לו איזה דבר תורה. התרצה לו אותו שען ואמר:

הנה בבדיקת חמץ אנו מטמינים פתיתי חמץ ושוב מחפשים אחריהם, ולכאורה וכי לזאת "חיפוש" יקרא – דבר שאנו בעצמנו מטמינים, אלא דדין בדיקה בנר למדו חז"ל 'מציאה מחיפוש' מקרא שנאמר בשבטים 'ויחפש בגדול החל ובקטן כלה וימצא הגביע באמתחת בנימין', ושם הרי הטמינו במכוון מקודם את הגביע אצל בנימין, ומכל מקום קראה לזה התורה 'ויחפש' וימצא, להורות שגם המוטמן במכוון – שם מציאה וחיפוש עליו. ודפח"ח.

והוסיף ע"ז הרבי זי"ע: שיש בכאן מכוון עמוק, כי באמת חמצו הפרטי של האדם שהוא היצר הרע – נתנוהו משמים אצל האדם כדי שיחפשנו וימצאנו, דהיינו שיתגבר עליו, שהרי זהו עיקר המטרה של פיתוי היצר שלא ישמע לו האדם ולא יסיר מחשבתו מעבודת הבורא, ודמי ממש לחמץ המוטמן רק בשביל למוצאו, כלומר: כל מה שהטמינוהו להיצה"ר בלבו של אדם לא היה בכדי שישאר מוטמן, אלא אדרבה – שימצאנו האדם ויתגבר עליו. עכדה"ק.

בספה"ק "עבודת ישראל" איתא: "נוהגין ליקח פתיתי חמץ וכו', ונראה שנהגו המנהג הקדוש הזה, מפני שעיקר הביעור חמץ הוא היצר הרע וכו', ולזה הנהיגו להניח חמץ – להראות שבודאי יש בו עדיין עוון וחמץ הוא היצר הרע, כי אין צדיק וגו', כי האדם שמחזיק עצמו שתיקן הכל, בודאי לא התחיל לעבוד את ה' וכו'. ולזה נוהגים להניח פתיתי חמץ, להראות כנ"ל כי בודאי לא תיקן הכל עכלה"ק [ברמזים שקודם ההגדה ד"ה והמנהג].

כל חמירא וחמיעא ליבטל וכו'.

שאל הרה"ק ר' מרדכי שלמה מבוואן זי"ע: מדוע הקפידו שקודם בדיקה ואח"כ הביטול, והלא לכאורה אפשר גם הפוך קודם ביטול ואח"כ בדיקה? וענה, זה בא ללמד שפעמים רבות שוקל האדם לבטל את יהודי פלוני, או את מעשה פלוני הורונו חז"ל קודם תבדוק היטב ורק אח"כ תבטל...

בגמ' (פסחים ז:) למדו בדיקת חמץ מהפסוק "שאור לא ימצא" וכתוב "ויחפש בגדול החל ובקטן כילה, וימצא הגביע, והקשה המהרש"א מדוע לא הביאו פסוק מוקדם אצל לבן "ויחפש ולא מצא את התרפים"?

ותי' החתם סופר זצ"ל: שהביאור פשוט, שהרי לבן לא חיפש כראוי, והראיה שלא מצא, ובבדיקת חמץ יש לחפש כראוי ולמצוא אם אכן יש שם חמץ!

הרה"ק רבי מאיר מפרימשלאן זי"ע היה נוהג בחומרות גדולות בחג הפסח, לדוגמא היו מגעילין את ידות הדלתות לפני פסח. ואמר הרה"ק רבי שר שלום מבעלזא זי"ע בבדיחותא: הרא"ש דן בדין עריבה שלשין בה חמץ, אימתי חייבין לבער ואם מצרפין לכזית וכו', ולבסוף כותב הרא"ש: וישראל קדושים הם וגוררין ומבערין כל חמץ הנמצא אפילו כ"ש, ואפילו אם נדבק בכותלי הבית. ובשו"ע שם ס"ו כתוב ע"ז: ויש להם "על מה שיסמוכו". ואמר הרה"ק מבעלזא: שהרה"ק רבי מאיר'ל לומד הפשט "ויש להם על מה שיסמוכו" – כלומר, שגם יד הדלת שסומכין עליו כשפותחין אותו, גם את זה נוהגים להכשיר.

הרבי מפשעווארסק זי"ע כשהיה מספר זאת היה מסיים: "ושיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד..."

אמר הרבי ה"פני מנחם" זי"ע איתא בגמרא: תניא היה יושב בבית המדרש וזכר שיש חמץ בתוך ביתו מבלטלו בלבו אחד שבת ואחד יום טוב. יש ללמוד מגמ' זו שאפשר להיות תלמיד בבית המדרש לפני רבו, בשבת, ביו"ט, ועדיין צריך לפחד ולדאוג שמא תחמיץ עיסתו, שעדיין קיים לשש שמא יהיה חמץ – יצר הרע, היצר הרע אינו שובת, ונמצא בכל מקום, ואף לפני רבו צריך להיות ער ולשמור שלא תחמיץ.

משכימים להתפלל שחרית

כתב בשל"ה זי"ע: "בערב פסח יקיים שויתי ה' לנגדי תמיד בכל היום כולו בעבודת השי"ת באהבה וביראה שיהא זריז לבער החמץ וכו' ולבטלו במהירות, ויהרהר בתשובה ויפשפש

במעשיו ויחשוב ככה יבער היצה"ר, כי חמץ רומז ליצה"ר, ולא ימצא עוד אצלו אפילו במשהו כי אותיות חמץ אותיות מצה אין החילוק ביניהם רק משהו של ה"א".

והרה"ק המוהר"י מבעלזא זי"ע אמר שיש שתי פעמים בשנה שצריכין להתפלל במהירות והיצה"ר מתאמץ שיתפללו בנחת, היינו בתפילת מנחה של יום הכפורים, ותפילת שחרית של ערבי פסחים.

תענית בכורות

הנה יש קושיות עצומות על תענית בכורים.

א. הלא הנס היה בליל הסדר ולמה צמים קודם, והרי גם יום ארבעה עשר אסור במלאכה מפני שהוא יום הבאת קרבן וחשוב כיום טוב.

ב. הנס היה בין לזכרים ובין לנקיבות ולמה אנו נוהגים שרק הזכרים צמים?

ג. הנס הרי היה גם לגדול שבבית ולא רק לבכורים?

ד. ויותר מזה, מדוע צמים אלו שהיום הם בכורים, היו צריכים לצום צאצאי הבכורים של אז?

ולפיכך אומר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל אני אומר שגדר צום זה שונה, ונבאר כאן בתמצית:

הנה עד לחטא העגל היה ה"עבודה" בבכורים. ואחר מתן תורה הבכורים הקריבו הקרבנות וכמו שפרש"י בחומש. ורק לאחר חטא העגל הואיל והלוויים הרגו את אלה שעבדו לעגל נתבטלה הכהונה מהבכורים ועברה לכהנים.

והנה עיקר הנס של פסח הוא שה' פסח על בתי בני ישראל ולא הרג את הבכורים, ובגלל זה נתקדשו הבכורים וזכו שתהיה העבודה על ידם. וגזירת הכתוב היא דעבודה היא רק בזכרים ולא בנקבות.

ומעתה יש להבין את גודל הצער והעלבון שהיה לבכורים בערב הפסח, שמי שהיה צריך לשחוט את כל קרבנות הפסח וכפי שאמרו בגמרא שהיה כפליים ששים רבוא, היה הבכורים, ולמעשה לא כן הוא אלא הכהנים הם שעושים את העבודה ואילו הבכורים עומדים בחוץ, ועל זאת כאב לבם מאד, ונראה שזה היה מקור התענית של הבכורים ביום הקרבת הפסח, כי לעת כזאת איך יערב להם לאכול ולשתות, ולפי זה יוצא שהטעם של צום הבכורים הוא כדי לזכור את חטא העגל ואת אשר נלקחה העבודה מהבכורים, ולהכי אין מתענין אלא הבכורים הזכרים כי רק הם נתקדשו לעבודה ודפח"ח.

ביעור חמץ

איתא בשם האר"י ז"ל שהנזהר ממשהו חמץ "מובטח" לו שלא יחטא כל השנה. והקשתה אמו של הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זצ"ל (ויש דעה וכן בפנים יפות פ' שמיני שזה דודתה): דהנה כתבו התוס' (שבת יב:) בשם ר"ת דהא דאמרו חז"ל שאין הקב"ה מביא תקלה לידי צדיקים היינו רק במידי דאכילה, שהרי מצינו כמה וכמה מקומות שתנאים נכשלו בשוגג, כגון בשבת (שם) שרבי ישמעאל קרא והטה ועוד, ולפיכך אומר ר"ת דהני מילי גבי אכילת איסור שגנאי הוא לצדיק ביותר ליכשל בדבר אכילה שמזין כל גופו, אבל בשאר איסורים יכולים ליכשל.

ולפי דברי האר"י ז"ל נמצא שבודאי לא נכשלו ר' ישמעאל ושאר התנאים במשהו חמץ שהוא מידי דאכילה, וא"כ לא יכשלו בשאר עבירות במשך כל השנה, ושוב קשה איך קרא ר' ישמעאל והטה את הנר בשבת שהרי ע"י שנזהרו מלאכול חמץ בפסח לא יכלו לחטוא כל השנה?

ואפשר לומר לפי המובא באמרי פנחס שהרה"ק רבי פנחס מקוריץ זי"ע היה מקפיד בזה על ה"באר היטב" שמפרש את דברי האריז"ל בלשון "מובטח" כשבכתבי האר"י איתא רק הלשון "יועיל" לו שלא יחטא, ולפי זה לא קשיא מידי, דליכא הבטחה שלא יחטא. ויש ע"ז עוד תירוצים ואכמ"ל.

בשם ה"חוזה" מלובלין זי"ע: שדברי האר"י ז"ל מרומזים בפסוק: "את חג המצות תשמור" אז הינך בטוח "אשר צויתך", שכל מה שצויתי דהיינו שלא תיכשל בשום עבירה "למועד חודש האביב" עד השנה השנית באותו זמן.

ובשם הרה"ק ה"אור המאיר" זי"ע: מהו הלשון "הנזהר" הול"ל "זהיר", אך זהיר בפסח הוי דבר קשה, ומי שהוא ירא שמים הוא "נזהר מן השמים".

שריפת חמץ

הרה"ק בעל ה"מקור ברוך" מסערט ויז'ניץ זי"ע אמר בשם חותנו הרה"ק רי"ד מבעלזא זי"ע: לבאר טעם מנהג ישראל קדושים לשרוף בשריפת חמץ את כף הנוצה והנר שבו בודקין את החמץ אור לארבעה עשר.

כי הנה ידוע שחמץ ושאר רומזין לחטאים ועונות ולכן הנר שמחפש ובודק את עוונותיהם של ישראל ישרף! ודפח"ח.

זי"ע הי"ד, שאמר בשם אביו ה"דברי חיים" זי"ע שיש לשרוף החלות ולהצניע את האפר למשמרת.

בספר "הרה"ק משינאווא" עמוד ת"ד הביא: עובדא הוה שפעם בא לפני רבינו יהודי שחלה במחלת הנפילה ל"ע, מדי פעם בפעם היה נופל לארץ הלום חושים ומפרכס רח"ל, נתן לו רבינו אחת מי"ב חלות שלו והורה לו לקשור אליה חוט ולשאתה על צוארו, החולה עשה כן, ומיני אז חדל לסבול מהתקפה המחלה.

לשבת הגדול נסע אותו חסיד להסתופף בצל רבינו, כדי לשאלו כיצד לנהוג באותה סגולה בפסח, במוצאי שבת קראו רבינו וביקשו להחזיר לו החלה, הוא נטלה, ובנר ההבדלה שרף אותה וחרכה היטב מכל צד, עד שהפכה להיות גוש פחם, אז החזירה רבינו לאותו חסיד ואמר לו: "עכשיו אתה רשאי לשאתה אפילו בפסח ואין כאן איסור בל יראה, משום שהיא נפסלה מאכילת כלב, אבל כח הסגולה שבה נשאר כשהיה". אותו יהודי זכה לאריכות ימים, והרב מטשאקעווע זצ"ל סיפר כי הוא זוכר כיצד נשא האיש את גוש אפר החלה על צווארו עד ליומו האחרון ...

ואכן יש שנהגו כ"הדברי חיים" לשורפו ולהצניע האפר. ונמצא דיש לו שניהם: דהיינו מה ששורפו כמ"כ בערוגת הבושם הואיל ואיתעביד בה מצוה חדא ליתעביד בה מצוה אחרינא, ועוד נשאר לו האפר לשמירה. וכ"כ בס' "דברי חנה" בשם הרה"ק מקאלשיץ זצ"ל כי גם אחר השריפה נשאר הסגולה בהאפר.

א"ה: לפני כשנתיים ראיתי צילום של חלה שנתן הרה"ק הרמ"מ מווישווא זי"ע כשהיה בארה"ב בשנת תרצ"ו ליהודי לשמירה, והוא כפי הנראה כן מכר, וסיפר לי האברך שהיה שם וצילם שהחלה ממש טריה כביום נתינתה ... והיהודי החסיד שקיבלה עדיין היה חי...

כל חמירא וחמירא וכו', הרמז בזה אומר הרה"ק הישועות משה זי"ע: א: כל חמירא וחמיעא – היצר הרע ותאוותיו, דאיכא ברשותי – בלבי, על ידי דחזיתיה – שהסתכלתי היכן שלא ראוי להסתכל, ודלא חזיתיה – שלא הסתכלתי היכן שראוי להסתכל [בספרי הקודש ובפני צדיקים], דביערתי – שהתלהבתי איפה שלא ראוי להתלהב [בדברי עבירה ושטות], ודלא ביערתי – שלא התלהבתי היכן שראוי

בספר "טוב דברך" מהגה"צ מקאשוי זצ"ל כתב רמז לכך ששורפים את החמץ עם כף עץ: דמקובל שבזמן שריפת חמץ יהיה מחיית עמלק, והנה בפעם ראשון היתה מפלתו ע"י כף ידו של משה רבינו שהרים יד"ו ועי"ז וגבר ישראל, ובפעם השני נתלה על הע"ץ, ולכן מרמזין בכף עץ מחיית עמלק, שעל ידיהם היה שני פעמים מחיית עמלק עכ"ל.

דיון הלכתי יש בנידון אנשים שקיבלו מרבותיהם לשמירה חמץ, מה עליהם לעשות בהגיע זמן לשריפת החמץ: יש שכתבו שהיות והרי דעת רוב הפוסקים שהמכירה זוהי מכירה גמורה – שעצם החמץ קנוי לגוי בקנין גמור ומדאורייתא, ולפי"ז מובן הטעם שחסידים לא רצו למכור דבר מאכל שקיבלו מהרבי לאינו יהודי, כי זהו לא רק ענין של היפך כבוד רבו ששיריים שקיבלו מהצדיק, ימסרו לרשותו של אינו יהודי שמקבל חיות מקליפות הטמאות, אלא עוד שע"ז מפקיעים בידיים ח"ו את בעלות הקדושה שהיתה על זה קודם.

ומזה הטעם נהגו לאכלם קודם חג הפסח, וכן היה אצל ה"צמח צדק" כשבנו הרש"ב התחיל ללכת ל"חדר" זרק לו סוכריות באומרו שהמלאך מיכאל זרקם לו, וזה נתקבל אצלו ביותר ולא רצה לאוכלם, כי היו אצלו יקרות מאוד. ובערב פסח היה המנהג לבדוק את כיסי הילדים, כמובא בהלכה, קרא הצ"צ את הרש"ב, ושאלו היכן מחזיק הוא את הסוכריות, ואז הוכרח לאוכלם, ולא מכרו אותם עם החמץ.

אכן בשו"ת "ערוגת הבושם" או"ח סי' קי"ב אודות השאלה על אחת מי"ב חלות של כ"ק אדמו"ר הרה"ק ר"י מבעלזא זי"ע, שנתן לו והוא חביב בעיניו עד לאחת יותר מכף מלא נחת, ונפשו בשאלתו אי רשאי למכרו עם החמץ בשטר מכירה וכו', וכתב שיש מקום לאסור למכור שאור לגוי אדעתא שיחזור ויקנה ממנו, משום דרוצה בקיומו. אבל אפ"י אי נימא כהפוסקים דרוצה בקיומו בחמץ לא מתסר, מ"מ נ"ל דאידי דחביבא הואיל והיה מונח על שולחן גבוה של מרן ז"ל נכון לקיים בו מצות שריפת חמץ. בפרט לפי מה שנתבאר במנחת חינוך דלשיטת התוס' הו"ל שריפת חמץ מצוה שצריך לקיימו בקום ועשה, ואם אין לו חמץ צריך להדר אחר חמץ כדי לקיים מצות ביעור, א"כ בודאי נכון לקיים מצות שריפה במאי דאיתעביד ביה מצוה אחריתא.

בהגדת "אגודת אזוב" [מבעל "ויגד יעקב" מפאפא זי"ע] אות ט' כתב ששמע מפי האדמו"ר ר' שלום אליעזר מרצפארט

להתלהב [בתורה ותפילה וקיום מצות] ליבטל מאתנו היצר הרע – ולהוי הפקר כעפרא דארעא אכי"ר.

בתרגום שני על מגלת אסתר (ג ח): מתורגם: ויאמר המן למלך אחשוורוש ישנו עם אחד וכו', ומעשיהם שונים מכל עם וכו', בחודש ניסן שמונה ימים טובים עושים בו, ועושים דליקה – לחמץ, וכתיתה לחמץ, ומבערין את החמץ מפני המצה, ואומרים זהו היום שנושעו בו אבותינו ממצרים, וקורין אותו יום הפסח, ונכנסים לבית הכנסת, קוראים בספריהם ומתרגמים בנביאיהם ומקללים את מלכנו ושוברים את שלטוננו, ואומרים כמו שיצא החמץ מפני המצה, כך תצא מלכות הרשעים מבינינו, כך יעשה לנו ישועה מהמלך הטפש הזה. עיי"ש.

אכילה בערב פסח

תמה החתם סופר זצ"ל: איך ארע שעשו שהיה כה זריז התאחר עד שיצחק סיים לחקור ולדרוש ולאכול ולברך את יעקב?

ותירץ, שהרי הלכה היא שבערב פסח אין לאכול ממנחה קטנה ולמעלה. אבל אם התחיל קודם אינו צריך להפסיק, ואח"כ פורס מפה ומקדש וכו'. לפיכך, יעקב מיהר קודם זמן האיסור שיתחיל בהיתר, והמשיך סעודתו במטעמים עד שתחשך. ואח"כ הביא לו יין לקדש ואכל גדי של פסח.

אבל עשו נטרד בצידו עד זמן מנחה קטנה, וידע שעתה לא יאכל אביו, על כן המתין ללילה, ולכן לא הביא עמו יין, כי ידע שאביו כבר קידש. אך בבואו כבר אכל יצחק את הפסח ואין מפטירין וכו' ולא יכול היה לאכול מצידו.

[והגרי"ח זוננפלד זצ"ל העיר: שיצחק אמר לעשיו בא אחיך במרמה "במרמה" בגימט' אפיקומן].

קרבן פסח

תיאור חי, מפעים ומרתק של הקרבת קרבן פסח כהלכתו בביהמ"ק השלישי בב"א, שנכתב ע"י הרה"ג ר' ש.ב. גנוט שליט"א בשנת תשע"ז ופורסם ע"י בחוברת "לקראת שבת מלכתא" של "דרשו":

צלצול הטלפון הפריע את לגימת כוס הקפה היומית שלי, השעה היתה דקה לתשע בבוקר, ואני, יושב "על קוצים" בדרך לשיבה, לוחץ על המקש ומאזין בקוצר רוח לשיחה הנכנסת.

"קניתי עז", אמר קולו הבהול של ידידי, "מה עושים איתו כעת"?

חייכתי חיוך גדול, ועניתי: "תן לה עשב, זה הכל ... רק אל תקדיש את העז שלך עד סמוך לשחיטתו, תהיינה לך בעיות חמורות של "מעילה בקדשים", אם תישען עליו, למשל, או שילדיך ישחקו איתו וירכבו עליו" ...

היום, ארבעה ימים לפני שאנו עולים, מזה כמעט כאלפיים שנה, אל ביהמ"ק, בכדי להקריב קרבן פסח במועדו וכהלכתו. האושר ברחובות עצום. אי אפשר להכילו בכלל. בכל פינה משוחחים כולם על כבשים ועיזים. "ביקור" ו"בעלי מום". מדהים להיווכח, כיצד כל סדרי החיים והעדיפויות שלנו התפוגגו כלעומת שבאו, ופתאום כל היהודים טרודים בבעלי חיים.

היום הוא היום הראשון של "ביקור הבהמה" שלנו. ואני ניגש אל הכבש הזכר [לקרבן פסח מקריבים רק כבש או עז תמים זכר בן שנה]. אני בודק אותו בדריכות, משתמש בזכוכית מגדלת, הבהמה משובחת, בלי שום פגם ומום, והנה ב"ה יש לנו כבש לקרבן פסח. בכל שלושת הימים הקרובים נבדוק אותו שוב מכל מום. אם כי בדיעבד, אם היינו מבקרים את הכבש רק לפני שחיטתו – הקרבן היה כשר.

לפני כשבוע התקשרתי לידידי הטוב ר' משה מזרחי (זהו שמו האמיתי ...), שוחט ותיק בעל 18 שנות נסיון בתחום, ושאלתי אותו כמה אנשים צריכים להימנות על כבש ממוצע, כדי שנאכל את הקרבן מבלי להותיר ממנו פירור מיותר, ר' משה, שוחט באחד הבדצי"ם, השיב לי שכבש ממוצע שוקל כ-70 ק"ג, "תוריד את הלכלוכים, הדם, וכל הפסולת שאינה נאכלת, ותגיע לכ-35 ק"ג "נקי". בדרך כלל, כשמשפחה גדולה עושה "בשר על האש" מביאים 5-6 ק"ג ואוכלים ממנו כ-15 איש, והם שבעים היטב מהבשר. כך שכ-35 ק"ג צריך לארגן בסביבות 105 אנשים לקרבן פסח שלך" אמר לי ר' משה מזרחי.

"ובכלל, אתם האשכנזים בקושי יודעים לאכול בשר, אתם שבעים מ-100 גר' בשר, אז תיקח יותר אנשים ...

הכבש שלנו שוקל פחות, כי הוא הרי פחות מגיל שנה והוא כבש קטן, יחסית, כך שסיכמתי עם ילדיי, האחראים על "סדרת המנויים לכבש" להכניס ברשימה 90 יהודים, שכל אחד מהם יאכל לפחות כזית בשר. הסברתי לילדים שאנו אמורים, כולנו, לאכול בכבש את החלקים הבאים: הבשר והלב, המוח, עור הרגליים הרך, החלחולת והקיבה ואת כל שאר האברים הפנימיים.

"שימו לב לדבר מעניין", הערתי את תשומת לבם, "הגמרא אומרת שזמן ההמלטה של בהמות דקות, כמו הכבשים והעזים של קרבן פסח, הם בחודש אדר ואלול בלבד, כך שהכבשים והעזים, צריכים להיות פחות מבני שנה, והיו בני חודש אם הם נולדו בחודש אדר, או בני חצי שנה, אם נולדו בחודש אלול".

ירושלים מלאה במליוני אנשים, אי אפשר לתאר בכלל במילים את גודל המעמד, בחיי לא ראיתי כ"כ הרבה יהודים וכ"כ הרבה כבשים ועזים, מכל פינה שמענו את פעיות הכבשים וגעיות העזים, שהתערבבו עם צהלות הילדים המוקסמים וקולותיהם הרמים של הוריהם, שלא ידעו האם לרדוף אחרי ה"עזים" מהלכי השניים שלהם או אחרי העזים הולכי הארבע ...

למרות כל האנדרלמוסיה, שרר סדר מסוים בתוככי הבלגן, ונראה שכל אחד יודע את מקומו, התחושה המרוממת, שאפפה את רוחנו מאז בואו של המשיח, המשיכה ביתר עוז ושאת ואני עצמתי את עיני, לא מבין מדוע דמעות מסויימות זולגות מהן, משהו הפריע לי לעסוק בשרעפי. "מתי מקריבים בדיוק את קרבן הפסח?" שאלני יהודי חביב, שסיפר לי שהגיע מישוב בשומרון.

"את הקרבן ישחטו לו בעזה"י אחרי שישחטו את קרבן התמיד של בין הערביים", השבתי לו. ושנינו אוחזים בכבש שלי ובעז שלו, התחלנו לשוחח על כמות האנשים שנמצאים כאן עכשיו, "אי אפשר לדעת, מדובר בכמה מליונים", אמר האיש, "ידוע לך כמה אנשים היו בתקופת הקרבת הפסח בתקופת ביהמ"ק השני?"

ניסיתי להרחיק מעלי כבשה כחושה, שחשבה שהנעל שלי היא אוכל מזין, וסיפרתי לו שבתוספתא בפסחים מסופר על אגריפס המלך, שנפטר 32 שנים לפני חורבן הבית שני, באחד מערבי הפסחים רצה המלך לדעת את מספרם של עולי הרגל וביקש מהכהנים שיפרישו כליה אחת מכל קרבן פסח לפני ההקרבה שלה על המזבח, בשביל שיוכלו לספור אותן, "מספר הכליות היה 600000 זוגות, והתוספתא מיד מוסיפה שעל כל קרבן פסח נמנו לפחות עשרה אנשים, אם לא יותר". גם יוסף בן מתתיהו הכהן – פלאביוס מספר בספרו "יוסיפון", שהנציג הרומאי בא"י ציוה לספור את הפסחים – 3 שנים לפני החורבן, והיו 265000 פסחים, למרות שזה היה כבר סמוך ונראה לזמן המלחמה העקובה מדם והעליה לירושלים הייתה קשה מאד".

נהר האדם הבלתי נגמר, סחף אותנו הישר לכיוון העזרה, קהל המקריבים העצום התחלק ל-3 כתות, שהקריבו בזו אחר זו, מיד כשעזרת ביהמ"ק הקדושה התמלאה בהמון אדם, שהרכיבו את ה"כת הראשונה", נעלו הכהנים את השערים הכבדים והיפים, ולפתע נשמעה תקיעה, תרועה ועוד תקיעה. וכך החלה שחיטת קרבן הפסח. אנחנו המתנו בסבלנות עד שנכנסנו עם "הכת השניה" ואז נכנסנו לעזרת ביהמ"ק.

המראה היה מרהיב, אולי המראה המיוחד ביותר בחיי [אחרי מעמד קבלת פני משיח]. שורות, שורות של כהנים עמדו בעזרה ובידיהם בזיכים [הבזיכים האלה הם כמו כפות, שנועדו להחזיק את הדם, שיוגר מתוך הבהמה, הסברתי למוטי שלי, שעמד לידי].

הבזיכים היו עשויים מזהב וכסף, ואורם הבהיק למרחק בניצוצי נוגה מתוקים, שורת כהנים אחזה בבזיכי זהב, ושורת כהנים אחזה בבזיכי כסף והם לא התערבבו יחדיו.

כהן אחד אמר בקול רם: "הריני מכוון לשם פסח ולשם המנויים שנמנו עליו". מסביב עמדו עשרות מבין "מנויי הכבש שלנו" ששכב לו מורכן ראש. הכהן השוחט בירך בקול ובהטעמה: "אשר קדשנו במצוותיו וציונו על שחיטת הפסח", בירך גם ברכת שהחיינו ואז שחט, זרנוק של דם פרץ החוצה, והכהן שעמד קרוב למקום זריקתו, קיבל את הדם בבזיך הזהב שבידו ומסרו לכהן השני שעמד לפניו. השני העביר בזריזות את הדם לבזיכו של השלישי, ושלישי העבירו לרביעי וכן הלאה. כשהדם מועבר במהירות הבזק עד שהגיע למקום זריקתו על המזבח.

"אבא ! תראה איך בזיכים מבהיקים בעוברים מיד ליד ממש כמו ברקים מתעופפים ! התפעם חיים. ואחיו הסביר לו בידענות ש"לבזיכים הזהובים אין שוליים, והתחתית שלהם חדודה, כדי שהכהנים לא יוכלו להניח בלי משים את הבזיכים על רצפת העזרה והדם יקרוש".

לידי, הסביר חברי הטוב ר' יהושע לבנו יצחקי, שהכהן מקבל את כל הדם בכלי, והוא מחכה בקבלת הדם, עד שכל הדם ייצא החוצה, "על הכהן להיזהר לא לקבל את הדם הנוסף מהסכין. מיד אחר שחיטת שני הסימנים של הבהמה".

"שמת לב שמקבל הדם בירך ברכה?" שאלני ר' יוסף, תושב בני ברק.

"אכן ההלכה היא, שמקבל הדם מברך "אשר קדשנו במצוותיו בקדושתו של אהרן וציונו על קבלת הדם". וגם ברכת "שהחיינו", אמרתי לו. והבטתי בכהן שעומד סמוך למזבח, הוא קיבל את הדם בבזיך, פסע פסיעה אחת, ושפך את הדם בשפיכה אחת למקום שנקרא "יסוד".

כמובן והם גם עמידים לחום האש, ולכן אפשר להשתמש בהן".

התפעמתי כולי מהרעיון הנפלא. בדיוק לפני שבועיים אמר לי ידידי הרה"ג ישי ש. שליט"א שלא ברור כיצד יצליחו מליוני יהודים להקריב קרבן פסח, "וכי ישנם בכלל בכל א"י אלפי עצי רימונים, מהם יוכלו לייצר כ"כ הרבה שיפודים מעץ רימון". תהה ידידי, ולא ידעתי מה להשיב לו.

והנה הקב"ה עזר לנו, ובדורנו הומצאה המצאת הפלסטיק. והנה לנו שיפודי פלסטיק כשרים למהדרין מן המהדרין. כמה נפלא!

"ומה עם יתר המצאות הטכנולוגיה של השנים האחרונות?" תהה ר' בעריש חסיד לעלוב, משכונת "אבני נזר" באלעד. "מדוע שלא נשתמש בתנור חשמלי או במיקרוגל?"

"בספר 'קרבן פסח כהלכתו' שחיבר הגרמ"ז זורגר שליט"א, מביא את דעות הפוסקים שתנור חשמלי פסול לצליית קרבן פסח. ובכלל, כל תנור, למרות שהוא חם מאד, אך אין בו ממש אש, כי גרפו ממנו את הגחלים, פסול לצליית קרבן פסח. לכן כתבו פוסקי זמננו שא"א לצלות קרבן פסח במיקרוגל. הוא מחמם מאד, אפשר לבשל ולצלות בו, אך אין בו גחלים ו"אש ממשית". כך שהטכנולוגיה העכשווית לא מסייעת לצלי הפסח ועלינו להשתמש בתנור עם גחלים, כמו בימי אבותינו הקדמונים".

עד כה נשאנו את בשר הכבש שלנו על הגב, כמ"ש בגמרא בפסחים. תחבנו את השיפוד כהלכה, מהנקב שניקב מאחרי הכבש, עד שהשיפוד עלה וביצבץ מפיו. הכבש כולו נצלה כאחת כשראשו מחובר עליו, ומעיו קרבי ורגליו תלויים לפניו.

בהמשך, לאחר שהשיפוד יצא מפיו של גוף הכבש, תחבנו גם את מעיו ורגליו לשיפוד, קרבן הפסח נתלה באויר התנור.

מ"צ ת"ח אחד, הזהיר את תלמידיו שאסור לקרבן לגעת בדפנות התנור. אחד מתלמידיו אמר לו בצער שבשר העז שלו נגע דווקא בדופן התנור בעת הצליה, והרב הורה לו לקלף את מקום הנגיעה.

"הבשר שנגע בדופן התנור צריך להיקלף במקום הנגיעה, כי הוא נצלה מחומו הגדול של הדופן ולא בגלל האש". הוא הסביר טוב טעם. אחד הילדים שאל, האם מותר לטבל את הצלי במלח? פלפל חריף וקצת שמן? והרב השיב לו: שאכן כן, "ההלכה מאפשרת לסוך ולטבל את הצלי בכל דבר לפני צלייתו, ואני מדגיש לפני צלייתו, חוץ ממים".

הגחלים הלוהטות מיהרו לצלות את הצלי שלנו, ואנו שמנו פעמינו, יחד עם הצלי החם, לחדר האוכל של ישיבת "אור

גם הכהן הזה ברך ברכה בקול רם וכולנו שמענוהו מודה להשי"ת בברכת "על הולכת הדם" אחרי שפסע את הפסיעה, לפני ששפך את הדם, ברך הוא ברכה נוספת, ברכת "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על שפיכת הדם".

הפסקנו לדבר, והקשבנו מוקסמים לקריאת ההלל של הלוויים, שנאמרה בקול ערב ובמנגינה קסומה, כמותה לא שמענו מעולם. בכל זמן ההקרבה אומרים את ההלל ולפעמים, מחמת ריבוי האנשים והכמות האדירה שלהם בביהמ"ק, היו אומרים הלוויים שוב את ההלל בפעם השניה ולפעמים התחילו אותו גם בפעם השלישית בכלי השיר המיוחדים שלהם.

הכהנים הוציאו את האימורים והניחו אותם בכלי, הכהן שעמד קרוב למזבח, העלה אותם עליו ומלח אותם במלח. הוא נעמד על שפת הכבש, למול עינינו המביטות בו באושר צרוף ובהתרגשות רבה, ובירך בקול רם: אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וציוונו על הקטרת האימורים".

הוא זרק את אימוריו של הכבש שלנו (ז"ל)... על האש ור' אהרן דוד מרחוב התאנה באלעד, הסביר לחבירו ר' ירחמיאל, שהכהן בכוונה לא מערב אימורים של שני פסחים יחד, וכל דבר נעשה בכלי לבדו.

ר' זושא אברך חסידי, לחש לי בבהלה ששכח לסמוך את הקרבן. "לא עשיתי סמיכה! מה יהיה?"

הרגעתי אותו בלחישת, שקרבן פסח אינו צריך בכלל סמיכה, ואם הוא היה שם לב, זהו קרבן שקרב ללא מנחה ונסכים. הוא התעניין האם הכהנים מברכים ברכה על כל קרבן והקטרה בפני עצמה, ומישהו שעמד לידינו, אברך ירושלמי עם שטריימל וקפטן זהוב – חוס, הסביר שלא ומה פתאום, כל המברכים בהקרבה מברכים רק בפעם הראשונה, גם על מעשה ההקרבה שלהם וגם ברכת "שהחיינו". והם מתכוונים על כל הזריקות והקטרות שיעשו עד לערב, עד לסיום הקרבת אלפי קרבנות הפסח, השיחה נקטעה עם סיומו של ההלל השני, ותחילתו של הלל השלישי.

ה"כת השניה" סיימה לשחוט את אלפי הפסחים שלה, ואנו יצאנו החוצה, נוטלים עמנו על הגב את בשר הכבש.

"ומה אתם אומרים על ההמצאה החדשה של הדור שלנו?" צייץ בקול בחר בשיבה קטנה, "בגלל שלא היו מספיק עצי רימונים, ובגלל שאסור להשתמש בשיפודי מתכת, כי הם מתחממים מכח האש, והבשר נצלה בגלל שיפוד הרוותח ולא מהאש, ובתורה כתיב 'צלי אש', לכך מפעלי 'פלסטיק כהלכה' ייצרו שיפודים מפלסטיק, שאינם מוציאים לחות

ולקרוא את ההלל בשמחה ובטוב לבב, אפשר בהחלט לאכול את הצלי, ולעלות לגג אחרי זה".

"הלילה הזה כולו צלי".

הגענו לקומת הקרקע של ישיבת "אור שמח", שם המתינו לנו עשרות משפחות, שקיבלו את הכבש בשמחה ובצהלה ובהתרגשות גדולה, ליל הסדר התנהל כבכל שנה, כמו לפני שהמשיח הגיע ונבנה ביהמ"ק, כשכל הילדים נעמדו לשיר יחדיו ולשאו "מה נשתנה", בכו כולם, פשוט בכו מהתרגשות כשמקהלת צעירי הצאן שלנו שאלה את השאלה שלא שאלנוה עד כה, והכרנוה רק מדברי המשנה "שבכל הלילות אנו אוכלים בשר צלי, שלוק, ומבושל, הלילה הזה כולו צלי".

בזמן המקדש הראשון והשני לא שאלו את השאלה השלישית ב"מה נשתנה", "שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין, הלילה הזה כולנו מסובין", אך אנו, שהתרגלנו לשאול גם את השאלה הזאת, הוספנו אותה ג"כ והילדים שאלו הפעם 5 קושיות.

"עד שנה הבאה, נברר בעזה"ל האם צריך להשמיט את השאלה של "כולנו מסובין" לגמרי, ולשוב ל"ימים קדמונים" הבטיח משהו, ואחר אמר לו שיש לשאול רק 4 קושיות ולא 5, והתפתח פולמוס שלם בנושא.

(בהמשך, פנינו ליטול ידים כדי לאכול את המצה, אך הרב שערך את הסדר הודיע, שאת המצה נאכל עכשיו, אך נכוין בפירוש שלא לצאת ידי חובת אכילת מצה, כי את מצות אכילת מצה נקיים לאחר מכן ולנו יש מצה שאינה שמורה לשם מצוה, בשביל לאוכלה כעת. לחש לי שכני ר' יונה) שלא כמו בכל שנה ושנה דילגנו על אכילת "מרור" וה"כורך" וערכנו מיד שולחן ל"שולחן עורך".

בשר קורבן החגיגה הונח בטס מפואר של זהב. חילקו "כזית לכולם" והציבור בירך בכוונה ברכה שלא הכרנוה – לדאבונינו עד היום, ברכת: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על אכילת הזבח".

"תאכלו טוב, אבל אל תתמלאו לגמרי, כדי שלא נאכל את הקרבן פסח באכילה גסה" – הזהרתי את בני משפחתי. "אפשר לשבור את העצמות של בשר החגיגה, וצריך לאכול גם את המוח של העצמות", הודיע הרב בקול רם, והסביר, שאם לא נאכל את כל בשר החגיגה, נעבור חלילה על איסור "נותר".

"הסיבה שאנו מברכין על אכילת המצה בשעה שאנו אוכלים את המצה בתחילת הסעודה, מבלי לצאת באכילה לשם מצוה, היא כנראה משום שאנו צריכים לאכול פת בסעודה,

שמח" ברובע היהודי, שם נאכל בעזה"י את קרבן הפסח. הצפיפות הייתה רבה והשתרכנו לנו לאיטנו. כורעים תחת סחיבת הצלי הגדול. מאושרים בעליל מהמצווה המופלאה, אשר אלפיים שנה חיכו לה מליוני יהודים בכל הדורות.

"אבא, למה שלא נחפש לנו מקום מוצל ורגוע באחד מהייערות שבסביבה? למה כולם מצטופפים דווקא בירושלים העתיקה"? שאל מוישי בן ה-8 את אביו ר' יונה, שצעד לדינו, כדי להשתתף באכילת הצלי, כאחד מבני ה"חבורה".

"צריך לאכול את הקרבן פסח דווקא בירושלים העתיקה, בירושלים המקודשת ולא מחוצה לה, אם הקורבן יצא מחוץ לירושלים המקודשת, ייפסל הקורבן מדין יוצא". השיב לו אביו, בעודו מסייע בעדי לסחוב את הצלי הקדוש שלנו.

קרבן בקומה שניה?

"שמעתי שמשפחת וייספיש אוכלת עם ה"חבורה" שלה בקומה שלישית של "אור שמח", מותר לאכול את הקרבן בקומה השלישית? הקדושה של ירושלים עולה גם לקומה גבוהה?" שאל מוישי ואני התמוגגתי משאלתו המחוכמת

"אכן, שאלת שאלה מקסימה! פשטות הסוגיא בגמרא בפסחים [פה:] מורה שאי אפשר לאכול את הקרבן פסח בעליות ובגגות של ירושלים. לפי הדעה ש"גגין ועליות לא נתקדשו". הרשב"א [שו"ת ח"א סימן לד'] כותב שהגירסא היא: שאסור לשחוט קדשים קלים בעליות הגג ובגגות של ירושלים, אך מותר לאכול שם קדשים קלים [כמו קרבן פסח, ישנן דעות שסברו שמותר לאכול קרבן פסח בקומה שניה בירושלים, וישנם שסברו שאסור לאכול את הפסח בקומות גבוהות שכאלה בירושלים, אלא רק במקומות נמוכים, השווים לקרקע של ירושלים. הגר"ח קנייבסקי שליט"א [בדרך אמונה מע"ש סוף פ"ב ובביה"ל שם] מביא שתי דעות בענין. ואילו רבינו ה"חפץ חיים" צ"ל פוסק בספרו "ליקוטי הלכות" עמ' פא שאי אפשר.

צריך לשאול את משפחת וייספיש מי הורה להם לאכול את הקרבן פסח בקומה השניה, נגד פסק ה"חפץ חיים" וכמו הדעות שאפשר, אמרתי לו.

"ולעלות על הגג אחרי שנאכל את הצלי, מותר"? שאל אלי. "מאד חם שם למטה בקומה הראשונה, לא כדאי לערוך את המשך ה"סדר" על הגג של הישיבה"!!

"הילדים שלנו מבריקים"! זרח שכני ר' יונה באושר, "ככה באמת בזמן ביהמ"ק הראשון והשני, אכלו את קרבן הפסח בקומת קרקע, ולאחר מכן עלו לגג כדי לנשום אויר צח

"שתי חבורות שאוכלות בחדר אחד, צריכות להיפרד, כל חבורה לחוד, במחיצה קלה, וכל חבורה תשב לצד אחר, כדי שלא יתערבבו ביניהם, אם יהיה ילדון שובב שסילק את המחיצה בין שתי החבורות, לא נוכל להמשיך ולאכול, עד שיחזירו את המחיצה למקומה".

מוטי שלי משך בחולצתי ושואל: "האם צריכים לאכול את כל הבשר הזה?" אני צוחק ומסביר לו שכן, נאכל כעת את כל הבשר והסחוס, האיברים הפנימיים וגם את המוח של הבהמה, "אך ניזהר מאד לא לשבור שום עצם! חס וחלילה!"

גם אם נשברה עצם שלא בכוונה, אסור להמשיך ולשבור אותה יותר וכל המוסיף לשוברה – חייב מלקות. הזהרתי את בני משפחתי.

כולם קיימו את מצוות אכילת קרבן פסח ומצה ומרור, כולם חייכו זה לזה באושר גדול, "כעת לא אוכלים ולא שותים שום דבר, חוץ ממים" – הכריז הרב והתיר לשתות תה למי שרוצה. "אנו שמחים להשאיר את הטעם הטוב בלבבנו עד עולם."

"ב"ה שבשר הקורבן שלנו נאכל עד מתום, לפני חצות הלילה, כהלכה הפסוקה מדורי דורות", לחשתי לילדיי, "אם היה נשאר מבשר הפסח", היינו צריכים לשורפו לאחר יום טוב, בבוקרו של יום, [משום שאין שורפים קדשים ביו"ט], הוסיף ר' בעריש יהודי חייכן מחבורתנו.

ואז פרצו כולם בשירת ההלל. הגמרא מספרת: שמרוב קולות השמחה וההתלהבות של אמירת ההלל, "פקע איגרא" הגגות כביכול נבקעו, מרוב קולות, ואכן, כך היה במציאות. ירושלים של מעלה, גדושה במאות אלפי יהודים חוגגים, שוררה יחדיו את שירת "ה' זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יברך יראי ה'", רינגו כולם בחדוה, בשמחה שכמותה לא נראתה בתבל וביקום כולו.

"קול רינה וישועה באהלי צדיקים" רקדו היהודים ובת קול יצאה ואמרה "ימין ה' עושה חיל ימין ה' רוממה". מי שלא היה שם לא יכול היה להבין, לא הצליח להרגיש, לא ידע, לא שבע ולא ראה, כיצד ניתן להכיל אושר אינסופי שכזה בתוך לב קטן אחד, וכולם קראו ביחד:

ל ש נ ה ה ב א ה ב י ר ו ש ל י מ

[מיותר לציין שסיפור עתידי זה אינו להלכה ואינו למעשה, הדברים התבססו על סוגיות הש"ס ראשונים ואחרונים, שלא הוכרעו תמיד להלכה, וכאשר יבוא משיח צדקנו בה"י בזאת השנה – נדע ממנו אל נכון כיצד לנהוג בכל דבר וענין].

ולחם משנה, ואילו את המצווה נקיים רק בשעה שנאכל את הקרבן פסח יחד עם המצה", הסביר ר' יעקב, יהודי מיוחד שלמד ב"דף היומי" היטב את מסכת פסחים הוא הראה לי את דברי הרשב"ם (פסחים קיט) העוסקים בענין.

אמרתי לו: שכך כתב רבינו שמעיה בשם רבו רש"י, שכך עושים כשהסדר כולל את קרבן פסח, והיהודי הספרדי שישב איתנו הראה לנו שכן רואים מהסדר של התוספתא.

הסדר עבר על כולנו בהתרוממות הרוח. בתי ירושלים היו גדושים ברבבות רבבות יהודים, ששרו את שירי ההגדה, מכל פינה שמענו מנגינות ישנות וגם חדשות, פילפולי הגדה בעגה תימנית, לצד "והיא שעמדה" במנגינה מסורתית, "עזרת אבותינו" במנגינה הויז'ניצאית ו"ממצרים גאלתנו" נוסח חב"ד.

רבבות אלפי ישראל שרו שירים חדשים, הנשמעים בקולות פעמונים קסומים, באוקטבות ותוים של זהב, מזוקקים ברוחניות שמיימית, אלו הם שירי הלוויים, שהושרו זה לראשונה מאז חורבן ביהמ"ק השני, אי אפשר לתאר את ה"וינתן לעם לב חדש לשורר בפייהם שיר חדש".

השעון התקדם במהירות, ועורך הסדר הכריז בשמחה ובהתרוממות הרוח על קיום מצוות האכילה של ליל הסדר, "כזית" הפסח חולקו לכל אחד ממשתתפי הסדר שלנו, לאנשים ונשים הבריאיים שיכולים לאכול "כזית כדי אכילת פרס", כולל קטנים שהגיעו לגיל חינוך, ויכולים, כך לפי הכרזת הוריהם, לאכול "כזית" פסח ללא היסוס, בזמן של "כדי אכילת פרס". הזקנים והחולים שהשתתפו עמנו בשולחן הסדר והודיעו שלא יוכלו לאכול "כזית" מקרבן פסח – לא זכו להשתתף באכילה, והרב הסביר להם שהם פטורים ממצוה זו.

הס הושלך בחדר הסדר, כשר' יונה הסביר לכל הנאספים שאחרי שנתחיל לאכול יחדיו את קרבן הפסח בחדר אחד, שוב ייאסר עלינו להוציאו לחדר אחר. "אני מבקש ומתחנן, מזהיר ומודיע, לכל המבוגרים ובפרט לכל הילדים, שאנחנו ישובים כאן ועכשיו, בכל הרצינות וכובד הראש, ואוכלים את קרבן הפסח המופלא שלנו, מצות עשה מה"ת של אכילת פסח, אף ילד לא יצא החוצה עם חתיכת הבשר שלו, ואין בזה שום תירוצים ושום סיפורים! אם מישוהו רוצה, אפשר להתחלק לשתי קבוצות, ושכל קבוצה תקבל את מנת קרבן הפסח שלה, אבל אחרי שנקבע את מקומנו כאן, אסור לאף אחד מן האוכלים לצאת החוצה ל"חבורה אחרת".

"ומה קורה אם ישנן שתי חבורות בחדר אחד גדול?"

ליל הסדר

הרה"ק ה"ב בית אהרן מקרלין זי"ע אומר: טעם שנקרא "סדר", כי זה הסדר של כל השנה, כי כל המצוות תלויות ביציאת מצרים, ובקבלת התורה נאמר: אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

הגה"ק ר' משה דוד רבינוביץ הי"ד ראש ישיבות כתר תורה – רדומסק: אמר בטעם הדבר שקוראין לליל הסדר בלשון סדר: עפ"י מה שכתב בשו"ת הרדב"ז, למה אסור חמץ בפסח אפילו משהו, וכתב שם דעל פי נגלה אין לזה הסבר, ורק עפ"י סוד משום שהחמץ מרמז ליצר הרע, וזה אסור גם במשהו. ולפי זה הרי התורה נלמדת בד' דרכים פרד"ס, ואם אין לזה הסבר על פי פשוט הרי נשאר סד"ר, וזה הטעם שנקרא ליל הסדר.

כתב המהר"ל בספר "גבורות ה'": אף שנפסקה ההלכה שמצוות אינן צריכות כוונה, מודים כולם שמצוות הפסח שתכליתן לקבוע בלב האדם את האמונה, צריכות כוונה. כמו בפסוק ראשון של קריאת שמע שצריך כוונה לכולי עלמא, ואם לא כיוון לא יצא ידי חובה.

כך כל מצוות הלילה וכל עבודת היום, אם עושה זאת כמצוות אנשים מלומדה ואינו מעלה בלבו את מהות הדברים ומטרתם, הרי לא נקבעת בלבו האמונה בהשי"ת ולא יצא ידי חובתו.

לכן תיקנו לשאול בליל הסדר על כל השינויים, כדי שהשואל והמשיב יתנו הדברים על לבם לעשות אותם בכוונה.

השל"ה הקדוש כתב: קדושת הלילה הזה וכל הדינים הנוהגים בו, היא קדושה רבה במאוד, ויזהיר בני ביתו על זה, ולא יהיו נפרדים מדביקות השי"ת רגע כמימרא, רק יתעסקו הכל במצוות הלילה ובסיפור ניסי מצרים לפרסמם לבני ביתו.

והחיד"א כתב: כל מעשיו, ובפרט בלילה הקדושה הלזו, ידקדק שיהיו אליבא דהלכתא, ולצאת ידי חובה דכולי עלמא, בשגם כל ימי חלדו כל פונות שהוא פונה יהיו לצד ימין, ולא יתפוס קולות, על אחת כמה וכמה הלילה המקודשת היא נפלאה, "הקולות יחדלון".

כתב הגאון רבי עקיבא אייגר זצ"ל: בליל פסח, יתנהג בקדושה וביראה ולשמוח במצוות שזיכה ה' אותנו בלילה הזה, מצות עשה של קידוש, ומצות עשה של אכילת מצה ואכילת מרור וארבע כוסות ואמירת הלל, אך בתנאי שצריך

ליזהר שיאכל כזית מצה ברווחה ולא בצמצום, וכמו כן במרור, כי אם יחסר מעט מזעיר הפסיד המצות.

ולדעתי מי שיש לו מוח בקדקדו ומאמין בתורת ה', איך לא יחוס על נפשו ולא יהא מתיירא שמצוה גדולה כזו שאין לזכות בה עד יעבור שנה, ומי יודע אם יחיה, יהיה נפסד בידו.

ודי לנו בעו"ה במצות הרגילים כמו תפילין וברכת המזון שאין אנו מדקדקים בה, ולמה נעשה כזה במצות אלו, ר"ל.

"אני מבטיח באמונה במי שיעשה מצוה בחשק ויחשוב בשמחה בזו הרגע אני מקיים מצות בורא, כמעט לא ירגיש מרורות כלל".

ובפרטות בד' כוסות שמדרכין לדקדק לשתות מעט כמו רביע כוס, אוי לאותה בושא איך יבעט מצות בשאט נפשם בלי טענה ובלי כבידות, לדעתי הוא קלות ומניעת היראה למאוד ר"ל וגדול עונם מנשוא.

בשו"ע: יסדר שולחנו בכלים נאים:

בספר "שער המלך" [ח"ב שער ואמרתם זבח פסח פ"ה] כתב: והמצוה בחג זה יותר מן כל המועדים, ללבוש בגדים נאים ומכובדים וכלים נאים בביתו, לזכר 'וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות' וכו'.

בספר "ויגד משה" כתב שהגה"ק רבי הלל מקאלאמי זצ"ל נהג לעטר את שולחן הסדר עם כל חיבוריו שהיו לו בכתי"ק, והכריז, הרי דוהמע"ה משמיע 'טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף', ומקיים את הדין יפה לעטר שולחן הסדר בכלי זהב. עכ"ל.

כתי' "ותקח רבקה את בגדי בנה וגו' ותלבש את יעקב וגו'", ותמה החתם סופר זצ"ל, כיצד עשתה כן שלא ברשות עשו, והלא אין השואל רשאי להשאל?

ותירץ, שליל פסח היה, וכתב המגן אברהם (סי' תעב) בשם מהרי"ל שמותר להשתמש במשכונות של נכרים, ועשו ישראל מומר היה ודינו כנכרי!

בשו"ע: מצוה לחלק לתינוקות קליות ואגוזים:

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע אמר שהענין הוא, כמו דאי' גבי מים שלנו, שבראש השנה משליכים העבירות לנהר בתשליו, ואילו בפסח זמן תשובה מאהבה נהפכים העונות לזכויות ולכן שואבים המים. וכמו כן בראש השנה אין אוכלים אגוזים משום שאגוז בגימט' חטא, ואילו בפסח שהעונות נהפכים לזכויות מחלקים האגוזים. ודפח"ח.

קידוש במקום סעודה

בכל ימות השנה יש חיוב על האדם כשעושה קידוש שילך לאכול מיד, ואילו בליל הסדר אין לך יהודי שלא תעבור אצלו שעה או שעתיים מהקידוש עד לסעודה, וכל המרבה לספר וכו'. ולכאורה אמאי סמכינן בהפסק כל כך גדול בין הקידוש לסעודה. וכן מדוע לא אומרים ברכה אחרונה על כוס הקידוש שיעבור יותר מ-72 דקות עד הסעודה?

והטעם בזה הוא, אומר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל: מפני שתפקיד ליל הסדר הוא "לקדש" את הלילה הזה, ונמצא כי הכל המשך אחד. והדבר דומה לאחד שמאריך בקידוש ועל נטילת ידים באריכות ומזמור לדוד וכו' זה הכל המשך הסעודה. כל מה שאנו עושין בליל הסדר הוא "הקדמה" חייב אדם לראות עצמו כאילו יצא ממצרים. ולספר הנסים והנפלאות, וחשיב כל זאת הקידוש עם ההגדה עם הסעודה הכל המשך אחד, ולכן לא אכפת לן מה שעובר כ"כ הרבה זמן. ומשום כך מקדימין בהא לחמא עניא, לומר לן שסיפור יציאת מצרים קשור עם לחם זה שאנו צריכין לאכול, אלא שלפני שאוכלין צריכים לומר עליו דברים הרבה, וכיון שהוא מצרכי הסעודה הרי זה חשוב כקידוש על דעת לאכול לאלתר, ולכן גם בוצעין את המצה סמוך לקידוש ולא סמוך לסעודה, ובזה אחרת ליל הסדר מכל השנה, ולכן גם לא מברכין ברכה אחרונה עם כוס ראשון ודו"ק, ויש להאריך.

סימני הסדר

קדש ורחץ כרפס יחץ מגיד רחצה

ה"חתם סופר" זצ"ל אמר: "קדש ורחץ", המקדש עצמו ונטהר מטומאתו – "כרפס יחץ", הכרפס, נוטריקון ס' ריבוא שעבדו בפרך, ורומז איפה לעול הפרנסה ועול מלכות, יחצה וישבר, ויפרקו ממנו על מלכות וכל דרך ארץ. ולא זו בלבד, עוד יזכה לפרנסה בשפע, והוא כי "כרפס יחץ" רומז לחצות תיבת כרפס לשתי תיבות: כר פס, ושתייהן לשון תבואה.

כל אלו למשלים עצמו, אבל המזכה אחרים ו"מגיד רחצה", מוכיחם שירחצו עצמם מרע מעלליהם, ועושה כן בנועם שיח כשהוא "מוציא מצה" ומריבה, כאהרן שהיה אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה, ונוטה שכמו לסבול טרח הצבור וכורך משאם כל כתפיו, בבחינת "מרור כורך" –

הוא יזכה ל"שולחן עורך" בעולם הזה, ל"צפון ברך" לעולם הצפון, ול"הלל נרצה" – שבחו והללו בפי כל, ככתוב: 'מוכיח אדם אחרי, חן ימצא'!

הרה"ק רבי מאיר מפרמישלאן זיע"א היה נותן רמז בסימנים אלו, שהרצה להתקדש ולהתרחץ מעונותיו, אז אחת העצות הוא להרבות בצדקה, ולזה ורמזו "כר-פס" יחץ" לתת כרים וכסתות לעניים ולפרוס להם מפתו, שיחלק את פרוסת לחמו לעניים ועוד זאת "מגיד רחצה" – שתיכף ומיד שיכנס העני לביתו יאמר לו שירחץ ידיו לסעודה ואם אתה עושה כך סופך שתגיע לקדושה ותפרוק חטאך בזכות הצדקה.

ידוע בשם החיד"א זצ"ל לרמז בסימני הסדר: 'קדש ורחץ' – הרצה לקדש ולרחץ עצמו – 'כרפס' – ר"ת כ לל ר אשון פ ה ס גור – 'יחץ מגיד' – מה שאתה חייב להגיד תחצה לחצי ותרוויח ע"ז ש'מוציא מצה' – שתוציא את כל המריבות מתוך ביתך, שהרי 'מרור כורך' – כל המחלוקות כרוכות במרור לשני הצדדים, והשכר 'שולחן עורך' – מזוני, כי 'צפון' – 'מצפון זהב יאתה'. 'ברך הלל נרצה' – שתוכל לברך ולהודות להלל לבורא עולם ולהיות מרוצה לפניו.

בספר "בארת המים" מרבי צבי הירש מרימנוב זי"ע כתב בזה"ל: הבעל הגדה רמז בהפיסקא קדש ורחץ דברים גדולים ורמים, ומדוע אמר זאת ברמז ולא אמר כוונתו בפירוש, הטעם היא כי לחכם אין צריך לפרט כי די לחכימא ברמיזא, ולשוטה ופתי אי אפשר להגיד לו, ואסור להגיד לו. עכ"ל עי"ש.

סיפר כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א

בשנתו הראשונה של הרה"ק המוהר"א זי"ע כאן בארץ ישראל, הכין ילד אחד מבני המשפחה את סימני הסדר ותרגומם, ואת שאלות "מה נשתנה", אולם בפועל כאשר אמר לו מרן זי"ע "קדש", התבייש הילד, ולא רצה לומר את נוסח ה"קדש", כ"ק מרן זי"ע ואחיו כ"ק המוהר"ם זי"ע הפצירו בו, ולא הועילו ההפצרות מאומה.

היה שם זקן אחד ששמע את מרן זי"ע אומר "קדש" כמה פעמים, ובתמימותו כי רבה התחיל "יתגדל ויתקדש שמה רבא", ויהי לשחוק בעיני הקהל.

אמר כ"ק אדמו"ר שליט"א: מנהג רבותינו הקד' לומר תורה על עובדות וסיפורים של עמי הארצות שערכו סדר – נאכט עם שגיאות וטעויות שונות, ולאור זאת ראוי לבאר הקשר והשייכות בין אמירת "קדיש" לעריכת הסדר.

ויש לפרש בהקדם דברי הטור [או"ח סי' נ]: "אנו אומרים הקדיש בלשון תרגום", מחמת שני טעמים: א. מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה. ב. שעי"ז

הקב"ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל, וכביכול שיש דאגה לפניו, ואם יבינו המלאכים זה יקטרגו עלינו, על כן אומרים בלשון שלא יבינו.

וביאר הב"ח: שבמחמת קנאת המלאכים גופא אין לחוש כ"כ, כי הקנאה עצמה לא תזיק מאומה, אולם, כאשר המלאכים יראו שהקדיש מעורר דאגה אצל הקב"ה על חורבן ביהמ"ק, יש חשש שהקנאה תגרום למלאכים לקטרג על בנ"י שהם גרמו דאגה זו לקונם, כי בגינם חרב ביהמ"ק, ולכן אומרים אותו בלשון שאין מובן למלאכים.

והנה, ההגדה בליל פסח הוא ג"כ שבח וקילוס יפה ונאה לפני השי"ת כמו קדיש, ומחמת היותו זמן מעותד לגאולה העתידה מתעורר בו דאגה לפניו יתברך, על גלות בנ"י, ויש חשש שהמלאכים יקטרגו על ישראל ח"ו.

לכן מתחילים את הסדר תיכף כשבאים מביהמ"נ, וממשיכים את כח ה"קדיש" מביהמ"נ הביתה, כי כשם שאמירת קדיש הוא באופן שלא יקנאו המלאכים בנו, ובאופן שלא יוכלו המלאכים לקטרג, כך עריכת הסדר תהא באופן כזה שלא תתעורר קנאת המלאכים עלינו, ושלא יעוררו עלינו קטרגו ח"ו.

ארבע כוסות

ישנה שאלה למה תקנו חכמים דוקא ארבע כוסות של יין, הא העיקר הוא שיהא מספר ארבע שהוא כנגד ד' לשונות של גאולה, ולמה לא ד' מצות, ד' פירות כגון ד' אגוזים וכדומה, והרי יש אנשים שקשה להם לשתות יין ויכלו לקחת דברים אחרים קלים יותר?

אלא, אומר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל, מה שתקנו כנגד ד' לשונות של גאולה אינו סתם מספר ארבע, מפני שמצינו בתורה שנכתבה הגאולה בחילוף ד' לשונות, כי באמת אין זה סתם כפילות של ארבע פעמים, אלא המה ארבעה סוגים של הצלה אשר האחד גדול מחבירו, "והוצאתי" ואחר כך "והצלתי", הצלה זו תוספת שמחה, אח"כ "וגאלתי" שהיא עוד שמחה כי הרחיק אותנו מהם, עד "ולקחתי" שזכינו שהקדוש ברוך הוא לקח אותנו, ולעתיד לבוא בגאולה השלימה נגיע לתוספת של כוס חמישי.

וזה הוא הטעם שתיקנו דוקא ארבע כוסות של יין, דהנה באכילת פירות אין הנאה באכילת השני יותר מהראשון והשלישי יותר מהשני, עכ"פ ודאי שאינם מוסיפים שמחה, מה שאין כן יין, יין ישמח לבב אנוש, וכל כוס מרבה יותר שמחה וזה ממש כנגד ד' לשונות של גאולה ודפח"ח.

הטעם לחיוב שתיית ד' כוסות יין בליל פסח, כתוב במדרש שהוא כנגד ד' לשונות של גאולה האמורים בגאולת מצרים בפר' וארא: 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה, ולקחתי אתכם לי לעם'.

המהר"ל מבאר את משמעות ד' לשונות הללו, שהם כנגד הגזירות שנאמרו לאאע"ה בברית בין הבתרים, 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. מבואר שהיה כאן ג' גזירות זו למעלה מזו, א', בתחילה גירות בארץ לא להם, שאפילו שאינו משועבד לאחר, מ"מ מצד שהוא גר אין לו כח כמו תושב. ב', ואחר כך הוסיף 'ועבדום' – שיהיו משועבדים כדרך שמשעבדים עבד. ג', אחר כך הוסיף 'ועינו אותם' – היינו עינוי יותר ממה ששאר העבדים משועבדים.

ממילא כאשר בא הקב"ה לגאול אותם, ולהסיר מהם את הגזירות הנ"ל, התחיל מן הכבד תחילה, והיא מהגזירה האחרונה היינו מן העינוי שהוא הקשה ביותר, שממנו נגאלו תחילה. וז"ש 'והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים', שזה נאמר על סבל שהוא יותר מכח של אדם. ואח"כ 'והצלתי אתכם מעבודתם' – היינו שנפסק העבדות לגמרי, כנגד הגזירה של 'ועבדום' – ואח"כ כנגד ג' בארץ לא להם' – אמר 'וגאלתי אתכם' – היינו שלא תהיו ברשות אחרים כלל אלא לגאול אתכם מתוכם. ועדיין אע"ג שהוציא אותם מרשות אחרים והיו ברשות עצמם, צריכים עוד להיות נכנסים ברשות הקב"ה ולא יהיו כמו שאר האומות, וז"ש 'ולקחתי אתכם לי לעם'.

חז"ל אמרו שתקנו ד' כוסות כנגד ד' לשונות של גאולה וכו'. אומר הגר"ח קניבסקי שליט"א: דפשטיה דקרא מנה כאן הכתוב ד' דברים נפרדים:

והוצאתי: היינו שחצי שנה קודם יציאת מצרים כבר בטלה העבודה מאבותינו ושוב לא נשתעבדו בהם (ר"ה יא).

והצלתי: זהו בשעת מכת בכורות, שפרעה הכריז הרי אתם בני חורין, מכאן ואילך עבדי ה'. (ירושלמי פסחים פ"ה ה"ה).

וגאלתי: זו יציאת מצרים.

ולקחתי: זה מתן תורה.

טעם שאין מברכין אשר קדשנו במצותיו על לשתות ד' כוסות, כמו על נר חנוכה שהוא גם מדרבנן, כתב ה"רוקח": מפני שאינו שותה ביחד את כל הד' כוסות, וד' כוסות אם שתאן בבת אחת לא יצא, ולכן לא מברכין.

סימני הקערה:

רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, מביא רמז בדברי הכתוב "ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך". מזבחך ר"ת: מ צ ה ז רוע ביצה חזרת חרסת כרפס.

כתב המהר"ל זצ"ל: רחמנא לבא בעי ולכן אף מי שאין לו השגה בכוונה וסוד, מ"מ יסדר העבודה בלב שלם באופן שתהי' מכוונת ע"פ הכוונה והסוד, והקב"ה יעלה עליו כאילו כיוון מה שראוי לכוון וכו', ועבודתו תעורר נועם ה' אלקינו עלינו ויהי אור בכל מושבותינו, עכ"ל.

זרוע

ב"ח יעקב" מביא בשם הרוקח: ששני תבשילין הם כנגד משה ואהרן, שאף שבמפורש לא הוזכרו אבל מכל מקום זכר נעשה להם.

ביצה

"ביעא" – במאירי כתב טעם הנחת הביצה דהיא בארמית לשון ביעא, וביעה הוא לשון תפילה שרוצה להזכיר בזה, שביום הזה אפשר לבקש מהקב"ה ונענים. וכן "בעי" פי' רצון כמו אי בעית, כלומר, בלילה הזה רצה הקב"ה לגאלינו וגאל אותנו.

הרה"ק רבי מרדכי יוסף מאיז'ביצה זי"ע פירש בספרו מי השילוח: מדוע נוהגים לאכול ביצה אחרי קיום מצות אכילת מצה, כי כמו שהביצה אינו תכלית המכוון, אלא עיקר יעדו שיצא ממנו ולד, כמו כן ביציאת מצרים לא היתה היציאה מן הגלות עיקר, אלא שיקבלו בני ישראל את התורה כדכתיב בהוציאך וגו'.

ב"ח חתם סופר" מובא הסבר נפלא מדוע לוקחים דוקא ביצה לתבשיל, דהנה טבע כל דבר שמבשלים אותו יותר, הדבר מתרכך יותר ויותר, חוץ מביצה שכמה שמבשלים אותה יותר היא מתקשה יותר, וזה הסבר וחזיון לכלל ישראל שמימות בריאת העולם עד עכשיו, עשרות ומאות מדינות נכחדו מהעולם, כי לא היה להם כוח לעמוד נגד המדינות האחרות שנלחמו נגדם, לעומת זאת עם ישראל כמה צרות וסבל שסבלו רח"ל, שנשארו הם חיים וקיימים מכח בטחונם בה', וכמו שהפסוק אומר "וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ", וזה הרמז כשמגיע לליל הסדר, והיהודי מתיישב בדעתו איך זה שאנחנו בכלל יכולים לזכות לשבת בליל הסדר, הרי

מאתיים ועשר שנה המצרים מצצו את דמם של אבותינו במצרים, ושעבדו אותם בשעבודים ועינויים נוראים, ואיך הצליחו להחזיק מעמד, אלא התירוץ הוא שעם ישראל, אמונתם ובטחונם בה' נותנת להם כוח ועוז, להשאר עם נאמן לה' ולתורתו, והרי הם כביצה שכמה שיותר מבשלים אותה, מתקשה יותר ויותר, ואף כך ישראל, כמה שהגויים רח"ל יציקו להם ויענו אותם ח"ו לא יצליחו לאבדם, אלא אדרבה ואדרבה כלל ישראל יתקשו יותר ויותר, ויתחזקו בבטחונם בהש"ת וישארו חיים וקיימים לנצח, ולסימן זה מניחים הביצה על הקערה.

קדש

את יום חג המצות הזה

בקדושת לוי וכן הגר"א שואלים מדוע בלשון התורה נקרא חג המצות ואנו קוראים חג הפסח? רק שהקב"ה קרא "חג המצות" לפרסם גודל מעלת בני ישראל שבטחנו לילך אחריו במדבר בלי מזונות רק בעוגות מצות, אבל אנו קוראים בשם "פסח" לפרסם גודל הנס שעשה ה' עמנו שהרג בכורי מצרים, ופסח ה' על הפתח לחיותנו כהיום הזה.

זמן חרותנו

הרה"ק ה"אהבת ישראל" זי"ע אמר שבפסח הוא זמן של שבירת התאוות, וזה"פ זמן חירותנו.

זמן חירותנו – אומר הרה"ק ה"בית אהרן" מקרלין זי"ע: 'חרותינו' – לשון 'חרות על הלוחות' – שזה הזמן שמסוכל שיהיו הדברים חרותים על לבו לכל השנה.

הגה"צ ר"א בידרמן שליט"א מביא, ששמע מעדי ראייה שזכו להיות נוכחים בליל הסדר אצל הגאב"ד מטשעבין זצוק"ל, ובכניסתו לביתו התחיל תיכף בעריכת הסדר כמנהג ישראל, ופתח ואמר: 'קדש' ותירגם בשפת האידיש את משמעותו של 'קדש' כנהוג, וכן עשה בכל הסימנים, אך כשאמר הסימן של 'שולחן עורך' – סתם ולא פירשו, רק אמר זימנא חדא 'שולחן עורך' מבלי לתרגמו ולפרשו. והיה הדבר מופלא ותמוה.

בתום עריכת הסדר שאלוהו לפשר הדבר, וזכו שגילה להם טעמו באומרו: הנה בשאר הסימנים כיוונתי את הדברים לעצמי, 'קדש' – שאני אעשה קידוש, וכן 'ורחץ' – שאני אטול ידיים וכך כולם, אך ב'שולחן עורך' – אמרתי לבית יעקב אלו הנשים, שיכינו את השולחן במעדנים ומטעמים לכבוד

יו"ט, וכשמצווים לאחרים אין צורך לחזור ולפרש שוב, ודי באמירה רכה תחילה.

ורחץ

יש לדקדק, מדוע הנטילה לצורך כרפס נקראת ורחץ – שהיא לשון ציווי, ואילו הנטילה לצורך האכילה נקראת רחצה – שהיא אינה לשון ציווי אלא כהכרזה בעלמא. ואומר הרה"ק ה"אמרי שאול" ממדו"ץ זצ"ל בדרך צחות: כי שיטלו ידיים לצורך ירק פחות מכזית צריך לצוות על זה, לא כן על נטילת ידיים לסעודה לפני שולחן עורך, אין צורך בציווי כלל...

הרה"ק ה"אבני נזר" זי"ע מסביר מדוע קדש לפני רחץ, ולא קודם רחץ ואח"כ להתקדש? אלא שבמצרים היתה הגאולה אפי' שעוד לא היו ראויים להגאל, וכמו כן לדורות מתעוררת בכל שנה בזמן הזה השפעת הקדושה אף אם אינו ראוי לכך.

כרפס

אומר הפני מנחם זצ"ל: מנהגנו ליקח צנן לכרפס, ובמשנה לא נתפרש צנן, וי"ל בדרך צחות שהטעם לאכילת כרפס הוא כדי שיראו התינוקות וישאלו, ואצל רבי שסידר המשנה אי' שלא פסקו מעל שולחנו לא צנן ולא חזרת, וא"כ לא היה אצלו שום שינוי באכילת צנן ולכן לא נזכר.

בספר "טעמי המנהגים" [וכן בעוד מקומות] מובא בשם הרה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע טעם מעניין לטיבול הכרפס ב"מי מלח" וז"ל:

צריך לדעת למה מטבילין הכרפס במים מלוחים? בשלמא האכילה של הכרפס – זכר לס' ריבוא שעבדו עבודת פרך כמ"ש המג"א [סי' תעג סק"ד] בשם המהרי"ל שהוא נוטריקון ס' פרך, כלומר ס' ריבוא עבדו עבודת פרך. אך עדיין צ"ב למה מטבילין במי מלח?

אלא שאמרו במדרש: שבעת שצוה ה' לעשות את הפסח היה מוציא ריח מגן עדן, ושבת לוי שהיו מהולים היו רשאים לעשות הפסח, אבל כללות ישראל לא היו מהולים, ותיכף שהריחו הריח של פסח באו אל משה ואמרו שרצונם לעשות הפסח, ואמר להם שכתוב בתורה 'כל ערל לא יאכל בו' – אז מיד הלכו ומלו א"ע.

והנה מצינו בגמ' [פסחים צב.] הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר, וא"כ צריכים היו טבילה, כלומר, גר שמל צריך טבילה, ובמצרים לא היה להם לישראל מקום לטבול אלא הנילוס. והלכו כל הס' רבוא אל הנילוס, ומרוב העם נעכרו מי

הנילוס, ונקראו מים מלוחים, מים עכורים. ולכן טובלים הכרפס ב"מי מלח", שמרמז לס' רבוא ולמים מלוחים, שבאו כולם אל הנילוס לטבול עצמן...

הרה"ק ה"אמרי שאול" ממדו"ץ זי"ע אמר: כשם שטיבול המרור בחרוסת הוא "זכר לטיט" שנשתעבדו בו, כך טיבול הכרפס במי מלח הוא "זכר לדמעות" שנפלו מעיניהם של ישראל בשיעבודם במצרים, שהרי הדמעות מלוחות הן.

יחץ

רבי בצלאל הכהן מוילנא זצ"ל אומר מפני מה חוצים את המצה כעת, קודם תחילת אמירת ההגדה, ולא בעת הברכה על אכילת מצה?

אמרו חז"ל: "לחם עוני" – לחם שעונין עליו דברים הרבה. דבר אחר, "לחם עוני" – "עני" כתיב, מה עני דרכו בפרוסה אף כאן בפרוסה. לפיכך תיקנו שכל עניית דברים – אמירת ההגדה, תהא על לחם עוני של הפרוסה, ועל כן קודם תחילת אמירת ההגדה פורסים המצה לשתיים.

בספר "מכתב הסופר" כותב ששאל את זקינו ה"חתם סופר" זצ"ל שיבאר לו את טעם המנהג לגנוב אפיקומן בליל פסח, ולא השיב לו.

ולאחר הסדר השיב לו, על פי מה שנאמר בפסוק "ולכל בני" לא יחרץ כלב לשונו", ומאחר שבעיר שאין הכלבים נובחים בה מצויים הגנבים, שכן הכלבים שומרים מפני הגנבים כדאמרינן בפסחים "לא תדור במתא דלא נבח כלבא", לכן נוהגים בליל פסח לחטוף ולגנוב את האפיקומן זכר לגנבים שהיו במצרים כשלא נבחו הכלבים...

הרה"ק מדו"קוב זי"ע כותב בספרו ה"אמרי נועם": מה שאומרים הצדיקים אשר אפיקומן סגולה לבנים, יש רמז עפ"י המדרש: אשר פרעה אמר 'פן ירבה', ורוח הקודש אומרת 'כן ירבה', ותיבות כ"ן ירב"ה עולה אפיקומן'.

מגיד

נעתיק מה שאיתא בזוה"ק ברעיא מהימנא פ' בא מגודל רוממות ענין סיפור יציאת מצרים מתוך שמחה:

...כל אדם המספר ביציאת מצרים ושמח בסיפור ההוא בשמחה, עתיד הוא לשמוח עם השכינה לעולם הבא, שהיא שמחה מכל צד, שהרי זהו אדם השמח באדונו. והקב"ה שמח באותו סיפור.

באותה שעה מקבץ הקב"ה את כל החבורה שלו, ואומר להם: לכו ושמעו הספור של השבח שלי שמספרים בני ושמחים בגאולתי.

שמצינו בטבילת גרים שמברכין אחר הטבילה כך מברכין על ספור יצי"מ לאחריה, אחר שקרבנו המקום לעבודתו.

כתב ה"אור החיים" הק': כי סגולה פלאית טמונה בקיום מצוה זו. וז"ל: "ואפשר שעוד ירמוז באומרו 'והגדת לבנך', שאם יגיד ההגדה האמורה בענין, יזכהו ה' שיגיד לבנו". אכ"ר.

צפון:

בהגדה דברי חיים להגה"ק רבי חיים מצאנז זיע"א (לסימן הסדר "צפון") ישנו מאמר נפלא שאמר פעם אחר אפיקומן: עפ"י מה דאיתא ב"עשרה מאמרות" להרמ"ע מפאנו "אין פוחתין מששה טלאים המבוקרין בלשכת הטלאים", היינו שלעולם היו במקדש ששה טלאים מבוקרין ממום, כדי שיהיו מוכנים ומזומנים לקרבן התמיד, ואמר הרמ"ע דאחר החורבן נלקחו אותם הטלאים למדבר ואלוהי הנביא קונה נקבות ביום השוק, והם פרים ורבים, ומהם עומד אליהו ומקריב בכל יום שני קרבנות, תמידים כסדרם אחד בבוקר ואחד בין הערבים, כמו כן מקריב אליהו בערב חג הפסח קרבן פסח ומביא ממנו לצדיקים שבכל דור ודור, ואף אלו שאינם ראויים שאלוהי הנביא יביא להם כזית מקרבנו, אם הם מאמינים שהצדיקים אוכלים – והם מקושרים ונאחזים בצדיקי הדור, אזי נחשב להם כאילו אכלו בעצמם.

ומוסיף הרה"ק מצאנז ואומר: לא ברוחניות בלבד הוא כך, אלא גם בגשמיות ובפועל ממש, שאלוהי הנביא מביא לצדיקים חתיכה ממש, "א שטיק קרבן פסח" שיאכלוהו.

ובהגדה "דברי יואל" מהרה"ק מסאטמר זי"ע מביא מימרא זו מהרה"ק מצאנז זי"ע ומסיים: שבסיימו את דבריו אכל מיד האפיקומן בהתלהבות נוראה עד שכל הנוכחים הרגישו שהוא אוכל כעת כזית מקרבן פסח, ויש שהוסיפו ואמרו: שחלק מן המסובין שזכו לכך, העידו שראו מעין שומן של בשר נוסף משפתיו.

כתב בספה"ק "אמרי נועם": י"ל מה שאומרים הצדיקים אשר אפיקומן סגולה לבנים, עפ"י דברי המדרש אשר פרעה אמר 'פן ירבה', ורוח הקודש אומרת 'כן ירבה', ותיבת כן ירבה עולה אפיקומן".

הלל

אומר הרה"ק ה"אמרי חיים" זי"ע מויוז'נין: ליישב את קושית הראשונים מדוע בליל פסח אומרים פעמיים הלל? ותירץ כי אומר הלל על הזכות שיש לו לומר הלל...

אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל, שומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם, ואז באים ומודים להקב"ה על כל אלו הנסים והגבורות, ומודים לו על עם הקדוש שיש לו בארץ, ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם.

ואז נתוסף כח וגבורה למעלה, וישראל בסיפור ההוא נותנין, כביכול, כח לאדונם, כמלך שנוסף לו כח וגבורה בעת שמשבחים גבורות ומודים לו, והכל יראים מלפניו, ומתעלה כבודו על כולם. ומשום זה יש לשבח ולדבר בספור זה כמו שלמדנו. וכעין זה חובה על כל אדם היא לספר תמיד לפני הקב"ה, ולפרסם הנס בכל הנסים שעשה.

ואם תאמר, למה הוא חוב לספר את הנסים, והלא הקב"ה יודע הכל כל מה שהיה ויהיה לאחר מכאן, ולמה הפרסום הזה לפניו על מה שהוא עשה והוא ידע.

אלא ודאי צריך האדם לפרסם הנס ולספר לפניו כל מה שעשה, מפני שאלו המילים עולים למעלה, וכל פמליא של מעלה מתקבצים ורואים אותם, ומודים כולם לפני הקב"ה, ומתעלה כבודו עליהם למעלה ולמטה. ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

הרבה הסברים ותירוצים נאמרו בראשונים ובאחרונים גדולי הדורות מדוע אין מברכין על סיפור יציאת מצרים. והכלי חמדה מביא בשם מרן בעל השפת אמת זצ"ל: משום שגם מצד השכל אנו חייבים להודות ולהלל. כמו שמצאנו בגמ' פסחים (קטז:): ששאל רב נחמן את דרו עבדו: עבד שהוציאו אדוניו לחירות והעניק לו מתנות כסף וזהב, מה צריך העבד לומר לרבו? השיב לו: עליו להודות לו ולשבחו. אמר לו: בדבריך פטרת אותנו מלומר מה נשתנה, ומיד אמר עבדים היינו. וכיון שכך לא שייך לומר אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לספר ביציאת מצרים, משום שאף אם לא ציוונו – היינו חייבים בכך על פי שכל ודפח"ח.

אמנם במאירי (ברכות יב.) מביא שאכן יש שנהגו לברך על מצות סיפור יציאת מצרים בליל הסדר אבל אינו מסכים עם דעה זו.

וחסידים אמרו, כי כדי לחוש לדעה זו, נהג כ"ק האמרי אמת זצ"ל, לכוון בברכת הלל הנאמרת בליל פסח בבית הכנסת גם על מצות סיפור יציאת מצרים ודו"ק.

רבוה"ק שאלו מדוע לא תקנו ברכה על מצוה סיפור יציאת מצרים מדוע לא יברכו עליה עובר לעשיתם כדרך שמברכין על כל המצוות?

ותירץ החתם סופר זצ"ל: שהואיל וחייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, והיינו כאילו היה שקוע במ"ט שערי טומאה, ועתה משך ידו מע"ז והתחיל לעבוד את ה', לכן כשם

אמר כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א: ענין "לחם עוני" מבואר בגמרא: "מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה". י"ל הרמז בזה, דהנה היסק התנור ע"י האיש פועל לזרוז את הפת שיהא מוכן במהירות, ואולם הכשרת העיסה בפועל לאכילה היא ע"י פעולת האפיה של האשה. אותו ענין היה גם ביצי"מ, כי קושי השעבוד של האנשים פעל לזרוז את הגאולה ולהקדים יציאתם לפני הזמן, ואילו זכותם של הנשים צדקניות הביאה את הגאולה בפועל, כאמרם ז"ל: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו בני"י ממצרים.

כל דצריך ייתי ויפסח

אומר הגר"ח קנייבסקי שליט"א: אין לפרש שהכוונה להזמין אורחים לאכילת קרבן פסח, שהרי הפסח אינו נאכל אלא למנויין, אלא מדובר בזמן הזה שאין לנו קרבן פסח, וההזמנה היא לאכילה ושתייה.

ואומר "השתא הכא", כלומר השנה אני יכול להזמין אורחים, אבל "לשנה הבאה בארעא דישראל" ולא אוכל להזמין כי הפסח אינו נאכל אלא למזומן, ואם כן מה יעשו העניים שלא הזמינו מערב יום טוב ולא שחטו עליהם הפסח? על כך משיב ואומר: "השתא עבדי, אבל – לשנה הבאה בני חורין, ויהיו כולם עשירים ולא יצטרכו לכך שאחרים יזמינו".

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע אמר: שהלשון הזה של כל דכפין וכו' אין לזה מקור בגמ' או במדרשים, בראב"ה אי' שנתקן בבבל ובשבלי הלקט אי' שנתקן בארץ ישראל, ומשמע שאכן בבבל תקנוהו, דאי' בגמ' [תענית כ:]: על רב הונא שהיה אומר כן בכל ימות השנה, כל דצריך לייתי וליעול, כל דצריך לייתי וליכול.

רבי אליעזר אשכנזי בהגדה "מעשה ה'" כתב: אמירה זו היא כעין 'קינה' שתקנו בבבל, לקיים מה שנאמר "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי", והיינו בזמן שביהמ"ק היה קיים היה הפסח נאכל רק למנויין, מה שאין כן עכשיו מקוננים שהוא 'כלחמא עניא די אכלו במצרים', שכל דצריך ייתי ויפסח, כי אין עכשיו פסח ואין עכשיו מנויים.

לשנה הבאה בארעא דישראל

הרה"ק ה"ייטב לב" זי"ע, היה אומר: כל שנה ביום כפור מתוודים אנו: על חטא שחטאנו לפניך וכו' ומבטיחים שבשנה הבאה לא נשוב שוב על חטאים אלו. אלא שבהגיע יום כפור הבא מתברר ששוב חטאנו, והמלאכים אומרים: מעתה

בחינוך (מצוה כא) במצות סיפור יציאת מצרים, סיים: ונוהג בזכרים ובנקבות, דהיינו שגם נשים חייבות במצות הגדה מדאורייתא, וכן הביא המשנה ברורה להלכה (סי' תע"ב ס"ק מה). ותמה המנחת חינוך, שהרי זו מצות עשה שהזמן גרמא, ובגמרא לא נאמר שנשים התרבו לענין אכילת מצה רק משום שכל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה, אולם מנין לנו לרבות גם סיפור יציאת מצרים? ואם משום שאף הן היו באותו הנס – אין זה אלא מדרבנן?

וביאר מרן הגר"ש אלישיב זצ"ל: שלכאורה במצרים גם הנשים נתחייבו בכל המצוות של אותו הלילה, כי אז עוד לא נאמר הכלל של כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות ורק לגבי חיוב מצה נזקקנו לדברי הגמרא "כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה" כדי לחייב נשים, משום שחיוב אכילת מצה כשאין קרבן פסח נלמד מהפסוק בערב תאכלו מצות שנאמר לדורות, אבל במצות סיפור יציאת מצרים שהתחייבו הנשים במצרים נשאר לדורות מן התורה.

כתב ה"אור החיים" הק' כי סגולה פלאית טמונה בקיום מצוה זו, וז"ל בפ' בא: ואפשר שעוד ירמוז באותיות "והגדת לבנך" שאם יגיד ההגדה האמורה בענין יזכהו השם שיגיד לבנו.

הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים

וכי אכלו במצרים מצות והלא רק כשיצאו לא הספיק בצקם להחמץ, ומדוע אומרים שאכלו במצרים מצות? ואומר האבודרהם בשמו של ר' יוסף האזובי, בשם בן עזרא, שהיה שבוי בהודו ואויביו היו מאכילין אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ, משום שהמצה קשה ואינה מתעכלת כחמץ, ועל כך מעט מצה תספיק לזמן רב – וכך היו המצרים עושים לישראל במצרים!

הרה"ק רי"ד מבעלזא זצ"ל אומר מה טעם אומרים בלשון ארמית? כי חז"ל אמרו (שבת י'): כי אף על פי שלעולם צריך אדם לבקש צרכיו בלשון הקודש ולא בלשון ארמית מפני שמלאכי השרת אינם מכירים בלשון ארמית. בכל זאת יכול אדם להתפלל ליד החולה בלשון ארמית כי השכינה היא למעלה מראשותיו של חולה, ואין המתפלל צריך שמלאכי השרת יעבירו תפילתו לגבוה.

משום כך, גם בליל יציאת מצרים שבו נאמר ו"במורא גדול" ופירשו חז"ל "זו גילוי שכינה" – איננו זקוקים למלאכים, ויכולים אנו להתפלל בלשון ארמית שמלאכים אינם מבינים בה.

כשיאמרו שלא יחטאו לא נאמין להם... עונים עם ישראל: גם אנו מתפללים כל שנה בנעילה וכן בליל הסדר: "לשנה הבאה בירושלים", ומאמינים להקב"ה שכן כך יקרה, למרות שעדיין אנו בגלות, אנו ממשיכים להאמין שאכן השנה יגאל אותנו, ואם כך תאמינו לנו גם אתם... ועל זה נאמר "יהי חסדך עלינו כאשר יחלנו לך", כמו שאנו איננו מתייאשים כך גם רבש"ע אל תסר חסדך מאתנו.

לשנה הבאה בני חורין

מה שנתקן לומר לשנה הבאה בני חורין ואינו תרגום כמו כל המימרא, לפי שנתקן בבבל אומר הראב"ה: ולשונם היה ארמית, והיו הגוים מבינים, ויאמרו שדעתם למרוד בנו ולצאת ועי"ז יסתכנו ולכן תקנו לומר זאת בלשון עברית שלא יבינו הגוים.

וכאן הבן שואל

"כאן" אומר הרה"ק רבי אשר מסטולין זצ"ל: כלומר בעת רצון זו בהגיע ליל הסדר, ניתנת אפשרות לכל אחד לשאול ולבקש מאביו שבשמים כל מה שהוא זקוק לו.

בספר ויגד משה הביא דבר נפלא, וז"ל: ראיתי בכת"י בעל המחבר "שו"ת משנה שכיר" שכתב, שבספר "כורסיא דאליהו" שחיבר מקובל קדוש מירושלים ת"ו, הביא בשם בעלי מקובלים דע"י שאלת מה נשתנה גורמים פתיחת הלב לתורה על כן נהגתי בבית שכל המתקבצים אצלי בליל הסדר כל אחד ואחד שואל מה נשתנה, ומתפלל שיהיה לו פתיחת הלב, עכ"ד.

י"ל הכוונה כלפי מעלה כלפי אביו שבשמים, וכפי היגיעה והחקירה במה נשתנה הלילה הזה כך מתחדשת ונוספת הידיעה.

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע אמר: הפוסקים לא הביאו הדין דאם אין לו בן – בתו שואלתו, [זולת בקיצור שו"ע], ואולי משום שבעת הסדר מסבים אורחים רבים, וכל כבודה בת מלך פנימה, לכן אינה שואלת בפני זרים. עוי"ל: שהאב מחנך את בתו שלא תשמע התירוץ אף לא מאביה אלא מבעלה בלבד.

מה נשתנה

המהרי"ל היה אומר אותו בניגון – לשבח לאדון הכל. (מנהגי מהרי"ל).

ביאר ה"שפת אמת" זי"ע:

ד' השאלות של מה נשתנה נסדרו כנגד ארבעה בנים שדברה תורה.

מצה – שהיא מצוה דאורייתא כנגד שאלת 'החכם' מה העדות וכו' אשר צוה ה' אלקינו אתכם.

מרור, כנגד שאלת 'הרשע', - התמה מה טעם חוזרים ואוכלים מרור, לאחר שכבר נגאלנו, ושאלתו נובעת מחמת אי רצונו במרוות, והתשובה להקהות את שיניו, ולאמר לו – בעבור זה, כלומר בעבורך שעדיין לא נגאלת והנך עדיין משועבד נצטוונו להמשיך ולהעלות את זכר השיעבוד באכילת מרור.

ההסיבה, היא שאלת 'התם', - מה זאת, שהוא שינוי הניכר בגוף האדם. כי התם אינו מבחין בשינויים הקשורים באכילה, כי כל מה שנותנים לו לאכול אוכל, ואילו שינויים הניכרים בגוף האדם מורגשים על ידו.

ב' הטיבולין, כנגד ה'אינו יודע לשאול', וכמו שכתוב בגמרא שכל ענין ההטבלות בליל הסדר הן כדי לעורר את הבן לשאול.

בשם צדיקים: מה נשתנה ה' לילה הזה ר"ת "המן". ונראה שבעל ההגדה רצה לרמז כאן תחילת מפלתו של המן שהיה בליל הסדר כדאי'.

הלילה הזה כלו מצה

בשם הרה"ק רבי מאיר מקרטשניף זצ"ל: כשם שבמצה נזהרים בעניני הכשרות שיהיה על צד היותר טוב, כן בשאר הדברים בפסח מה שאוכלים צריכים ליזהר מאד.

הלילה הזה כולנו מסובין

בס' פנים מאירים: ביאור הדברים, "הלילה הזה" – בגלות זו הדומה ללילה, "כולנו מסובין", כולנו עשויים קמח "סובין" – שאין אנו נדבקים זה בזה וזו החולשה בימינו אנו.

עבדים היינו

אומר ה"חתם סופר" זצ"ל: חסד ה' היה זה, שפרעה לקחם להיות עבדיו, וכמו שאמרו במכילתא: עבדים היו ישראל למלכים במצרים. וההסבר הוא: שמאחר שהמצרים קצו מפני בני ישראל, היו ישראל בסכנה מפני שנאת ההמון, שאין כסכנתה, כפי שאמר הכתוב: לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם, ודרשו: אדם – ולא מלך. וכדי להצילנו מידם נתן

הקב"ה בלב פרעה לקחתנו תחת ידו, ועבד מלך כמלך, ולא יכלו להרע לנו.

וזהו שאמר יתרו: "ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים – ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים" ! ודפח"ח.

ויוציאנו ה' ממצרים לא ע"י מלאך וכו' אלא הקב"ה בעצמו בפירוש הרא"ש עה"ת כתב ז"ל: וא"ת ומ"ש שנשתעבדו בני ישראל במצרים במניין מאתים ועשר שנים לא פחות ולא יותר. ושמעתי טעם, כי בעוד שהיו אבותינו בשעבוד היו עומדין האבות ומתפללין תמיד בעד ישראל, ואמר להם הקב"ה כלום יש בכם שירצה לגרע מאותיות שמו, וכיו"ב אגרע ממנין השעבוד העתיד לבוא על ישראל, אברהם ויעקב השיבו לאו, כי כל האותיות צריכות לנו, עד שבא יצחק ואמר: רבש"ע, מן הדין היה שמי להיות נכתב בשי"ן, וכן הוא בדברי הימים 'ושבועתו לישחק', אני מוחל על כבודי שיכתב בצד"י, ותגרע מן החשבון עד שיגיע לעודף שיש מהשי"ן עד הצד"י, וכמה הוא רד"ו... וע"כ כתיב [ישעיה סג טז] 'כי אתה אבינו אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו'.

ויש מקשים הרי כתיב "וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים"? אומר הרבי ה"לב שמחה" זי"ע: שמעתי מכ"ק אצ"ל בליל הסדר שאמר אולי בדרך צחות וישלח מלאך ששילח את המלאך, וחשבתי בליל הסדר מלאך בגימטריא ב' השמות (צ"א) וזה לא ע"י מלאך לא ע"י שמות, ולא ע"י שליח, שליח בגימטריא משה (עם האותיות) רק בכבודו ובעצמו כעין לעתיד שיהיה הול' אחד ושמו אחד.

ואלו לא הוציא הקדוש ברוך את אבותינו ממצרים שאל הרה"ק ה"דברי חיים" זי"ע: מה ענין זה לכאן, הלא העיקר לספר ביציאת מצרים. אלא אז היינו ערום בלי מצוות ולא היה במה לצאת ממצרים, ושלח הקב"ה אז הרהור תשובה לכל אחד מישראל שיהיה להם עם מה לצאת, וזה הכוונה 'ואילו לא הוציא הקב"ה – פירוש שלא היה שולח הרהורי תשובה לכולם, אז הרי אנו ובנינו וכו'.

אומר הרה"ק ה"מקור ברוך" מסרט ויז'ניץ זי"ע: לכאורה מה בא להשמיענו, הרי זה פשיטא שאילו לא היה השי"ת מוציא את ישראל ממצרים, היינו עדיין משועבדים לפרעה, ומה הרבותא בזה שמשמיענו בעל ההגדה?

אלא הענין הוא – מובא בספה"ק על המשנה: "שנים שיושבים ואין ביניהם ד"ת הרי זה מושב לצים". אם רואים שנים שיושבים ומשוחחים ביניהם דברים בטלים, סימן הדבר שבמקום זה היה פעם מושב לצים, והמקום גרמא לזה שמשפיע עתה על הנמצאים שם, שלא תדבק בהם שום לחלוחית של תורה וקדושה.

ולפי זה מבואר – דלכאורה יכול היה השי"ת, לגאול את בני ישראל במצרים גופא, ולתת להם שם את התורה הקדושה, ולמה הוצרך להוציאם ממצרים ולתת התורה במדבר? אלא בארץ מצרים, מקור הטומאה והזוהמה, מקום של ערות הארץ, עצם המצאותינו שם לשעבוד יחשב.

וזה"פ: "אילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים" אלא היה משאירם שם וגואלם מעבודת פרך, ונותן לנו שם במצרים את התורה, גם כן "הרי אנו ובנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים", היה נחשב הדבר כאילו אנו ממשיכים בשעבוד תחת יד פרעה במצרים, כי מקום טומאה ומושב לצים אינם מסוגלים לתורה ומצוות, ואי אפשר להרגיש בהם רוח של קדושה וטהרה, ולכן בהכרח היה מצורך השעה להוציא אותנו ממצרים, ולהביא אותנו אל אדמת הקודש, לעבדו בלב שלם מתוך הרחבת הדעת. ודו"ק.

ואפילו כולנו חכמים מצוה עלינו לספר יש לפרש על דרך דרוש אומר הגר"ח פלאג'י: כתב המרדכי ש"סיפור" הוא ב"קול רם". ואכן המהרש"ל כתב שאת פסוקי הא לחמא עניא יש לומר בקול רם. והנה על דרכי הנהגתו של תלמיד חכם כתב הרמב"ם: תלמיד חכם לא יהא צועק וצווח בשעת דיבורו ולא יגביה קולו ביותר אלא דיבורו בנחת עם כל הבריות (הל' דעות).

וזהו שאמר: ואפילו כולנו "חכמים" כולנו יודעים את התורה, ואף שבדרך כלל עלינו לנהוג כת"ח שאינם מגביהים קול בדיבורם, מכל מקום בלילה הזה עלינו לשנות מן הרגילות – מצוה עלינו לספר – בקול רם, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

סיפר חסיד זקן אחד שהיה בליל הסדר במחיצת הרבי השותק הרה"ק רבי מנדל מוורקא זצ"ל וסיפר שהיו הרבה חסידים שם, ופני הרבי בערו כלפידים, וכל הלילה לא נשמעו מפיו דברי תורה, אלא כשהגיע ל"כל המרבה לספר" אמר בשם הרבי ר' בונם זצ"ל: "המרבה – מעצמו", אויב עס זאגט זיך אליינט – הרי זה משובח! כאשר הדברים נובעים ומתרבים מאליהם...

שואל ה"חתם סופר זצ"ל: ואם כולנו חכמים, מדוע מצוה עלינו לספר את הידוע לנו? והתשובה, שאיננו מספרים זאת לזולת לשם חידוש, אלא כדי לספר תהלות ה'. זהו שנאמר בהבאת בכורים כאשר מתחילים מ"ארמי אבד אבי": "ובאת אל הכהן וגו' ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך" – לא לך מכוונים הדברים אלא להודות לה' על חסדיו.

וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח
ב"חמדת צבי" מביא בשם ה"חידושי הרי"ם" זי"ע: שצריך כל אחד ללמוד בסיפור יציאת מצרים כמו בהוויות דאביי ורבא.

הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ אמר: היינו הקב"ה שנקרא "זה" – זה קלי ואנוהו – משתבח על ידי סיפור יציאת מצרים.

פי' הרה"ק ה"תפארת שלמה" זי"ע: על ידי סיפור יציאת מצרים נעשה המספר עצמו משובח ומעולה, ככל שהוא מרבה לספר ביציאת מצרים כן הוא מוסיף ומשתבח.

בספר "דברי שאול" הסביר זאת בדרך משל: איש עני ואביון, שהיה גם בור ונבער מדעת, נתעשר ועלה לגדולה שכר לו מורים עד שנעשה למלומד ואיש מדע – לימים ירד מנכסיו וחזר להיות עני כבתחילה, אעפ"כ היה חוגג מדי שנה את יום בו נתעשר ועשה אותו יום טוב.

שאלוהו הבריות הרי חזרת להיות אותו עני ואביון כמקודם, ולשמחה מה זו עושה?

השיב להם האיש: אמנם את הממון הפסדתי, אולם הידיעות וההשכלה שרכשתי לי תודות לעשירות, הם נשארו אתי לתמיד ועל כך ראוי לי לחוג ולשמח באותו יום שנתעשרתי.

הנמשל: אנחנו שמחים ביציאת מצרים, חוגגים ומספרים בשבחו של מקום גם כיום, למרות שחזרנו לגלות ונשתעבדנו שוב תחת עול זרים אבל שמחתנו שנהיינו עם סגולה וחזינו לקבל את התורה הקדושה.

לפיכך כל המרבה לספר ביצי"מ – אפי' בגלות – סימן הוא שהרי זה משובח, לפי שעל ידי כך הוא מוכיח שהוא שמח על התורה ועבודת השם שזכינו להם בגין יציאת מצרים לעולמי עד.

הרבי ר' אלימלך זי"ע ב"נועם אלימלך" פ' בא אומר דבר נורא וז"ל: כשהקב"ה ברחמיו עושה נס לישראל פעם אחת ונוקם להם מאויביהם, אז נתעורר הרחמים ומועיל אפילו לעתיד בכל דור ודור שישראל צריכים להינקם מאיזה שונא העומד

עליהם להכבידם בעול שררה או מלך, אז הקב"ה עושה נקמה בו, כיון שכבר נתעוררו הרחמים בענין כזה וזהו "למען תספר באזני בנך את אשר התעללתי במצרים" וכשתספרו זאת – יכמרו אותם הרחמים וינקם לכם מאויביכם לבל יוכלו להיצר לכם כלל, עכ"ד הקדושים.

כתב הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל: עוד נראה לפרש עפי"מ שכתב בספר חסידים שאסור לספר בשבת דברים שמצטער מהם, ופשוט שה"ה ביו"ט כיון שמחוייב לשמוח.

ואם כן, אל תאמר שסיפור יצי"מ, יש לדלג ולא לספר את כל צרות השעבוד שהמצרים עשו: הרגו שלש מאות ילדים כל יום, השעבוד האכזרי, ארבע חמישיות שמתו במכת חושך, בני אפרים ועוד ועוד, מה עוד שהילדים הקטנים מפחדים וסובלים בשומעם סיפורים אלו ...

לזה אומר בעל ההגדה: 'כל המרבה לספר' – אפילו באלו הדברים, בתלאות השעבוד 'הרי זה משובח' – כיון דהכל הוא להודות להשי"ת ולברכו, וכל הצער והיסורים הללו אינם אפילו אחד מאלפי אלפים מהנפלאות אשר עשה ה' לעמו במצרים.

בשם המהר"ם שיק זצ"ל: משל לשיירה של סוחרים שהפליגו באניה, התנפלו עליהם שודדי הים והכריחו לרב החובל לנטות ממסלול הנסיעה למקומם, ולפתע אירע נס שהתגברו עליהם והכניעום. הרי בוודאי אינו דומה השמחה של הסוחרים שהיתה עמהם סחורה טובה ויקרה לשמחת האנשים שהיו בלא כלום.

כן הדבר כפי אשר מרבה לספר ולהודות ולהלל על שהוציאנו השי"ת מגלות הנפש ומטומאת מצרים, כן הוא אות ועדות על גדולת נפשו ותשוקתו לעבודת ה'.

וזהו שהביא המעשה מגדולי ישראל, שכיון שהיו גדולי תורה ועבדי ה', הרי היתה שמחתם עצומה על יציאת מצרים.

מעשה ברבי אליעזר וכו'

שואל ה"חתם סופר" זצ"ל: מה הראיה שסיפרו כל הלילה ביצי"מ, אולי האריכו סעודתם עד הבוקר. וי"ל דכיון שישב עמהם ר"א ב"ע שסובר שזמן אכילת פסח עד חצות, וגם רבי עקיבא ישב עמהם שלומד מ'בכל מושבותיכם תאכלו מצות' – דגם בזמן החורבן אכילת מצה מה"ת, א"כ צריך לאכול אותה בזמן אכילת הפסח, לכן וודאי סיימו סעודתם עד חצות, ומה שנמשכו עד הבוקר, היה בגלל שסיפרו ביצי"מ.

הרה"ק ה'דברי יואל' זי"ע אמר פ"א בעת אמירת ההגדה: מעשה, ווי קומט א מעשה אינמיטן די הגדה, רק שידוע שאם רוצים לפעול ישועה מספרים מעשה מהצדיקים, והנה היום הרי רוצים לפעול הישועה הגדולה, לכן מספרים מעשה מצדיקים.

והיו מספרים וכו' כל אותו הלילה

שואל השלה"ק זצ"ל: דהול"ל 'אותה הלילה' כי לילה לשון נקיבה. ובהג"ה שם תירץ עפ"י הא דכתיב 'לילה כיום יאיר' – דיום הוא לשון זכר דליל יצי"מ היתה מאירה כיום.

הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זי"ע אמר: שהכוונה שהיו מאירים את הלילה על ידי סיפורים.

אמרו להם רבותינו הגיע זמן ק"ש

שואל המהר"ם גלאנטי: מה איכפת היה לתלמידים שהגיע זמן קריאת שמע, והרי קי"ל דמי שעוסק בתורה פטור מק"ש ומתפילה.

ונראה שלפיכך הדגישו בדבריהם "הגיע זמן ק"ש של שחרית", כי בק"ש של שחרית הכל מודים שמזכירין בה יציאת מצרים, ודוקא בק"ש של ערבית לא היו מזכירין עד שבא בן זומא.

אמרו התלמידים: מאחר שאתם מספרים ביציאת מצרים, קראו ק"ש שבה תספרו ג"כ יציאת מצרים, ותצאו אגב הסיפור גם במצות ק"ש.

האדר"ת שואל איך לא הרגישו רבותינו שהגיע זמן ק"ש. וביאר עפ"י"מ דאיתא בפרקי דרבי אליעזר: שבשעה שהיה דורש היו פניו מאירים ולא היה ניכר בין יום ללילה, והכא נמי לא ידעו שהגיע זמן ק"ש של שחרית, כיון שגם בלילה היה מאיר להם כיום.

בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל: יש להבין את הנהגת התנאים, הרי מצות סיפור יציאת מצרים היא עד עלות השחר, ואילו זמן קריאת שמע הוא מאוחר יותר, ומדוע האריכו לספר עד שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אלא בכלל מצות סיפור יציאת מצרים, נכלל גם העיסוק בהלכות פסח השייכות ליציאת מצרים, אם כן נראה לומר, שבתחילה עסקו בסיפור יציאת מצרים, ואחר כך עסקו בהלכות פסח, שהן בגדר 'תלמוד תורה', עד שבאו תלמידיהם והפסיקום, שהרי מפסיקין תלמוד תורה לקריאת שמע.

אומר מורנו הגרד"ח אלתר שליט"א: בסיפור יציאת מצרים שאנו אומרים כפי שתקנו בסדר ההגדה, מובא מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו'.

בסיפור זה יש כמה תמיהות שקשה להבין פשרם: ראשית דבר, הלשון "רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית", אינו מורגל בפי התנאים, לא מצינו שדברו תלמידים בפני רבותיהם בלשון של ציווי חזק כל כך, יותר מתאים היה לומר: עד שבאו תלמידיהם "והזכירום על מצות" קריאת שמע של שחרית.

מלבד זאת תמהתי, איך תיאמו ביניהם כל אותם תלמידים לומר ברגע אחד בלשון אחד רבותינו וכו', לכאורה כל תלמיד היה לו לומר זאת לרבו בנפרד ומה מקום ללשון רבים "רבותינו"?

וישוב על זה שמעתי מיהודי ישיש שהיה גר בירושלים ר' יצחק בונין ז"ל (למעלה מ-110 שנים היו ימי חייו) הוא ביאר את הענין בפירוש מקורי משל עצמו וכה היו דבריו:

תנאים קדושי תבל אלו ישבו ועסקו ביציאת מצרים כל אותו הלילה, בעבודה הנשגבה הזאת, הבעירו אור עצום שמשך את תלמידיהם אליהם כבמטה קסם, התלמידים לא יכלו לתת תנומה לעיניהם בהרגישם את האור המופלא המאיר בחוצות העיר, על כן החליטו כי אין טעם לשכב עוד במיטתם, עד שקרוב לאור הבוקר התייצבו כולם בבית כינוסם של צדיקים, אך כיון שהגיעו בשעה מאוחרת כזו, לכן "אמרו להם רבותינו", התנאים אמרו לתלמידים: עכשיו אתם מגיעים? כעת כבר הגיע זמן קריאת שמע של שחרית, נמצא לפי דבריו, שתיבת רבותינו מוסב על למעלה, ואין זה מדברי התלמידים, ודפח"ח.

ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות

הקשה השאגת אריה בסימן י"ב: מדוע אין נשים חייבות להזכיר יציאת מצרים כל יום בוקר וערב, והלא מצות עשה זו נוהגת בימים ובלילות והיא מצות עשה שאין הזמן גרמא? ותירץ, שיש כאן שתי מצוות, האחת ביום והאחת בלילה, ואם שכח ולא הזכיר ביום אין לה תשלומין בלילה משום שבליילה זו מצוה חדשה שחייבים בה בלילה לבד, ולפיכך מצות הזכרת יציאת מצרים ביום היא מצות עשה שהזמן גרמא, שהיא רק ביום, ומצות ההזכרה בלילה זמנה רק בלילה ולכן נשים פטור.

וחכמים אומרים ימי חייך העוה"ז

אומר הרה"ק ה'תפארת שמואל' מאלכסנדר זי"ע: סיפור יציאת מצרים היא סגולה נפלאה לצרכי העוה"ז לפרנסה

והשפעות טובות כאז"ל בפסח נדונין על התבואה, 'כל ימי חייך' – להביא לימות המשיח אף לענייני רוחניות.

ברוך המקום ברוך הוא

סיפר הרה"ק המוהרי"ד מבעלזא זי"ע: שדרכו של הרה"ק ר' צבי אלימלך מדינוב זי"ע היה להסתובב בין בתי העיר כדי לשמוע את עריכת הסדר של תושבי העיר, פעם עבר ליד בית אחד, ושמע עם הארץ אחד עורך הסדר בטוב טעם, והאריך בתיבת "אחד" של הארבעה בנים כמו בתיבת "אחד" של ק"ש. ואמר בצחות שע"ה הזה עשה מכל הארבעה בנים קר"ש.

והוסיף רמז לכך בנוסח שאמרו התלמידים לר"א ור"ע ושאר התנאים: רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית. שחרי"ת ר"ת: ח כס ר שע ת ס ש אינו יודע לשאול. והיינו שהארבעת בנים כלולים בק"ש.

אחד חכם ואחד רשע

לכאורה היה נכון יותר לומר אחד צדיק ואחד רשע ומדוע אמר אחד חכם?

ויש לפרש אמר כ"ק אדמו"ר מסטמאר זצ"ל: שרצה ללמדנו שלעומת הרשע הבא לנגדנו לא הועיל מדרגת צדיק לבדה. כי הרשע לוחם בערמומיות נגד הצדיק התמים אשר אינו מעלה על דעתו את התנהגות הרשע.

לפיכך צריך האדם להיות "ערום" ביראה, ובנוסף למדריגת צדיק עליו להיות גם חכם, כדי שישכיל להסיר את המסוה מעל כוונותיו הרשעות של הרשע.

הרבי ה"בית ישראל" זי"ע ענה: מכיוון שאין אדם חוטא אא"כ נכנסה בו רוח שטות, נמצא שהרשע הוא היפך החכם ...

חכם מה הוא אומר

פ' הרה"ק מרוזין זי"ע: כדי לעמוד על טיבו של אדם די להטות אוזן לדיבורו, "חכם מה הוא אומר" וכן "רשע מה הוא אומר" הלשון קולמוס הלב, ומהותו של אדם משתקפת בה.

עו"א: אם הוא חכם מדוע שואל ואינו יודע? אך הנה, ביציאת מצרים יצאו ממ"ט שערי טומאה ונכנסו למ"ט שערי קדושה, וזה שואל החכם: הרי אנחנו במ"ט שערי קדושה, ומה העדות וכו' למה לנו התורה, הרי לא תפעל כלום, כי אי אפשר להגיע לנו"ן שערי קדושה ולמה לנו התורה, אך האמת היא שלא

"יצאו" ממצרים, רק ה' "הוציאנו" מהטומאה והביא אותנו לקדושה.

וזה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, שפסח הקב"ה והוציאנו בכחו ממ"ט שערי טומאה והביאנו לקדושה, וזהו אפיקומן אפיקו – מנ' [מנו"ן], שצריך לצאת בעצמו מהטומאה, ולזה צריכין להתורה והמצוות שיזכה כל אחד בעצמו לצאת מהטומאה ולהיכנס אל הקדושה.

מה העדות והחקים והמשפטים

פירש ה"חתם סופר" זצ"ל בדרך הלצה: הבן החכם מכביר שאלות מבקש להבין כל פרט, עדות וחקים ומשפטים, אומרים לו: הזמן דוחק, יש לאכול את האפיקומן קודם חצות, ולאכול קודם את כל הסעודה כי "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", לפיכך לא נוכל להאריך כל כך, אבל הבן הרשע לעומתו קצר רוח "מה העבודה הזאת לכם", קצרו ונגיע לאוכל מיד, ותשובתו: "אילו היה שם לא היה נגאל" כי בקוצר רוחו היה יוצא עם בני אפרים שדחקו את הקץ ואבדו (עיין רש"י תהלים עח ט)...

מה העבודה הזאת לכם

הרה"ק המגיד מקו'ניץ זי"ע אומר: שבמיוחד אין הרשע יכול להבין את עבודת ה' הנעשית באמצעים גשמיים. והוא שואל: מה העבודה הזאת לכם. איך אתם מתכוונים לעבוד את אלקיכם באמצעות אכילת מצות, שתית יין ושולחן עורך במטעמים, התשובה לרשע היא על ידי הקהיית שיניו. הוא סבור ששיניים אף הן ניתנו לאדם רק לצרכים גשמיים בלבד כדי שיאכל וימלא כרסו. אנו אומרים לו שלצורך זאת בלבד אין צורך בשיניים כלל, אנו יודעים שבאכילה ושתיה ניתן לעבוד את בוראנו ככתוב: "בכל דרך דעהו".

שואל הרה"ק ה"קדושת יו"ט" זי"ע: לכאורה קשה איך יצאו בני ידי חובתם בפסח מצרים, הלא הקב"ה אמר 'ועבדו וענו אותם ארבע מאות שנה', והקשו המפרשים האין יצאו ישראל תוך הזמן, ויש ע"ז הרבה תירוצים, עכ"ז לא נשלם זמן השיעבוד עד ט"ו בניסן, כמש"כ רש"י ז"ל: מגיד כיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כהרף עין וכו'. וא"כ בי"ד בניסן דלא הגיע זמן הקץ היה להם דין עבדים, ומה שקנה עבד קנה רבו, וא"כ הכל היה לפרעה, ובי"ד בניסן היה זמן שחיתת הפסח? וע"כ צ"ל דהקב"ה נתן להם ע"מ שאין לרבו רשות בו, וזש"ה 'ויקחו לה'ם', דהיינו שיהיה שלחם ואין לרבו רשות בו.

ברש"י כתב על הפסוק והיה כי יאמרו אליכם בניכם וגו': על בשורת הבנים שיהיו להם. ובמכילתא: בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהם עתידין לראות בנים ובני בנים. ולכאורה יש להבין, דכאן מיירי בשאלת הרשע, וא"כ לשמחה מה זו עושה, על בשורת הבנים, שיהיו להם ח"ו בנים רשעים, ואיזו בשורה טובה היא זו?

וי"ל בדרך צחות – אומר הרה"ק ה"חכמת אליעזר" מסערט זי"ע: דהנה הרשע דרכו לעשות להכעיס, כלומר לעשות דווקא להיפך ממה שראה בבית אבותיו בענין יהדות, ושמירת תורה ומצוות, וא"כ יש תקוה שבניו יעשו דווקא היפך מאביהם, ויחזרו לחיי תורה ומצוות...

וזש"א "והיה" לשון שמחה בזה "כי יאמרו אליכם בניכם" וגו' כי זה נותן תקוה על בשורת הבנים שיהיו להם, בנים שיחזרו למקום, ולשמחה זו "ויקד העם וישתחוו", וזה היא הבשורה הטובה שנתבשרו באותה שעה, שהם עתידין – כלומר הדור הבא של הרשע, לראות בנים ובני בנים וכו'.

ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר

הקשה באבן האזל (הל"מ מעילה פ"ה ה"ח): לכאורה היה צריך לומר ההיפך: "ולפי שכפר בעיקר, הוציא את עצמו מן הכלל", כלומר שהכפירה בעיקר היא אשר הבדילה אותו מן הכלל, ולא להיפך שע"י שיצא מן הכלל נהפך לכופר בעיקר?

אלא יש לפרש עפ"י מה ששמעתי על גאון אחד, שאמר לו אחד החופשיים שיש לו כמה שאלות וקושיות על דרך היהדות.

ענה לו אותו גאון: אם היו לך "קושיות" הייתי יכול ליישב לך קושיותך, אבל אצלך הם "תירוצים" אינך רוצה וחפץ בשמירת התורה, ואתה צריך לתרץ עצמך מדוע אינך שומר מצוות ולכן הנך מבקש וממציא קושיות והם אצלך תירוצים. ואני דרכי מעולם לומר תירוצים על קושיות ולא תירוצים על תירוצים.

וזה שאמר: "ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל" רוצה הוא לצאת מן הכלל, ללכת אחר תאות לבו, וזה אשר גרם לו להיות "כופר בעיקר".

ואף אתה הקהה את שניו

בשם הרבי ה"אמרי אמת" זי"ע: מלשון ההגדה מסתבר שיש לנקוט כלפי הרשע בדרך ההתנצחות והריחוק, ומדוע אין מקרבין אותו מעט בדרך של שמאל דוחה וימין מקרבת? אלא, אם גם בשעה גדולה זו של ליל הסדר, אין רשע זה מושפע כלל לטובה ועדיין הוא מוחזק ברשעו – קשה לתקנו.

וז"ש המגיד: רש"ע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם, רומז בזה הרשע דהרי העבודה עם לכם הם שני הפכיים, אם היינו עבדים לפרעה ע"כ שוב אינו לכם, דמה שקנה עבד קנה רבו, אך התירוץ לזה: אמור לו בעבור זה שהיינו עבדים לפרעה, עש"ה ה' לי, כלומר שיהיה שלי בלבד ואין לרבו רשות בו.

אומר הרבי ה"פני מנחם" זי"ע: המפרשים הקשו הרי גם החכם אומר 'אשר צוה ה' אלקינו אתכם', ותירצו שהחכם מזכיר שם שמים והרשע אינו מזכיר. והריטב"א הביא מהירושלמי שמפרש לשון 'העבודה' שאומר הרשע, מה הטורח הזה שאתם מטריחים עלינו בכל שנה, ומבאר דקאי על מה שמעכבים הסעודה ומערבבים סעודת החג. וי"ל עוד, שהרשע מואס בכל ההכנה הקשה שעובדים לפני פסח והוא עליו לטורח, וזה אומרו מה העבודה הזאת, ואילו החכם נהנה מזה ונחשב בעיניו לזכות, וזה אומרו 'מה העדות והחקים והמשפטים' וגו'.

הרה"ק המוהרי"ד מבעלזא זי"ע אמר בהפרש החכם מן הרשע, דבהחכם כתיב כי ישאל"ך וגו', היינו ששואל ורוצה לדעת תשובה, אבל אצל הרשע כתוב והיה כי יאמר"ו אליכם, פי' שהוא אומר ואינו רוצה לקבל תשובה – לכן נקרא רשע.

סיפר הרה"ק ה"באר יעקב" מנדבורנה זי"ע: נציגי המשכילים באו למרן החתם סופר זצ"ל, שיסכים לקצר את סדר התפילה, ארוך הוא מדאי לטעמם, כדאי לצמצמה ל"ברוך שאמר" קריאת שמע, שמונה עשרה ו"עלינו לשבח".

טענו שיש רבים המדלגים על כל התפילה משום אריכותה, וכך יתפללו את התפילה הקצרה, ממש זכוי הרבים... באו לבקש הסכמה.

אמר להם החת"ס: אשאלכם שאלה, אם תבטיחו לענות בכנות.

הבטיחו.

שאל: האם אתם מברכים ברכת "שהכל נהיה בדברו"?

הודו, שלא.

גער בהם: אז מה אתם מכבירים דברים אודות אריכות התפילה? הלא גם ברכה קצרה ושגורה אינכם מברכים? וגרשם מעל פניו בניזפה.

כך הרשע, מה לך שואל "מה העבודה הזאת לכם", זאת ולא אחרת, וכי את המצוות האחרות אתה מקיים, והלא כופר בעיקר אתה, ואינך מקיים מאומה...

ומנין שאין מדברים לרשע עצמו? – כי בתשובות לכל שלושת הבנים מודגש 'והגדת לבנך, ואמרת לבנך', ואילו בתשובה לרשע לא כתוב אלא 'ואמרתם' בלבד.

תם מה הוא אומר מה זאת

והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר

הרה"ק ה"אמרי חיים" זיע"א דיבר בקדשו עה"פ 'והיה כי ישאלך', ד"והיה" הוא לשון שמחה, והשמחה הגדולה היא ש"מחר" דהיינו שוב אחר הפסח כבר ישאל הבן "לאמר" שרוצה שיאמרו שוב את ההגדה ויתחילו את כל הסדר מתחילתו. וכידוע האמרי חיים זי"ע כל השנה השתוקק לליל הסדר ובכל הזדמנות דיבר על זה.

שאלת התם "מה זאת" מופיעה בספר שמות, בעוד ששאלת החכם "מה העדות והחוקים והמשפטים" מופיעה בספר דברים.

אומר הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל: כדי ללמדנו שבתחילת קיום המצות, אל לו לאדם להתחכם יותר מדאי, אלא לשאול "מה זאת", כדי לדעת מהי חובתו ומה עליו לקיים. רק לאחר מכן, כאשר הוא כבר מקיים את המצוות בבחינת "תם", רשאי הוא להתבונן בעומק הדברים ולנסות להבין טעמים, ודו"ק.

שאל הרה"ק ה"מקור ברוך" מסערט ויז'ניץ זי"ע: מדוע בתוה"ק מוזכר ראשון ה"תם" ואילו בהגדה – הוא מופיע בשלישי. וביאר במשל, בדרך צחות:

כאשר בעל שמחה מזמין את ידידו, הוא צועד ראשון, ובטוח שהידיד יבוא אחריו, אבל כאשר שוטר תופס את הגנב, הוא מצוה על הגנב ללכת ראשון, והשוטר אחריו, כי אחרת – הגנב יברח.

כך לגבי ה'תם', בעת אמירת ההגדה, כאשר התם יודע שאחר כך יבואו המאכלים הטעימים בעת סעודת החג, הוא יבוא ממילא, אין צורך שיהיה ראשון, אבל בתורה, חייבים לכבד אותו במקום הראשון, כדי שלא יברח מהלימוד...

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר

פירש רבינו שלמה הלוי בן אלקבץ: כי אין המדובר בשוטה, אלא בבן הירא וחרד לדבר ה', ואינו שואל מפני שירא מן השגיאה, ואינו יודע לסדר שאלתו על כל ענין וענין ככל אחיו. ולכן צריך לפתוח לו, כדי להלהיבו ולמשכו בדברים, עד

אמר הרבי ה"פני מנחם": הרמז הקהה את שיניו להוציאו לחירות. שהרי עבד יוצא בשן ועין, ובני ישראל היו מקודם עבדי פרעה ונגאלו, ואותו הרשע עדיין לא נגאל משם ועדיין עבד הוא למצרים, והעצה הקהה את שיניו. וממילא ישוחרר ויהיה עבד ה'.

עו"א: שן יש הנאה להזיקה (שיש טעם וסיבה לחטא), ורק צריך לחקור היכן המקור שממנו בא, וזאת היא הבדיקה בחורין ובסדקין, ואי' מכ"ק אאז"ל שהכוונה היא לבדוק המקור של החטא, מהיכן בא, לאו עכברא גנב אלא חורא גנב, צריך לחפש הדבר המביא לידי חטא, יש דברים שהם חורים ויש דברים שהם סדקים, דברים יותר קלים, אולם אף משם מגיע החטא, ואכן לגבי שיאור אי' אין לך כל סדק וסדק מלמעלה שאין לו כמה סדקים מלמטה, ואיזהו שיאור כל שהכסיפו פניו, כשמשנתנה ומאבדין את המראה פנים אינו טוב, אולם בפסח קוראים אם כסף תלוה, הרמז שאפילו אם הכסיפו פניו יכול ללוות ולקחת בשאלה, ואפשר לדלג ולפסוח שלא בהדרגה.

הרה"ק רבי נפתלי מרופשיץ זי"ע בספרו "זרע קודש" אומר: השי"ת ברא לאדם שתי חומות ללשון, אלו השיניים, השומרות כחומה בצורה על פיו, שלא יוציא דבר שאינו הגון. אך אותו רשע המגביר לשונו להלך בגדולות ואינו שומר את פיו, "הקהה את שיניו" – כי למה לו חומה.

בעבור זה עשה ה' לי ולא לו

האברבנאל בספרו "זבח פסח" על ההגדה שואל: מדוע דוחים את הרשע על שאלתו, והלא בתורה ניתנה עליה תשובה מפורטת: 'והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה וגו' ואמרתם זבח פסח וגו' אשר פסח' וגו'.

ותירץ הרה"ק מהוסיאטין זי"ע: אם בדור הגון יוצא רשע מכלל ישראל ומעז לשאול מה העבודה הזאת לכם יש להקהות את שיניו ולומר לו אילו היה שם לא היה נגאל. אבל אם בדור של הסתרת פנים נסחפו רבים והם תוהים וטועים אין להרחיקם, ולפיכך 'כי יאמרו אליכם בניכם' בלשון רבים – אז יש להאיר להם פנים.

הגר"א מוילנא זצ"ל אומר: בלשון נסתר נאמר 'לי ולא לו', כי אין מדברים אל הרשע, אלא מדברים אל השאינו יודע לשאול על אודות הרשע ומספרים לו שאילו היה שם לא היה נגאל.

שמתוך זה יפתח פיו ויאירו דבריו. וזהו "והגדת לבנך", לשון המשכה, שתמשיכהו בדברים עד שיסור מחסום פיו, וימהר לדבר בצחות.

הוכחה לדבריו מוצא החיד"א בלשון "שאינו יודע לשאול", שאילו היתה הכוונה למי שאינו יודע כלום, היתה הלשון סתם "ושאינו יודע", אולם בעל ההגדה מדקדק ומדגיש: 'שאינו יודע לשאול', כי כוונתו שהבן הרביעי יודע ומבין, רק שאינו יודע לסדר שאלה כאחיו, החכם והתם.

מדוע כפל הכתוב לאמר, לאחר שכבר פתח באמרו והגדת? אלא אומר האור החיים הק': אילו היה אומר רק והגדת לבנך, הייתי אומר כי חיוב ההגדה רק כשיש לו בן, אך אם אין לו בן פטור, על כן כפלה התורה "לאמר", ללמדנו שחיוב סיפור יציאת מצרים אפילו בינו לבין עצמו.

מדוע נקט בעל ההגדה בלשון נקבה "את" ולא בלשון זכר "אתה"?

אומר הרה"ק ה"שם משמואל" זי"ע: ידוע כי הרב הלומד עם תלמידו, הרי הוא המשפיע בבחינת 'זכר' ואליו התלמיד הוא המקבל בבחינת 'נקבה'. אך הרב השלם יותר, עיקר לימודו עם תלמידו הוא לעוררו ולפתוח לו פתח, עד שהתלמיד מעצמו יתעורר וישאל ויגיע למעלת "ומתלמידי יותר מכולם", היינו כאשר מתעלה התלמיד, הופך הוא למשפיע לרב, ואז הרב הוא בבחינת 'נקבה'.

לכן זו החובה כלפי הבן 'שאינו יודע לשאול', לחנכו ולעוררו עד שיגיע לדרגת הבן החכם 'המחכים את רבו' ומשפיע לו מתורתו, עד שהרב נעשה בבחינת "את" – לשון נקבה – "פתח לו".

הרה"ק ה"אבני נזר" זי"ע אומר: פירוש המילה 'להגיד' הוא גם 'להראות', והגדת מפרש התרגום – "ותחוי", ובארמית פירושה הוא גם 'להראות' כמו 'אחוי קידה'.

ומכאן שצריך לומר את ההגדה בהתלהבות ובהתרגשות, עד שהשומעים יהיו כאילו רואים בעיניהם את הניסים והנפלאות של יציאת מצרים. "והגדת לבנך" – השמע והראה לבניך כדי שיחזרו הדברים בלבבותיהם.

ואמרתם אליו בעבור זה

אמר הרה"ק מרוז'ין זי"ע: כשבאים אנשים בעלי השגה אל הצדיק הוא משפיע עליהם בדברי תורתו, אבל כשבאים אליו אנשים בדרגה נמוכה יותר, הדרך להעלותם היא בסיפורים

מושכי לב, וראיה לכך, שלבן החכם עונים "כהלכות הפסח" בדברי תורה ואלו לבן התם מספרים כיצד בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים.

בעבור "זה" לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך

כתב האבודרהם: "זה" בגימטריא י"ב מצוות שאדם עושה בליל פסח ואלו הן: ארבע כוסות, חרוסת, כרפס, שתי נטילות ידים, המוציא, מצה, מרור, כריכה ודפח"ח.

שנה אחת בליל הסדר, אחר שסיים הרה"ק המוהרי"ד מבעלזא זי"ע לערוך את הסדר, החליט לצאת לראות כיצד יהודי העיירה עורכים אותו.

שמע כיצד עם הארץ קורא בהתלהבות: לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור "מחותנים" לפניך.

שמשו של הרבי התחיל לצחוק ואילו הרבי הניד ראשו ואמר: צודק היהודי, המצה והמרור הם אכן מחותנים...

משל לעשיר שהיה לו בת ובקש להשיאה, חפש ומצא בחור מושלם, אך עני מרוד, בא העשיר לדבר איתו, אך הבחור שאל כיצד יוכל להתחתן כאשר אין לו פרוטה בכיסו, הבטיח העשיר שהוא יתן הכל.

בכל אופן יש להכין סעודת חתונה, אך העשיר שמאד רצה לערוך את החתונה מיד, אמר שניתן להסתפק אפילו בדג מלוח, העיקר שתהיה חתונה, וכן עשו.

יום אחד, כמה שנים אחרי החתונה, הרגזי החתן את חותנו, הוציא החותן פיסת בד מבלויי הסחבות שלבש החתן לפני החתונה, הראה לחתן ואמר: האם אתה זוכר את זה? הוציא החתן מהכיס חתיכת דג מלוח ואמר: והאם אתה זוכר את זה? כמה רצית בי אז לחתן...

כשעם ישראל לא בסדר, מראה להם הקדוש ברוך הוא את המרור ואומר: אל תשכחו מאין באתם, ואז עם ישראל מראה את המצה שלא הספיק בצקם להחמיץ משום שמייהר הקב"ה לגאלנו, כל כך רצה בנו... הרי שהמצה והמרור אכן מחותנים הם...

הרה"ק ה"אוהב ישראל" זי"ע אמר: בוודאי שכל ימות השנה גם יש להשיב לבן על שאלותיו. אלא התורה מדגישה ששעה זו שבה מצה ומרור מונחים לפנינו – שעה גדולה ומרוממת היא. על כן עלינו לנצל סגולותיה ולהשיב לבן תשובות ראויות על שאלותיו, כדי להשריש בו אמונה בה'. בשעה גדולה זו בוודאי יכנסו הדברים בלבו וישתכנו בו.

הרה"ק מצ'ורטקוב זי"ע הביע פעם מורת רוחו באזני יהודי אחד, על שבניו מקבלים חינוך חילוני. ניסה אותו יהודי להצטדק באומרו, היום הגיעו זמנים קשים שלהם דרישות חדשות, ואילו הרבי עודנו יהודי מן העולם הישן, שלפנים. "טועה אתה" – השיב לו הרבי – אני הוא מהחדשים, ובניך הם מן "העולם הישן". הרי כך כתוב: מתחילה עובדי עבודה זרה היו ... ואילו "עכשו – קרבנו המקום לעבודתו" ...

הרה"ק ה"בית אברהם" מסלונים זי"ע שואל: מהו 'ועכשו'? והרי מכבר קרבנו המקום לעבודתו? אלא בכל זמן שיהודי מבקש לנטוש את עבודת היצר ולהתמסר לעבודת הבורא – מיד מסייעים אותו מן השמים ומקרבים אותו לעבודת ה'. על כן יכול אדם לומר לעצמו בכל שעה של התעוררות: ועכשו קרבנו המקום לעבודתו.

החיד"א בספרו "שמחת הרגל" אומר: שיתכן שבמאמר זה בא בעל ההגדה לרמוז על הטעם והתשובה לשאלה, איך יצאו ישראל לחירות קודם כלות ארבע מאות השנים שנגזרו עליהם להיות בשיעבוד מצרים.

ועל פי מה שאמרו בגמרא: הקדש מפקיע מידי שעבוד, מיושבת השאלה, כי ישראל נהיו ל'הקדש', על ידי שקדשם הקב"ה במצוותיו וציווים במצוות פסח, מצה, ומרור, וכוחו של הקדש זה היה אלים כדי להפקיע את ישראל מידי 'שיעבוד' של מצרים.

ולזה רומז בעל ההגדה באומרו: "ועכשו קרבנו המקום לעבודתו", כלומר שדבר זה הועיל לנו להפקיענו מהשיעבוד קודם הזמן.

ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר:

פעם היסב היהודי הק' מפשיסחא זי"ע בליל הסדר בצ"ק של רבו הרבי מלובלין זי"ע. באמצע הסדר אמר הרבי זי"ע תורה עה"פ המובא בהגדה 'ואקח את אביכם מעבר הנהר' – 'אביכם' מלשון רצון. 'מעבר' – מלשון עבירה. 'הנהר' – מלשון אור. 'ואקח את אביכם מעבר הנהר' – אקח את רצון ומחשבת העבירה ואהפוך אותה מחושך לאור.

הגיעו הדברים לאזניו של רבה של לובלין ה"ראש הברזל" זצ"ל, שלא ירד לסוף דעת קדשו, ולגלג עליהם. ויהי בבוקר של חג הפסח פגש את היהודי הקדוש, ושאלו: "נו, מה תאמר עכשו על פירושו של רבך?!"

כ"ק האדמו"ר מבעלזא שליט"א אמר בשם זקינו המוהר"י זי"ע שאמר בשם הרה"ק רבי הירש מרימנוב זי"ע שאמר: "על נאמנותי, השאינו יודע לשאול מרויח יותר משאר הבנים". והסביר, דהכוונה דהנה בדרך כלל כשאדם עומד להתפלל לפני השי"ת, מבקש הוא שיתמלא מה שחסר לו לפי דעתו, ברם התפילה הכי נעלית שהאדם מתפלל סתם שהקב"ה ימלא את כל חסרונו ומאמין בלבו שהקב"ה יודע מה שחסר לו באמת.

וזה הרמז: ושאינו יודע לשאול, פירוש, בן שאינו יודע על מה לשאול, כיון שהוא סומך עצמו על הקב"ה בלבד, שהוא יודע מה שחסר לו וימלא חסרונו, אז: את פתח לו – הקב"ה שהוא אבינו, יפתח לו שערי תפילה וימלא כל חסרונו – ומשום כך הוא עושה את הטוב ביותר. אד"ק.

מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשו קרבנו המקום לעבודתו

בגמ' מתחיל בגנות ומסיים בשבח (פסחים קטז):

ידועים דבריהם הקדושים של ה"ישמח ישראל" בשם אביו זי"ע, וכ"כ בשם עוד צדיקים, שאף מי ש"מתחיל בגנות" דהיינו שמגיע לליל הסדר כאשר הוא ככלי מלא עוונות ופשעים רח"ל, יכול הוא "לסיים בשבח" ובכוחו לגומרו להיות כבריה חדשה וליטהר ולהתקדש בקדושה של מעלה לנקות את כל כתמי עוונותיו מנשמתו, וכמו כן בעיני גשמיות שאם בא האדם לליל הסדר בחוסר פרנסה ושאר צרכיו יכול הוא לזכות בזה הלילה להשפעות טובות ולכל מיילי דמיטב ולבטל מעליו כל גזירות הרעות שנגזרו עליו.

עם ישראל היה שרוי בגלות כפולה אומר הגר"א מוילנא זצ"ל, בגלות הנפש ובגלות הגוף, ומשתי הגלויות הוציא אותנו הקב"ה כשהוציאנו ממצרים וקרבנו לעבודתו.

הרה"ק ה"עטרת ישועה" זי"ע אמר בדרך צחות: על פי מה ששמעתי על גאון וצדיק שהתלונן על שיש לו מחשבות זרות בתפלתו, שבאו לו דברי תורה ופלפול בעת התפילה. והנה כעת הס"מ מבלבל את האדם במחשבות שהן רעות בשעת התפילה, ואילו היו באים עלינו דברי תורה בעת התפילה היינו מחשיבים זאת לעבודת ה'...

וזהו "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" – היינו מה שהיה בשנים קדמוניות בעיניהם כעבודה זרה בעת התפילה, אולם, כעת קרבנו המקום לעבודתו – כעת, היה המקום ב"ה מקבל זאת לעבודתו, שלא יפלו לנו מחשבות גרועות מאלה ..

השיבו היהודי הקדוש:

אני מאמין באמונה שלימה שישנם הרבה פירושים הטמונים בדברי מו"ר הקדוש. אולם, אנכי אענה את חלקי לפענ"ד עפ"י שני מאמרי חז"ל: א. איתא בגמרא שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה. ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה. ב. איתא בגמ' שע"י תשובה מאהבה זדונות נעשין כזכיות.

נמצא, שכאשר האדם עובר עבירה, נחשב לו רק מעשה העבירה ללא המחשבה, שהרי 'מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה'. אולם, כאשר הוא שב מאהבה – שאז העבירה הופכת למצוה – חוזר הקב"ה לצרף את מחשבת העבירה, כדי שהמצוה שנעשתה מהעבירה תהא מצוה מושלמת עם מעשה ומחשבה.

זהו הבטחת הכתוב: 'ואקח את אביכם מעבר הנהר' – דהיינו, כאשר האדם שב מתשובה מאהבה, הקב"ה מעורר ומחיה לו את הרצון ומחשבת העבירה כדי להפכה למצוה עם מעשה ומחשבה.

שהקדוש ב"ה חישב את הקץ

במכתב אל הגאון רבי שילה רפאל זצ"ל, מזכיר כ"ק מרן הבית ישראל זיע"א, את דברי המדרש התחיל משה צווה: יוסף יוסף, הגיע השעה שאמרת פקוד יפקוד אלקים אתכם – מיד נתנדנד הארון ונטלו משה, שנאמר "ויקח משה את עצמות יוסף".

לכאורה, למה היה צריך משה לצווה?

אך הלא אמרו חז"ל שישאל היו צריכים להיות במצרים ד' מאות שנה, ורק קושי השעבוד השלים את הגלות קודם, את זה לא ידעו עצמותיו של יוסף, וחשבו שעדיין לא הגיע הקץ. עד שהוצרך משה רבינו לצווה להם שהגיע הזמן לצאת, למרות שעדיין לא הושלמו ארבע מאות שנים.

וזה גם הסיבה שהים לא רצה לקרוע עצמו כמובא במדרש, מכיון שגם הוא ידע שישאל צריכים להיות במצרים – ארבע מאות שנה, עד שהקב"ה שחישב את הקץ והוציא את ישראל קודם הזמן מפני קושי השעבוד – אמר לים ליקרע. ודפח"ח.

מדוע מספרת לנו ההגדה על ירושת עשו, וזאת דוקא בעת סיפור הדברים שיעקב ובניו ירדו מצרימה.

והסביר הגרי"ז מבריסק זצ"ל [עפ"י הריטב"א]: הרמב"ם בפירוש המשניות מסביר, שכל מקום שכתוב בו "זרע אברהם" הכוונה היא ליעקב ולבניו בלבד. ומדוע? בברית בין הבתרים נאמר לאברהם: 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ

לא להם', והרי זרע יעקב בלבד היה גר במצרים בעוד בני ישמעאל ועשו חיו בארצותיהם ברווחה.

לפי זה הביטוי 'זרעך' מתכוון ליעקב ולבניו בלבד, שכן הם לבדם קיימו את האמור: 'כי גר יהיה זרעך'.

לכן חשוב לציין שעשו ירש את הר שער ויש בו במנוחה, ואילו יעקב ובניו ירדו למצרים, כי בכך הוכח שיעקב ובניו בלבד הם זרע אברהם.

על כן, הם בלבד צריכים לקבל את ירושת הארץ, ככתוב: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת". וכאמור למעלה "זרעך" הוא יעקב.

נמצאת למד, שגם הסיפור על ירושת עשו הוא חלק מסיפור יציאת מצרים.

בהגדת רבי אליעזר אשכנזי בעל "מעשה ה'" שואל בשם הר"י אברבנאל, מה ראה יהושע להזכיר בדבריו לישראל את ענין עשו וירושתו, אם מפני שרצה להזכיר את כל זרעו של יצחק, מדוע איפה לא הזכיר גם את כל זרעו של אברהם – ישמעאל ובני קטורה?

אמנם, הטעם שלא הזכיר את ישמעאל ובני קטורה הוא, מפני שלא היה לו צורך להזכירם, שכבר היה פשוט שאינם נקראים זרעו של אברהם, אחר שנאמר "כי ביצחק יקרא לך זרע", משא"כ בני עשו, שהם מזרעו של יצחק, הוצרך להזכיר שאינם בכלל "זרעו של אברהם". והסיבה לכך, מפני שהתיישב בארץ נחלתו מבלי להשתעבד, ואילו על זרעו של אברהם נאמר "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום". ובא יהושע והודיעם כי כך רצה ה' מאז ומקדם, שיהיו רק הם נקראים "זרע אברהם", ושעשו לא יהיה בכללם.

ה"חתם סופר" זצ"ל שואל: שמשמע שהר שער הוא ירושה עולמית לעשו, ולהלן [דברים ב' ה' ברש"י] אמרו שבביאת המשיח יהיה הר שער לישראל? ותירץ, לפי שנאמר [עובדיה א' יח] "ולא יהיה שריד לבית עשו", ופרשו חז"ל בעושה מעשה עשו, ולא ישארו מהם אלא הגרים [כאנטונינוס], וגר אינו יורש את אביו, ממילא תפול ארצם לישראל בתורת אחים, 'אחינו בני עשו'.

ברוך שומר הבטחתו לישראל

משל לעשיר שמת והניח בת יחידה, לפני מותו מסר כספו לאפוטרופוס, ואמר לו שלא יתן את הכסף לבתו אלא לנדוניה, כדי שתוכל למצוא את זיווגה בנקל, כשהגיע לפרקה חלתה במחלה מסוכנת ונזקקה לסכום כסף גדול כדי להירפא,

משעבד עצמו עמנו, וכמו שנאמר 'עמו אנכי בצרה' וכמו שדרשו אהיה עמם בשעבוד זה וכו'.

מדוע הכה הקב"ה את המצרים בעצמו? אלא אומר ה"ח"תם סופר" זצ"ל: שעל דוד המלך ע"ה נאסר לבנות את בית המקדש כי דם לרוב שפך (דברי הימים א כב ח), ולפיכך הכה הקב"ה בעצמו את המצרים, כדי שבני ישראל יוכלו לבנות משכן.

מובא בשם הגר"ח מברסקי זצ"ל: נפסק בשולחן ערוך [חו"מ קע"ו סקמ"ח] ששותף אינו חייב לפדות חבירו השותף. אף על פי שנתפס מכח השותפות. עיי"ש. והיינו לפי שלא נשתתפו תחילה אלא על הממון בלבד, לא על הגופים והנפשות. לפי זה יש לומר: אנו, בני אברהם, שנתחייבנו מתחילה לפרסם אלוקותו יתברך בכלל לבבנו ובכל נפשנו במסירות נפש, על כן צריך שיפדה אותנו – המשלח אותנו.

וזה שאמר "דן אנכי", היינו שאנכי אערבנו, ואין הפירוש "אדון אנכי" אלא "אנכי נידון" על ידי זה, ועלי לפייסם על כל אשר יסבלו על ידי זה – "ואחר כן יצאו ברכוש גדול". ואף שפעולתם גדולה וטובה גם בלעדי זה, שהרי מהם תתפרסם מציאות השם, בכל זאת אפייסם גם ברכוש רב.

המשנה למלך בספרו "פרשת דרכים" פירש, שהכוונה היא לדיני שמים, שלגביהם קיימא לן שלוקה ומשלם, ולא אומרים קים ליה בדבריה מיניה, וזהו "דן אנכי", שה' ידון את המצרים בדיני שמים, ולפיכך אע"פ שילקו המצרים, בכ"ז בני ישראל 'אחרי כן יצאו ברכוש גדול'.

ואחרי כן יצאו ברכוש גדול

שואל הרבי ר' העשיל ב"חונכת התורה": למה דוקא כשהקב"ה ידון אותם רק אז יצאו ברכוש גדול. וי"ל דאיתא בגמ' [סנהדרין צא.] שהרכוש הגדול שלקחו ישראל ממצרים היה בשכר עבודה שבנו את פיתום ואת רעמסס, והנה ידוע שפיתום ורעמסס נחרבו ע"י צעקתו של יהודה בוויכוח עם יוסף במצרים, וא"כ מן הדין היו חייבים ישראל לבנות את מה שהרסו, ולא מגיע להם שכר עבודה והרכוש גדול לקחו שלא כדיון, אכן איתא דאם אדם צעק מתוך הכלי ושביר הכלי מתוך הצעקה פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים.

וזהו ש'וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי' – אני אדון היינו דיני שמים מזה מוכח שיש דיני שמים וממילא יהודה פטור בדיני אדם וישראל אינם חייבים לבנות את פיתום ורעמסס, ממילא

ובאה אמה לאפוטרופוס לבקש ממנו את הכסף שבידו, בעד בתה החולה, אך הוא סרב, בטענה כי הכסף נועד לנשואין ולא לרפואה, ענתה האם ואמרה: אם לא תתן את הכסף לרפואה, לא תשאר בת לנשואין, שהרי חולה מסוכנת היא.

אומר המגיד מדובנא הנמשל הוא: גזירת גר יהיה זרעך היה באמת ד' מאות שנה, אך כעבור מאתיים ועשר שנים, ראה הקב"ה שאם לא יוציא את בני ישראל משם מיד, כבר לא יהיה את מי להוציא, כי לא ישאר זרע הנחשב לזרע אברהם, ולכך הקב"ה בעצמו "חישב את הקץ" כדי לקיים הבטחתו וזהו שומר הבטחתו לישראל.

כי גר יהיה זרעך

הרה"ק ה"מקור ברוך" זי"ע אמר בשם דודו בעל ה"טל חיים" זי"ע בדרך צחות:

נאמר: 'ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם' – אברהם אבינו חשש מה יהיה בגורל צאצאיו במשך הדורות, האם יכבדו אותם בני אדם? האם יתמכו בהם ויעניקו להם כספים כאשר יצטרכו? משום שבדרך כלל כאשר אדם בא לקבץ כספים, מוכנים לתת לו מפני ארבע סבות: אם הוא גר. אם הוא בן של קדושים, מזרע צדיקים. אם הגיע מארץ ישראל – או כאשר אינו אוסף לעצמו אלא למען אחרים. אמר הקב"ה לאברהם אבינו: 'אל תדאג, לבניך יהיו ארבע העצות הללו: 'גר' 'זרעך' מזרע קדושים, 'בארץ' – מארץ הקודש, 'לא להם' – שאינם אוספים עבור עצמם ...

וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי

אמר רבינו סעדיה גאון: שתי מילים הללו: "דן אנכי" מרכזות בתוכן את כל הנסים הרבים והנפלאות שעשה ה' יתברך לעמו בצאתם ממצרים. ואם שתי מילים גררו אחריהן כל כך הרבה נסים – הרי כמה וכמה נסים צריכים להתרחש בשעת הגאולה העתידה, שהשי"ת תאר לנו אותה במלים רבות, הבטחות ויעודים, כפי שמסר לנו על ידי נביאיו.

לכאורה – אומר הרבי ה"פני מנחם" זי"ע היה צריך לומר 'אשר יעבדו להם' או 'אשר יעבידום' וכיוצא, דלשון 'הגוי אשר יעבדו' יש במשמעותו שהגוי עצמו הוא שעובד. וי"ל על פי מה דאיתא בגמ' ובמדרש שהביאו מלבן ותלו בצוארו של פרעה כדי לשעבד על ידי זה את בני ישראל. וזהו 'הגוי אשר יעבודו' שגם הגויים עבדו. ויש ללמוד מזה, ומה אם מלך גוי שעבד עצמו כדי לשעבדם, מדה טובה מרובה שהשי"ת

מגיע להם שכר עבודה לכן בדין הוא 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'.

החיד"א ב"שמחת הרגל" מפרש: שהכוונה היא שבדיני שמים לא אומרים קם ליה בדרבה מיניה, וז"ש 'דן אנכי' היינו בדיני שמים ולפיכך אע"פ שילקו במיתה מ"מ גם 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'.

והנה רש"י [ע"ז עא.] סובר שגם בעכו"ם אמרינן קלב"מ, והתוס' סוברים שבעכו"ם לא אמרינן קלב"מ, ולשיטתם י"ל לפרש פסוק זה, דלדעת רש"י הכי פירושו 'וגם את הגוי אשר יעבודו' – זה שהם לוקים ומשלמים הוא לא בגלל שאין אומרים לעכו"ם קלב"מ, אלא משום 'דן אנכי' בדיני שמים ולכן 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול', ולדעת התוס' שבעכו"ם אין אומרים קלב"מ – י"ל דהכי פירושו, דבגלל שני טעמים המצרים לוקים ומשלמים חדא 'וגם את הגוי אשר יעבודו' – בגלל שהם גוים, זאת ועוד, בגלל 'דן אנכי' – שדן בדיני שמים ומשום ב' טעמים הללו 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'.

ובגמ' (ברכות ט.) שלא יאמר אותו צדיק (אברהם אע"ה) ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחר כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם.

וכבר תמיהו כל המפרשים שגם בלעדי אברהם היתכן לומר השי"ת לא יקיים הבטחתו. והחידושי הרי"מ זי"ע תירץ קושיא זו בפשיטות, דזה שיצאו בני ישראל ממ"ט שערי טומאה והגיעו למדרגה גדולה שיוכלו לקבל התורה, זה עצמו נקרא ונחשב רכוש גדול. אולם יען שקיים בהם את הפשט של ועבדום ועינו אותם בחומר ובלבנים ע"כ שלא יאמר אותו צדיק שה' יקיים בהם גם הבטחה של רכוש גדול בגשמיות ולפי המובן הפשוט.

רק הקשה החידושי הרי"מ זי"ע: מדוע לא נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים שיעניקו להם את כליהם במתנה גמורה והוצרכו לקבל מהם הכל בתורת שאלה? ומיישב, שרכוש זה היה תחילת עשירותם של ישראל ולא רצה הקב"ה שיתדבקו בני ישראל בכסף ובזהב בכל לבם, ע"כ עשה שיתנו להם רק בתורת השאלה, כך שלא ירגישו שהאוצרות שייכים להם לגמרי אלא צריכים להחזירם למשאילים עכ"ד.

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע הביא את מאמר חז"ל שדרשו על הפסוק 'דבר נא באזני העם' וגו' אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך הזהירם על כך, שלא יאמר אותו צדיק

[אברהם] ועבדום וענו אותם וכו'. כ"ק אצו"ל [האמרי אמת] היה רגיל להקשות קושיית העולם וכי בלא שיאמר אותו צדיק אין לו להקב"ה לקיים מה שהבטיח? ופעם אחת הוסיף בצחות: אם הוא צדיק ודאי לא יהא בא בטענה כלפי מעלה ח"ו.

והיה אומר בזה כמה תירוצים. ובשם המגיד מדובנא זצ"ל פירש: כי מצד הבטחת השי"ת 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא היה צריך ליתן לאותו הדור מיד ביציאת מצרים, שהרי לא הבטיח שיתן אלא לאחר ד' מאות שנה, ואילו הם יצאו ממצרים אחר רד"ו שנה, שהכביד עליהם השעבוד כדי למהר גאולתם כדאי'. אלא שמכל מקום היה לו פתחון פה לומר 'ועבדום וענו אותם' קיים "בהם", היינו באותו דור, ואילו 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' לא קיים בהם באותו הדור אלא בדור שאחריהם. שלגבי השעבוד נחשב כאילו נשתעבדו הם ד' מאות שנה ואילו לגבי ההבטחה שיצאו ברכוש גדול לא נחשב להם כד' מאות שנה. ולכך אמר שבנ"י ישאלו כלי כסף וכלי זהב כדי שגם אותו הדור יצאו ברכוש גדול.

ובזה י"ל גם מה שאמר השי"ת לשון 'וישאלו' וגו', שמשמעו שאלה לזמן, דבאמת עד תשלום ד' מאות שנה היה אצלם רק בתורת שאלה ואח"כ זכו בזה מן הדין מצד הבטחת השי"ת. ועיין בפני מנחם פר' בא כתי"ק תשנ"ו.

ה"פני יהושע" שואל: מדוע תלו את האמירה ב'אותו צדיק' ולא בכלל ישראל עצמם. הרי גם הם יכלו לשאול שאלה זו עצמה, הכיצד זה לא התקיימה בהם הבטחת 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'.

אפשר לבאר עפ"י דברי רש"י על המילים "ליל שימורים" – שהוא אותו הלילה בו דיבר השי"ת עם אברהם אבינו בברית בין הבתרים, "ומשהגיע אותו זמן אפילו כהרף עין לא עיכב". משמע להדיא שהקב"ה דיבר עם אברהם בחצי הלילה ממש. נמצא איפה, שאף אחד אינו יכול לומר "ועבדום ... קיים בהם" וכו', שהרי מי הוא היודע שנתקיים חשבון העבדות במכוון. דבר זה ידוע אך ורק לאברהם אבינו לבד, ועל כן כדי שלא יאמר 'אותו צדיק', נאמר 'דבר נא באזני העם'.

וה"נודע ביהודה" – הצל"ח בסוף ברכות – כתב שהסיבה שיצאו ברכוש גדול רק אחרי שנות העבודה, היא מפני שרכוש מצרים שקיבלנו היה שכר עבודה, כתשובת גביהה בן פסיסא לפני אלכסנדר מוקדון כדאי' בגמ'. והדין הוא ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף.

ואז נשמרים החפצים בבעלות המצרים ולא ישפיעו על בני ישראל ודפח"ח.

והיא שעמדה לאבותינו

שמעתי מכ"ק מרן האדמו"ר מביאלה זצ"ל ערב שביעי של פסח תשכ"ח בירושלים ת"ו. שאמר בשם החיד"א זצ"ל, שאמרו חז"ל גזרו פתם משום שמנס וכו' והכל כדי שלא יתערבו בגוים, והיהודים במצרים הרי לא התערבו ש"היו מצוינים שם", לא החליפו שמם ולבושם וכו', וזה "והיא" שעמדה, שכתוב "כאן מגביהים את הכוס" להראות שבזכות שלא שתו מיינס נגאלו ודפח"ח.

אל הרה"ק רבי מרדכי מלכוביץ זצ"ל, בא אחד מהחסידים ואמר: הפריץ פעם אהב אותי ועתה החל להתנכל אלי. אמר לו הרבי: כל זמן שאתה שנאת את הפריץ, לא היה אכפת להקב"ה שהוא יאהב אותך, כעת שראית שהוא נחמד, והתחלת לאהוב אותו, אין ברירה אלא שהפריץ ישנא אותך... דבר זה נרמז כאן: והיא שעמדה וכו' מה עמד לאבותינו ולנו? שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו רק בזכות זה עם ישראל חי וקיים.

שלא אחד בלבד עמד עלינו לכלותינו

פי' האמרי אמת בשם השפ"א זי"ע בדרך רמז: שלא אחד – בגלל שאין אנו מאוחדים יחדיו – בלבד – דבר זה בלבד – עומדים עלינו לכלותינו – עלול להמיט כליה.

רבי עזריה פיגו ה"בינה לעתים" כותב: אמר הנביא כימי צאתך מארץ מצרים "אראנו נפלאות". אמר 'אראנו' ולא אמר 'אעשה נפלאות' כי עשיית הנפלאות לעולם לא חסרה, ונמשכת גם כן כל זמן הגלות, אלא שאינם נראים וגלויים לנו. אבל בעת הגאולה הובטחנו "אראנו נפלאות" שנראה בחוש העין הנפלאות כמו שהיה בזמן יציאת מצרים.

והקב"ה מצילנו מידם

אומר הרה"ק מפיאסצנה הי"ד בספרו "אש קודש": גם כאשר אנו נתונים 'בידם' ממש, והם עומדים כבר לכלותינו – גם אז אין לנו להתייאש מן הרחמים, כי גם לעת כזאת שלכאורה כבר אפסה בה תקוה – "הקב"ה מצילנו מידם". זאת מלבד שהקב"ה מציל את עמו פעמים רבות עוד טרם שנפלו בידי הרשעים החפצים לכלותו.

המהר"ל צונץ בספרו "ברכת השיר" כתב שצריך ביאור: מדוע היה צריך לדבר אליהם בלשון 'נא' שהיא לשון בקשה? ועוד, למה ביקש מהם שיקחו מהמצרים דרך שאילה.

וי"ל שאמר בלשון בקשה, כי ישראל בודאי יסרבו לשאול מן המצרים, כי יטענו ממה נפשך, אם מגיע לנו שכר, למה לא נקח מהמצרים בזרוע, ואם לא מגיע לנו – הכיצד ניטול שלא כדין דבר שאינו שלנו.

אמנם, אילו היה עליהם לעבוד ארבע מאות שנה ברציפות, לא היה מגיע להם שכר עד שישלימו את זמנם. אבל מאחר שקושי השעבוד מצטרף למנין השנים, הסתיים השעבוד מוקדם ומגיע להם שכר כבר עתה. אך אם היו באים לדין ותובעים מהמצרים את התשלום, היתה ידם על התחתונה, והיינו פוסקים 'המוציא מחבירו עליו הראיה' – שרד"ו שנים של שעבוד קשה ערכן שווה לארבע מאות שנות שיעבוד. לפיכך יעץ להם הקב"ה שישאלו מהמצרים כלי כסף וכלי זהב, ועתה בני ישראל יהיו 'מוחזקים', והמצרים לכשיתבעום – יהיו המוציאים, ועליהם יהיה להביא ראיה שקושי השעבוד אינו שווה ארבע מאות שנה.

ה"הפלאה" שואל: הרי אפילו בן נח אינו חייב מיתה וממון, וא"כ מדוע לקו המצרים במיתה וממון? וי"ל, שכל אחד מהעונשים היה מכוון לסיבה אחרת, 'במיתה' נתחייבו בגלל קושי השעבוד שהיה על כרחם של ישראל. אבל על העבדות גופא לא נתחייבו מיתה, כיון שהיתה בפה רך, ולכן נתחייבו רק 'ממון'. וכיון שאין שני העונשים באים כאחד, שפיר היה אפשר לחייבם מיתה וממון.

לאברך שבא בטענה להרה"ק ה"באר יעקב" מנדבורנה זי"ע: מדוע אין רבינו משפיע עלינו רכוש גדול כביזת מצרים? ענה לו: איני מאחל זאת לאף יהודי, לעמול בפרך מאתים ועשר שנים ואח"כ לזכות בבזת מצרים.

הרה"ק ר' משה'ל'ה מלעלוב זיע"א אמר: שרצה הקב"ה שלא ישובו למצרים, לכן ציוס לשאול מן המצרים, כי ע"י שיהיו להם בעלי חובות במצרים, לא יהיה חשש שיעלה על דעתם לחזור.

הרה"ק ה"באר יעקב" מנדבורנה זי"ע תירץ: שידוע שכח הפועל בנפעל (כמש"כ התולדות יעקב יוסף בפרשת ויחי בשם הרמב"ן) וכח הטומאה של המצרים היה בחפציהם, והיה דבק חלילה בבני ישראל, לכך לא לקחום אלא בהשאלה

צא ולמד מה ביקש לבן הארמי

הרה"ק רבי אשר (הראשון) מסטאלין זי"ע אמר: אם מבקש אדם ללמוד – עליו לצאת לפני כן מהבלי עולם הזה. זהו שנאמר קודם – "צא", ואחר כך – "ולמד".

הגה"ק ה"ישועות מלכו" מקוטנא זצוק"ל שואל: לכאורה איזה קישור יש לזה עם הנאמר למעלה שבכל דור ודור עומדים עלינו וכו', ואיזה ראייה יש מלבן הרשע על כל דור ודור? אלא, דלפעמים אנחנו מדמים כי שלום לנו מן הגויים המדברים אלינו טובות, וזאת תטיל ספק בנו על מה דאמרו 'בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו' והרי בדור הזה מדברים אלינו רק טוב, ולזה בא בעל ההגדה ומביא ראייה מלבן הרשע שדיבר ליעקב רק טוב 'ולמה לא נטשתי לנשק לבני ולבנותי ואשלחך בשירים' וגו' ובכל זאת תעיד התורה עליו כי בקרבו שם ארבו ורצה לעקור הכל. וזאת תהיה לך ראייה כי גם אם יתן קולו בדברי פיוס בל תאמין בו כי עשו שונא ליעקב.

אומר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל: אע"פ שלא כתוב בפירוש שלבן ביקש להרוג את יעקב אבינו ע"ה, אפילו הכי הכתוב מעיד עליו שרצה לעשות כן. וכן הוא בכל דור ודור כמו שכתוב: 'הללו את ה' כל גוים שבחוהו וגו' כי גבר עלינו חסדו וגו'. וכי מכיון שגבר עלינו חסדו מחוייבים הגוים להלל? אלא מפורסם התיירון שהגויים יודעים היטב את אשר הם זוממים עלינו וכשהקב"ה מגן על עם ישראל מבינים כל האומות כי הכל גלוי וידוע לפניו.

ה"חתם סופר" זצ"ל מסביר החילוק בין פרעה ללבן: שפרעה גזר, וידענו בבירור מה נגזר על ידו, הזכרים בסכנה, והנקבות בטוחות מכל רע. אבל לבן "בקש", והיינו שלא הודיע מה הוא זומם, רק דרש שיהיה יעקב בכל עת מסור בידו, ויהיו חייו תלויים לו מנגד, וכו' וכו', והחיים בצל אי הודאות גרועים מגזירת מות והריגה מחלטת!

הגר"א מפרש, אף על פי שאין אנו מרגישים בנסים אשר השי"ת עושה תמיד, בכל זאת הוא עושה תמיד נפלאות גדולות לבדו.

"וצא ולמד" מלבן הארמי, על אף שבהשקפה הראשונה לא נראה שלבן הארמי הרע ליעקב, ואין ידוע מה ביקש לבן לעשות לו, מכל מקום העיד עליו הכתוב "ארמי אובד אבי", שביקש לבן לעקור הכל, והקב"ה הפך לטובה. כך הוא עושה תמיד ניסים, אף שאין אנו מרגישים.

ארמי אובד אבי

ה"חידושי הרי"ם" זי"ע היה אומר: מי שמתנהג כארמי, כלומר ברמאות, מאבד את זכות האבות שלו וד"ל.

לבן ביקש לעקור את הכל

הגר"ש רפאל זצ"ל מביא ששמע מכ"ק מרן הבית ישראל זי"ע א' בשם ספרים קדמונים, מדוע לא נקבע יו"ט על הנס שלא התממשה מחשבת לבן לעקור את הכל, כפי שעושים פסח על נס יציאת מצרים?

ותירץ בשמם, שמכיון שניתנה הבטחה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, שעם ישראל יהיה תמיד קיים, ומי שירצה להשמיד את כולו לעולם לא יעלה הדבר בידו, ממילא לבן שביקש לעקור את הכל אין זה נס בכלל שלא הצליח במזימתו, ורק אצל פרעה, שלא גזר אלא על הזכרים, הרי זה נס שלא הצליח, כי בדרך הטבע יכל ח"ו להצליח מאחר ולא רצה לכלות את ישראל, ודפח"ח.

ה"חתם סופר" זצ"ל כותב: 'אובד' בלשון הווה, כי עודנו עומד במרדו ומחשבתו לאבד! וזהו שנאמר 'קל מוציאם ממצרים' – בלשון הווה, שבכל דור ודור גואלנו מהקמים עלינו לכלותינו.

וירד מצרימה

לכאורה שואל הרבי ה"אמרי אמת" זי"ע צריך היה להיות כתוב: "וירד מצרימה במתי מעט – ויגר שם". אלא שנוסח זה של הכתוב בא ללמדנו שהיה יעקב גר במצרים ב"מתי מעט" באורח חיים צנוע. לא רצה יעקב לחיות חיי רווחה בהיותו בחוץ לארץ.

אנוס על פי הדבור

בפרשת ויגש נאמר "ויפול על צואריו, ופירש": אבל יעקב לא נפל על תוארי יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו שהיה קורא את שמע.

וקשה לכאורה, מדוע דווקא כעת קרא יעקב ק"ש?

והיה אחד שתירץ, שעתה, כשראה יעקב את יוסף, שמחתו ואהבתו ליוסף באותו רגע היו בלי גבול, כעת הושלם עם ישראל וכל עתידו לנצח. באותו הרגע שהיה לו ליעקב להתענג בלי גבול על ראיית יוסף, דווקא אז הוא קרא ק"ש, כדי למסור את הרגע היקר ההוא ליחוד הקב"ה.

ומספרים, שכשנאמרו הדברים לפני הגר"ח מברסק זצ"ל אמר: שפשט הדברים הוא אחר, שמאחר והקב"ה ציוה ליעקב לרדת למצרים, הרי שיש לו כאן חיוב מצוה, ועד

לשמים, אך הרשעים הארורים המשיכו במלאכתם באדישות ובלעג מר.

לפתע פנתה אל האדמו"ר אשה, כשבידה חבילה קטנה, וביקשה ממנו סכין. הוא שם לב, כי האשה אוחזת בידה תינוק פועה מעוטף בבד, והבין כי מן הסתם האשה רוצה לאבד את עצמה לדעת יחד עם בנה הרך. האדמו"ר לא הפסיק מעבודתו, מחשש פן יפגעו בו הרשעים המשגיחים עליו, אך החל לדבר על ליבה, כשהוא ממשיך בעבודתו ומוביל את המשור על גזעי העצים. "אני מבין שאת רוצה לעשות מעשה נורא, אך דעי לך, כי יש בורא לעולם הרואה הכל, ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם – אל יתייאש. ואם באמת ח"ו נגזרה הגזירה, הרי שעל כולנו להישרף בכבשן האש ולקבל דין שמים באהבה, ולא לחבול בעצמנו ח"ו.

איש הגסטאפו ימ"ש ששמע את קולו של האדמו"ר, פנה אליו בגסות, אחז בגרונו ואמר: "מה דברת"? הוא השיב לו את האמת, כי האשה ביקשה סכין, וכי הסביר לה שאין צורך, כי ממילא ישליכו את כולם אל הכבשן.

הרוצח לא האמין לדבריו, ושאל את האשה מה ביקשה? וזו השיבה לו שביקשה סכין. הנאצי מיהר להוציא את סכינה הצבאי ונתן לה, כשהוא ממתין לראות ב"מחזה", של אם יהודיה הרוצחת עצמה ואת בנה.

אך להפתעת הכל, הניחה האשה את ילדה על הארץ, התירה את חיתוליו, בירכה בקול: "ברוך אתה ה' ... אשר קידשנו במצוותיו וציונו על המילה" וחתכה את עורלת בנה! הרוצח עמד בעיניים פעורות, ושאל אותה לפשר מעשיה, והאשה ענתה: "היום ילדי בן שמונת ימים, והתורה מצווה לקיים בו מצות מילה, בעוד זמן קצר ודאי תרצחו אותנו, ורציתי לקיים את המצוה כל עוד רוחו בו".

לאחר מספר שעות, הוצאה האם עם תינוקה, יחד עם עוד אלפי אמהות ותינוקות, אל הכבשנים.

"ואראך מתבוססת בדמייך ואומר לך ב דמייך חיי!!"

מלמד שהיו ישראל מצוינים שם.

במדרש: שלא שינו את שמם, לשונם, ומלבושם. ובגמרא: שאלו תלמידיו את רבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים, אמר: מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע.

שואל ה"חתם סופר" זצ"ל: ויש לדקדק מדוע לא אמר: מימי לא הסתכלתי באדם רשע? ופרש, שהכוונה שמימי לא ביקש

לירידתו למצרים היה פטור מק"ש משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה, אבל כשהגיע למצרים מיד נתחייב בק"ש וקראה כדין.

רבבה כצמח השדה נתתיך

פירש המגיד ממעזריטש זצ"ל: אדם מישראל צריך שיאמין שכל פעולה שהוא עושה למטה פועלת בלי סוף בגבהי מרומים וזהו "רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים", וידיעה זו תזרזנו להגביר חיילים בתורה ובמצוות.

ברם, גם סכנה טמונה בה, שמא על ידה יגבה לבו, לכן נאמר "ואת ערום ועריה" כי מי נתן כח במצוות רק זה מתנת חינוך מהבורא יתב' ואנו כשלעצמינו מה כוחנו ומה גבורתינו.

בשם צדיקים: לעשב השדה יש תכונה שככל שמרבים לגזום אותו, הוא ממחר לשוב לצמח – כן הוא בעם ישראל.

ותרבי ותגדלי בעדי עדיים וכו'

פירש הרה"ק ה"דברי חיים" מצאנו זיע"א: אדם יכול לרמות את עצמו, ותרבי – שהוא רבי. ותגדלי – שהוא גדול בתורה, ותבואי בעדי עדיים – שהוא מקושט במצוות ומעשים טובים. שדים נכוננו – שיש לו תלמידים היונקים את תורתו, אבל האמת היא, ואת ערום ועריה – שאין בו לא תורה ולא מצוות ולא מעשים טובים...

ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמייך

הרה"ק ה"חזוה" מלובלין זי"ע אומר: ואעבור – הקדמתי כמו "ויעבור את הכושי". "ואעבור עליך" – הקדמתי אותך, שהקדים הקב"ה את אתערותא דלעילא לפני אתערותא דלתתא, פנה מקודם אל ישראל טרם שבאה הפניה מצדם של ישראל.

עובדא מזעזעת התרחשה בגיא ההריגה בימי השואה האיומה אשר כ"ק הרבי מבלוז'וב זי"ע היה עד לה, ואשר נהג לספרה בהזדמנויות שונות:

על האדמו"ר הוטלה עבודת פרך בניסור עצים, בסמוך למקום שבו נטבחו מידי יום אלפי יהודים הי"ד. יום אחד נודע, כי הצוררים קבעו מספר שעות לרציחה אכזרית של אלפי תינוקות, מבני יומם עד שבועות מספר. קול זעקת התינוקות שהושלכו אל הכבשן התערב בזעקת אמותיהם ועלה עד

'להיראות' בדמותו של אדם רשע ולהשתוות לו, אם בלבשו
אם בשמו ואם בלשונו ...

עו"א: שמעשה אבות סימן לבנים.. שבוזה שהבדיל יעקב
אבינו את צאנו מצאן לבן, ולא ברחוק מקומות בלבד אלא גם
בצבע העדרים, פעל שיהיו ישראל מרוחקים מחקות הגויים
אף בצבע המלבושים. ועל כך אמר "וענתה בי צדקתי ביום
מחר"

וירעו אותנו המצרים

בשם הרה"ק מרופשיץ זי"ע: היינו כי המצרים נתחברו עם
בנ"י כאחים ורעים, ועי"ז ילמדו ממעשיהם, וכך היו אומרים
זה לזה, 'הבה נתחכמה לו' ונלמד אותם לשונינו ויהיו חכמים,
ועי"ז ח"ו יעברו על רצון קונם. וזהו 'וירעו' – מלשון חברים.
ודפח"ח.

ה"לב שמחה" זי"ע מביא שבשפתי צדיק פל' שהרעו אותנו
שעשו אותנו רעים ע"י גזירות שלהם וכו'. שבעים פנים לתורה
אולי י"ל וירעו אותנו לשון רעות וידידות והפל' שהמצרים
התידדו והתחברו אתנו וזה הגרוע ביותר.

ויעבדו מצרים את בנ"י בפרך

ובמדרש (שמ"ר א יא) בפה רך, ואמר הרה"ק מרוז'ן זי"ע:
על הפסוק "והיה כאשר תריד ופרקת עולו" אל' במדרש: כן
אמר לו יצחק לעשו אם ראית אחיך פורק עולה של תורה
מעליו גזור עליו שמדים, ותמוה שיתן לו עצה לגזור שמד על
יעקב?

אלא כונה עמוקה צפונה בדברי יצחק אע"ה, שבעינינו ראינו
שכאשר עשו גזור שמד על ישראל הם מוסרים נפשם ושבים
בתשובה שלימה, וכאשר נוהג הוא בפה רך שפתי חלקות
מגיעים למ"ט שערי טומאה ודו"ק.

דרשו חז"ל: תחילה היה השעבוד ברך, ואחר כך בקשה, וכנגד
זה תקנו לנו חז"ל לקחת מרור בפסח, שבתחילת גידולו הוא
מתוק, וסופו מר.

שואל ה"כתב סופר" זצ"ל: למה תיקנו לנו זכר לתקופה שהיה
רך, והרי תקופה זו לא היתה עדיין חלק מהגזירה?

ואפשר לפרש, דכשאדם נאלץ לעבוד בפרך אצל מי שהיה
פעם אוהבו וידידו, זהו דבר קשה עד מאד. שכן, העובד אצל
מי שהיה שונא לו מאז ומעולם, יודע הוא ששונאו ומשועבד
לו, אבל זה שהיה מתנהג עמו בידידות ובאהבה, ולפתע נהפך

לבו לשונאו, וצריך כעת להשתעבד תחתיו, זהו דבר קשה
מאד. [וראו את זה בשנות הזעם בפולין ובשאר מדינות, איך
שאוהבים ונעזרים נהפכו ברגע לשונאים ורוצחים וד"ל ועוד
כיום מנסים להתכחש לזה].

לכן התקינו לקחת בפסח "מרור", זכר לתקופה שהיה להם
טוב, כי זה גופא שהיה להם טוב הכביד והקשה את הגלות.

ונצחק אל' ה' אלוקי אבותינו וישמע ה' את קולנו
בשם הרה"ק ה' אבני נזר" זי"ע: הכתוב מודיע לנו "ונצחק אל
ה' אלקי אבותינו" – ואילו אחר כך נאמר: "וישמע ה' את
קולנו", ומדוע לא נאמר גם במחצית השניה "וישמע ה' אלקי
אבותינו את קולנו"?

אלא חז"ל אומרים: כל התולה בזכות אחרים – תולין לו
בזכות עצמו. וכל התולה בזכות עצמו – תולין לו בזכות
אחרים.

ואנחנו תלינו בזכות אחרים, בזכות אבותינו, כפי שכתוב
"ונצחק אל ה' אלקי אבותינו", לפיכך הושיע לנו ה' בזכות
עצמנו כפי שכתוב "וישמע ה' את קולנו".

ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויעקו ותעל שועתם
אל האלקים מן העבודה.

אומר ה"חידושי הרי"ם" זי"ע: לא כתוב כאן "ויהי אחרי ימים
רבים – ויעקו", אלא כתוב "ויהי בימים הרבים – ויעקו" מה
משמע?

להודיענו בא הכתוב, שכל הזעקות והתפלות שערכו ישראל
במשך כל הימים הרבים ההם של השעבוד, לא הלכו לבטלה,
אלא הצטברו ונאספו וכשהגיע עת רצון עלו כל הזעקות כולן,
מכל הימים הרבים – אל האלקים השמימה.

הרה"ק ה"ישמח ישראל" זי"ע מביא בשם הרה"ק ר"י
מטשורטקוב זי"ע: יש להבין הלא נגזר שנהיה במצרים ד'
מאות שנה ואיך יצאנו לפני הזמן? אלא שתפלה על כבוד
שמים מובטח לה שתענה, וכאשר זעקו בנ"י "מן העבודה" על
עבודת ה' שנמנעת מהם מפני הלחץ והדחק, אזי "ותעל
שועתם אל האלקים מן העבודה" זעקה כזו מובטחת לה
שתתקבל.

אומר השל"ה הק': כל כך היו ישראל משועבדים ומדוכאים
עד שאפילו לא ניתן להם להתאנח ולזעוק. כשמת מלך
מצרים, וכל המצרים היו מתאבלים ובוכים עליו, מצאו ישראל
הזדמנות להתאנח ולקונן על עבודתם. המצרים חשבו שבני

ישראל בוכים, כמוהם, על מות המלך – אבל באמת היו ישראל בוכים ונאנחים על מצבם, ומפילים תחינתם לפני בוראם שיגאלם, ככתוב: "ותעל שועתם אל האלקים". לפיכך כתוב אחר כך "וידע אלקים" – הקב"ה, שהוא בוחן כליות ולב, הוא לבדו ידע על מה משוועים ובוכים בני ישראל.

ה"חידושי הרי"ם" זי"ע אומר: כל עוד היה מלך מצרים חי היו ישראל כל כך שרויים בגלותם ובשעבודם עד שכבר לא הרגישו שהם בגלות. לאחר שמת מלך מצרים החלו להתעורר ניצני הגאולה, וראשית הגאולה היתה – שכבר הבינו שהם בגלות, וכבר חשו בצורך להיגאל, ולפיכך כתוב "ויאנחו". וזה מש"כ "והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים", ראשית היציאה מהגלות היתה היציאה מ"סבלות מצרים" – בכך שישראל כבר לא היו מסוגלים לסבול את טומאת מצרים.

הרבי ר' בער זי"ע ממזריטש אומר: כל עוד שהיתה תקיפה יד פרעה – הקליפה – נמנע מזעקות ישראל לעלות השמימה. אבל לאחר שמת פרעה, נחלש כח הקליפה, וזעקותיהם של ישראל עלו אל האלקים השמימה – באין מפריע.

הרה"ק מאוז'רוב זי"ע מציין שיש כאן ארבע לשונות של צער: 'אנחה', 'זעקה', 'שוועה' ו'נאקה' – וכנגדם יש ד' לשונות של גאולה 'והוצאתי' 'והצלתי' 'וגאלתי' ו'לקחתי'.

הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג זי"ע דרש: "ותעל שועתם אל האלקים" – שועתם של ישראל היתה אל "האלקים" – על גלות השכינה, יותר "מן העבודה" – יותר ממה שזעקו על שעבודם ועבודתם הם.

בא כאן הכתוב להגיד שבחן של ישראל, שלמרות צער שעבודן הגדול – בכל זאת עיקר דאגתם וצעקתם היה על גלות השכינה.

וירא אלקים את בני ישראל וידע אלקים

היהודי הקדוש מפשיסחא זי"ע אומר: כאשר ראה אלקים את בני ישראל, הביט והשיג עליהם בהשגחתו וברצונו – מיד – וידע אלקים – הגיעו בני ישראל מתוך כך למדרגת ידיעת אלוקות.

הרה"ק המהר"א מבעלזא זי"ע אומר: פסוק זה פירשוהו חז"ל [במכילתא ובתרגום יונתן], שכל אחד ואחד מבני ישראל שב בתשובה, ולא ידע על כך אלא 'וידע אלקים'.

פירושן של דברים נראה, שאך ורק השי"ת בעצמו ידע והכיר בתשובתן, ואילו בני ישראל עצמם לא ידעו בדבר, ואף החוזר בתשובה עצמו לא חש ולא הרגיש במעלתו, בעיניו הוא היה עניו ושפל כמקדם. מדרגה נשגבה זו של תשובה – עוררה רחמי שמים.

ובכל אלוהי מצרים אעשה שפטים

האבן עזרא מביא יש אומרים שכעסו מצרים על אלהיהם במכת בכורות והשחיתו מציבותיהם.

ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה

בוזר הק' מובא שאותו הלילה שיצאו החל להאיר בחצי הלילה כאור יום. הגה"ק ה"ישועות יעקב" מקוטנא זצ"ל מיישב עם דברי הזוהר את קושיית התוס' {ברכות ט. ד"ה רבי אליעזר} שהקשו על ר"א בן עזריה הסובר שאכילת הפסח עד חצות, והרי נאמר 'לא תותירו ממנו עד בוקר', משמע שעד לבוקר מותר לאוכלו? ברס, לפי דברי הזוהר ניחא, שהרי הדבר נאמר בפסח מצרים ואז אכן האיר היום כבר בחצות הלילה.

ולפי זה מדוקדק מה שנאמר "כחצות" ולא "בחצות", כי באמת לא היה אז "חצות לילה" אלא "סוף הלילה", אלא היה כחצות הלילה של כל לילה.

ובזה יש לפרש דברי המכילתא, שפירש על הפסוק: "משארותם צרורות" "ויש אומרים שיוירי פסח, שנאמר 'לא תותירו ממנו עד בוקר'".

ותמהו הדבר עד מאד, הלא אדרבה, לאחר שנאמר 'לא תותירו' אם כן איך הותירו? ולפי דברי הזוהר ניחא, שהמה סברו שכיון שעל פי הזמן הרגיל שבכל יום עדיין לא הגיע זמן עלות השחר, לכן מותר עוד להותיר עד זמן 'בוקר' האמיתי.

והוסיף ע"ז הרבי ה"אמרי אמת" זי"ע: שלפי זה מיושב גם לשון הגמ' שם: בחצות כי השתא. כי ר"ל שהקב"ה אמר למשה שלא יטרח לחשב את חצות הלילה של מחר העתיד להיות מקוצר בשש שעות, אלא "בחצות כי השתא", כלומר בשעת חצות רגילה בכל לילה, כי השתא.

הרה"ק ה"חזוה" מלובלין זי"ע אומר בשם המדרש שמידת הדין באה וקיסרגה לפני הקב"ה על שהוא מבדיל לטובה את ישראל ממצרים באומרה: הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה, לכן העביר הקב"ה עיניו ממעשיהם הלא

טובים של ישראל וגאלם, לפיכך כתוב "ועברתי בארץ מצרים" ועברתי – לשון העלמה והסתרת העין.

ה"מכתב סופר" זצ"ל אמר בדרשת שבת הגדול בדרך הלצה: כידוע עבר ה' בעצמו במצרים, לכבודם של ישראל. והנה בגמ' (חגיגה ד.) מסופר שפעם נשלח מלאך המות ליטול נשמתו של אחד, וטעה ונטל נפשו של אחר ששמו זהה. ואילו היו ישראל קרויים בשמות של המצריים – אי אפשר היה לסמוך על מלאך המות, והיה הקב"ה צריך לעבור בעצמו למניעת טעויות... ואז, לא היתה רבוצה במה שעבר הקב"ה בעצמו. אבל כאשר לא שינו את שמם ואפשר הרי לשגר את מלאך המות הרי זה שבח מיוחד שעבר בארץ מצרים בעצמו!

אני ולא מלאך

בשם הגר"א: כתוב בתורה "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף" – ולכאורה אין מילים אלה מובנות, שהרי הקב"ה אומר שהוא ולא שום מלאך הכה במצרים והציל את עמו. מדוע, אם כן, מצויין שלא נתן ה' למשחית לבוא אל בתי בני ישראל?

אלא הקב"ה ציווה למשחית שלא יבוא בשום פנים בלילה הזה אל בתי ישראל, ואפילו אם נגזרה ח"ו גזירה שימות מי מבני ישראל באותו לילה – ינצל ולא ישלוט בו המשחית.

ביד חזקה זו הדבר

אומר הנצי"ב זצ"ל: אין כוונת בעל ההגדה למכת דבר שהיתה על הבהמות במצרים. שהרי זו נכללה בעשר המכות, אלא כוונתו על ה"דבר" שבא על רשעי ישראל בעת מכת חושך, שמתו על שלא אבו לצאת ממצרים ולקבל על עצמם עול מלכות ה'.

ומשמעות "ביד חזקה" הוא כלשון הנביא יחזקאל: 'אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם' ומה שהביא הפסוק 'הנה יד ה' הויה במקנך' וגו', אמנם בא להוכיח ש'יד' זה 'דבר', אך לא אותו של מכת דבר.

ובאותות זה המטה

בימי רבינו הגר"א נמצאה אבן קטנה במוזיאון ברוסיה שייחסו לה סגולות יוצאות מן הכלל, בלא לדעת את טיבה, טובי החוקרים ברוסיה נלאו למצוא את פתרונה של האבן, ושיגרורה לחכמי הטבע באשכנז כדי שהללו ינסו להבין את מהותה של האבן. אך גם חכמי אשכנז לא מצאו את פתרונה של האבן ועמדו להחזירה לרוסיה.

קודם החזרת האבן, יעץ להם מנדלסון שר"י לפנות לגר"א, אשר נודע שמו לתהילה כבקי בכל חכמות הטבע ואכן הגר"א גילה להם כי אבן זו "סנפירונון" היא, שטבעה לחלק את המים למרכיביו השונים מבחינה כימית. כאשר נודעו דברי הגר"א למנדלסון, הוא ביקש להפגין את דעותיו הכוזבות (בהיותו ראש המשכילים שר"י) להכחיש את נס קריעת ים סוף, בטענה כי מטהו של משה סנפירונון היה כדברי חז"ל, והיא שבקעה את הים באופן טבעי ולא באופן ניסי.

כאשר נודעו דבריו לגר"א שלח לו לאמר:

אפיקורס שכמותך, בתורה כתוב "הרם את מטך" – הרם, היינו סלקהו מעמך, "ונטה את ידך" ולא את המטה – "על הים ובקעהו". הרי שפירשה התורה להדיא, שאת נס קריעת ים סוף עשה משה רבינו עם ידו ולא עם מטהו.

וירא ישראל את היד הגדולה וכו' ויראו העם וכו' ויאמינו בה' ובמשה עבדו

פעם שמע הגה"ק רבי שמעון סופר רבה של קראקא זצ"ל את אביו ה"חתם סופר" זצ"ל – שתמה על מאמרו ז"ל: "ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל", כיצד יתכן שהראה הקב"ה לשפחה מה שלא ראה לנביאו, אתמהה?!

שמע הבן, שהיה ילד קטן, וענה: פשוט הדבר, בנוהג שבעולם, כשאדם שולח מכתב סודי ביד אדם היודע קרא וכתוב, יטמינו במעטפה חתומה, אבל אם השליח בער ואינו יודע לקרוא אין צורך לחתום את המכתב במעטפה...

כך יחזקאל שהיה מבין ברזי עולם, הסתירו מפניו דברים שראוי לכסותם, אבל השפחה שאינה מבינה רואה ואינה יודעת מה רואה, אין כל קפידא אם תראה...

אומר ה"חידושי הרי"ם" זי"ע: בני ישראל ראו את הנסים הגדולים והעצומים, ואף על פי כן כתבה התורה שלאחר מכן עוד היו זקוקים לאור האמונה, מפני שאמונה גדולה מראיה.

הרה"ק ה"קדושת לוי" זי"ע אומר: כאשר ראו ישראל בעיניהם את ההתעלות הרוחנית הגדולה שהיתה אפילו לנחותים שבהם, שהרי 'ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא' – אז החלו להאמין כי יכול בשר ודם להגיע אף למדרגה רוחנית כה נעלה כמשה רבינו.

דם

ישראל העשירו ממכת דם כדאי' במדרש. שואל ה"לב שמחה" זיע"א וכן בהגדה חיים לראש מהגר"ח פלג'י זצ"ל.

והלא יצאו אח"כ ברכוש גדול ומה הענין שכבר עתה בתחילת הגאולה נתנו להם עשירות?
אך בגמ' בבא בתרא (קטז.) דקשה עניות בתוך ביתו של אדם יותר מנ' מכות לכן כאשר המצרים לקו בנ' מכות אזי אם יהיו ישראל עניים, יהיו יותר מוכים מהם, לכן העשירו תיכף...

הרבי ה"פני מנחם" זי"ע שואל שאיתא במדרש שממכת דם העשירו ישראל וכו' וכשהיה לוקח מישראל בדמים היה שותה מים. והקשו המפרשים כיצד היו מותרים ליהנות מהיאור, הרי היאור היה עבודה זרה של המצריים ואסור בהנאה. וי"ל דהמים המחוברים לקרקע אינם נאסרים, וכמו שדרשו מהפסוק: 'אלהיהם על ההרים' ולא ההרים אלהיהם, שההרים והגבעות שנעבדו מותרין.

ועוד י"ל, דכתיב 'ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור' ובכך נתבטלה העבודה זרה, שהרי כל מה שעבדו את היאור היה בסיבת שתייתם ממנו, ועתה שלא נתן מימיו הפסיקו לעובדו. ובאמת עיקר הקושיא ליתא, שהרי היאור אינו שלהם, ודבר שאינו שלו אינו יכול לאוסרו, והרי זה כשמש וכירח שאינם נאסרים אף שיש עובדים אותם.

צפרדע

כתיב 'ויאמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך'. והקשה ב"קול שמחה" למה שמע משה לפרעה והעתיר להשי"ת לבטל המכה ולא הניח להם לשתות כוס התרעלה עד תומה.

וי"ל אומר הרבי ה"פני מנחם" זי"ע: דמשה רבינו ידע שגם אם ישלמו ימי המכה יקשה לבו ולא ישלח את ישראל, וסבר דא"כ מוטב לעשות קידוש ה' במה שיבטל המכה, להראות שיכול לבטל המכה באמצע.

כינים

הגר"א בפ"ה דמסכת אבות כתב דמכת כינים היא היחידה שלא כתוב בה שישראל לא לקו בה.
ואומר רבי חיים קנייבסקי שליט"א ב"טעמא דקרא": ויש לומר, שבכל המכות היה עיקר המופת שישראל לא לקו בהן, שכן ניתן היה לעשותן גם ע"י כשפים או שד, וההוכחה שבאו משמים היתה מזה שהמכה לא נתפשטה לארץ גושן, דבר שאין ביד השד למנוע, לכן התורה מציינת זאת.
אבל מכת כינים אין השד יכול לחוללה כלל, א"כ עיקר המופת בה היה המכה עצמה, ולא מה שלא התפשטה המכה לארץ גושן. לפיכך התורה אינה מציינת זאת.

ערוב

אמר ויבוא ערוב כינים בכל גבולם (תהלים קה לא).
שואל המגיד מדובנא: לכאורה היה צריך להיות הפוך הסדר, שקודם היתה מכת כינים ורק אחר כך מכת ערוב?
ומתרץ בדרך משל: לפנינו בישראל היו העשירים עורכים לפני חתונת צאצאיהם סעודת עניים, כדי שייטיבו את לבם ולא יבואו לחתונה.

והנה בחתונה אחת נוכח אחד המחותנים לראות כי כמה מן העניים שהשתתפו אמש בסעודת עניים, שבו והשתתפו גם בסעודת הנשואים של היום, ולפשר תמיהתו הסביר: אתמול באנו מפני שאנו עניים, והיום באנו מפני שאנו קרובי משפחה רחוקים.

וכן היה במכת ערוב, הכינים באו עם החיות פעם נוספת, מפני שנכללו בחיות. וזהו שאמר הכתוב "אמר ויבא ערוב, כינים בכל גבולם", כלומר, שמכת ערוב כללה גם כינים.

החתם סופר זצ"ל מביא דברי מו"ר בעל ההפלאה זצ"ל: שהערוב לא בא לבדו, אלא "ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עליה". והביאו עמם גם עפר המדבר שאין עפרו מצמיח ואדמת הארץ נשחתה על ידו.

והסביר החת"ס, שלפיכך קרא פרעה למשה ואהרן ואמר להם: "לכו זבחו לאלהיכם בארץ" כלומר: הן דרשתם ללכת שלשה ימים במדבר, ועתה שאדמת מצרים הפכה למדבר, יכולים אתם לזבוח כאן...

דבר

אומר ה"משך חכמה": במכת דבר נאמר: וישם ה' מועד לאמר מחר יעשה ה' הדבר הזה בארץ". הסיבה שנאמר להם זמן בוא המכה היתה במכוון מהשי"ת כדי שימכרו המצרים בהמתם לישראל ולא ימותו. וכך נהגו המצרים שמכרו בהמתם לישראל, ובני ישראל נהגו טובת עין והשיבו להם בהמותיהם עם תום מכת הדבר.

לפיכך, כאשר באו בני ישראל וביקשו מהמצרים שישאלום מלבושים וכלי כסף וזהב, בושו המצרים מלהשיב פניהם ריקם והשאילום.

במכת דבר כתוב: "והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד". שאל ה"חתם סופר" זצ"ל: יש להבין, הרי בבוא המכות עמדו החרטומים לפני פרעה, ולמה לא פעלו בכשפיהם שימותו גם ממקנה ישראל?

הקב"ה אמר למשה שיבחר לו המכה והוא בחר במכת ארבה. וכתב בשם ה"שפת אמת" דזהו 'ולמען תספר באזני' וגו', בחינת תורה שבעל פה. וי"ל לפי זה הא דאי' על הפסוק 'וינח בכל גבול מצרים' שהארבה נח בשבת, דהיינו ששמר תחום שבת, ואף דלדעת רבנן החולקים על רבי עקיבא תחום שבת הוא רק מדרבנן, ולהנ"ל אתי שפיר, שמש"ר הביא מכה זו מדעתו, בחינת תורה שבעל פה, ובזה היה רמז גם לתחומין דרבנן. ישמח משה במתנת חלקו, משה היה עשיר השמח בחלקו, בתחום השבת.

חושך

על הפסוק "ויהי חושך על ארץ מצרים" אמרו במדרש: הה"ד שלח חושך ויחשיך ולא מרו את דברו אמר הקב"ה למלאכים, המצרים ראויין ללקות בחושך מיד הסכימו כולן כאחד ולא המרו.

ויש להבין מדוע דוקא במכת חושך הסכימו כולם?

ומתרץ הגה"ק ר' יהושע מקוטנא זצ"ל: ונראה לומר כי המלאכים קטרגו על ישראל ואמרו: הללו עובדי ע"ז והללו וכו', אבל במכת חושך, כיון שמתו כל הרשעים, פסק הקטרוג והסכימו כל המלאכים כאחד, ולא מרו דברו.

מכת בכורות

שואל הבית הלוי מדוע בבכורות הוסיף בעל ההגדה את המלה מכת? ומסביר, שאחרי שהבכורים מתו פרצה מגפה גדולה במצרים שנבעה מרקבון הגופות, וממגפה זו מתו גם מצרים שלא היו בכורים, ואם כן יש כאן מכה שבאה מהבכורות.

הקשה ר"י אברבנאל: מדוע הוצרכו בני ישראל לסימן של נתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, אם כדי שלא ילקו עם המצרים, הלא במכת ערוב הפלה ה' את עמו אשר בארץ גושן לבלתי היות שם ערוב ללא סימן, ואף במכת דבר נאמר 'והפלה ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים', וגם במכת חושך נאמר 'ולכל בני ישראל היה אור במושבותם', ולדעת חז"ל גם בכל המכות היתה הפלאה, בלא שנצטוו לתת סימן, גם בקרי"ס המצרים טובעו ואילו בני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים.

והקושיה עולה מאליה, מדוע לא נצטוו לפני כן במצוה מעשית ובסימנים כדי שיזכו להפלאה, ואף לא נתקנה עליה מצוה לדורות, כמו שנצטוו בפסח ובקידוש.

אלא שבמדרש אמרו, שביום שהתחילו עשר המכות בטלה עבודה מאבותינו במצרים, ובגמרא מבואר שהיה זה בראש השנה. ואמרו במדרש: שכל מכה שמשה חדש ימים, שבוע למכה וג' שבועות להתראה. נמצא שמכת צפרדע החלה בר"ח חשוון, מכת כנים בר"ח כסלו, ערב בר"ח טבת, דבר בר"ח שבט, וחייבים לומר שהיתה אז שנת העיבור, ושחין בר"ח אדר א' וברד בר"ח אדר ב' וארבה בר"ח ניסן. וכן כתב הרמב"ן, וחשך סמוך לפסח ממש.

ופסח שבו יצאו ישראל ממצרים, היה ביום ה', נמצא לפי החשבון שר"ח שבט שבו מכת דבר חל בשבת, ובשבת אין לחרטמים כח לפעול, כמו שאמרו בגמרא בסנהדרין שאין בעל אוב יכול לפעול בשבת, ולפיכך לא היה בכחם להמית בכשפיהם בהמות ישראל.

שחין

החל ממכת שחין החל הקב"ה להכביד לב פרעה. אומר ה"חתם סופר" זצ"ל: וכבר שאלו, אם הכביד לבו מדוע הכהו. והתשובה, שכאשר הכביד פרעה את לבו במכת הדבר, היה ראוי ללקות בה ולמות כי נגדשה סאתו, וכגברא קטילא הוא מעתה. אלא שהקב"ה החיהו כדי להראות בו גדולתו. ואין כאן עול, כי בן מות הוא.

וזהו שנאמר לאחר מכת שחין, בה הכביד את לבו: "כי בפעם הזאת אני שלח את כל מגפתי אל לבך", היינו שאכביד את לבך. ואין כאן עול, "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך ואת עמך בדבר ותכחד מן הארץ", כך היה ראוי להיעשות בכס במכת דבר, "ואולם בעבור זאת העמדתיך, בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ", ואם כן בדין אוכל להכביד לבך ולהכותך.

ברד

במכת ברד נאמר: כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך. ויש לעמוד על לשון "אל לבך", לשון שלא הוזכרה באף אחת מן האזהרות שהושמעו לפרעה.

ונראה לבאר אומר הגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל: שחלות מכת ברד היתה תלויה בלבו של כל אחד, כי מי ששם לב לאזהרה "הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים" – לא לקה במכת ברד, ורק "אשר לא שם לבו אל דבר ה'", ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה – לקה.

ארבה

הרבי ה"פני מנחם" מביא את ה"אמרי אמת" שמביא בשם ה"קול שמחה" שמכת ארבה לא אמרה הקב"ה למשה, אלא

באופן זה – היה נותן בהם – ר"ל באומות העולם – סימנים – של מכת הרג וחרב ואבדן לאלפים ולרבבות.

דצ"ך עד"ש באח"ב

השבלי הלקט מביא בשם רבינו ישעיה וז"ל: תימה, מה סימן נתן רבי יהודה, וכי אין אדם יודע ליקח מכל תיבה אות אחת ולעשות סימן?

אלא, לא בא רבי יהודה אלא ליתן הסימן של חשבון המכות שלקו על הים, שרבי יוסי אומר חמשים מכות, ור"א אומר מאתים, ור"ע אומר מאתים וחמשים, ובין כולם עולים חמש מאות.

על זה אמר ר"י הסימן: דצ"ך עד"ש באח"ב שעולה חמש מאות עה"כ.

אומרים בשם הרה"ק המוהר"א מבעלז זיע"א: עד"ש רמז לעשו שאכל עדשים, ועכשיו דצ"ך הוא בשמחה, לשון דיצה, אבל לעתיד באח"ב יקבל בשביל חובו ויהיה לו סוף שחור, אמן כן יהי רצון!

בויכוחים שהיה להגר"ח כהן רפפורט זצ"ל עם האפיפיור ימ"ש, אמר הג"ל שדצ"ך ר"ת: דם צריכים כולם. השיב לו הגר"ח: עד"ש ר"ת: ע לילת דם ש קר.

רבי יוסי הגלילי אומר וכו' ויאמרו החרטומים וכו'

רבי אליעזר אשכנזי בהגדת מעשי ה' שואל: מדוע הסתמך רבי יוסי דוקא על דברי החרטומים, וקובע כי כל עשר המכות היו באצבע, האם לא ראוי יותר להסתמך על דברי משה שאמר במכת דבר 'הנה יד ה' הויה במקנך', ולומר שכל עשר המכות היו ביד?

ואפשר לומר, שלענין הנזק הבא מן המכות, ראוי להביא ראיה מדברי החרטומים יותר מדברי משה, מפני שהם נשאו בסבל המכות ולב יודע מרת נפשו...

כמה מעלות טובות למקום עלינו

המעלות הטובות הן מן המקום עלינו, ואם כך לכאורה שואל הרה"ק ה"קדושת לוי" זי"ע היה צריך לומר "כמה מעלות טובות מהמקום עלינו" – ולא "למקום עלינו"?

אכן, הכוונה היא שכאשר הקב"ה כביכול משפיע עלינו טובות יש לו תענוג מכך, ועל כן אנו אומרים: "כמה מעלות טובות למקום".

ונראה שההבדל בין מכת בכורות לשאר המכות הוא, שהן היו על ידי משה או אמצעים, ולפיכך לא נזקקו בהן לסימן כדי לזכות בהפלאה, כי ידוע שמערכת הבריאה משועבדת ונכנעת לנביאים ולאנשים השלמים, כמו שמצאנו אצל יהושע שאמר לשמש בגבעון דום, ואף תנאים ואמוראים גזרו על המערכת ושלטו בהפלאה בין אדם לאדם, כמו שמצינו אצל רבי פנחס בן יאיר שצוה על הנהר שיחלוק את עצמו, וכן רבי חנינא בן דוסא שהורה לחומץ שידלק ועוד.

על כן אין לתמוה מדוע בכל המכות לא נזקקו ישראל לסימן כדי לזכות בהפלאה, כיון שהן היו ע"י משה ואהרן, ובידם היה למנוע את המכה מישראל.

אבל במכת בכורות שהיתה על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו, הוצרכו לסימן כדי לזכות בהפלאה, כי היתה מדת הדין צווחת לפניו, השופט כל הארץ לא יעשה משפט, הללו עובדי ע"ז והללו וכו', וכדי שיהיו ראויים לנס הוצרך לצוותם בקרבן פסח, שהיה ע"ז של מצרים, וכשהכניסו עצמם לסכנה עצומה למען קידוש שמו ית' היו ראויים לנס.

ולפיכך דוקא לזכר הנס שהיה במכת בכורות נקבעה מצוה לדורות, בקידוש בכורות ובקרבן פסח, ולא נקבעה מצוה על שאר הניסים שהיו במכות, כיון שהן נעשו על ידי אמצעי, אבל נס זה נעשה על ידי הקב"ה בעצמו.

וזהו דבר שאין לו שיעור כלל, וגם לעולם לא עשה כן יותר, שאף שעה ועושה עמנו נסים ונפלאות עד אין מספר, מ"מ הם ע"י אמצעים.

רבי יהודה היה נותן בהם סימנים

הגאון רבי אברהם אהרן ברודא בפירושו על פרקי דר"א כותב שזה טעות סופר, וצ"ל רבי יהודה אומר, היה נותן בהם סימנים ... שהרי רבי יהודה אומר שהמכות היו נרשמות על גוף המצרים! ולכן נקראו 'אותות', כלומר: רבי יהודה אומר, שהקב"ה היה נותן בהם סימנים! והמדפיס או איזה מגיה אשר נתקשה בהבנת המאמר קלקל ומחק תיבת 'אומר'...

הרה"ק ה"שפע חיים" מצאנו זי"ע אמר: ידוע המעשה שבמלחמת נאפוליון עם רוסיה, הרבי ר' מנדלי מרימנוב זי"ע - כשהכניס את המצות לתנור היה מכריז: מצה עם חמש מאות רוסים לתנור וכו'.

וכן זה הפירוש כאן, שרבי יהודה כשאמר את העשר מכות היה ממשיך פורענות ומכות על אומות העולם, אך בהיות שעדיין לא הגיע הזמן של 'ובכל הגוים אעשה כלה', לפיכך לא היה אומר את המכות במילואם אלא בסימנים, ואף באמירה

אילו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו

בהגדה חיים לראש מהגר"ח פלאג'י זצ"ל מביא בשם הרב בעל שבת מוסר ז"ל בספרו מגלה צפונות כת"י. דהבכורות מתו על מה שהיו לוקחים מישראל כל דבר נחמד שהיו רואים אצלם, לכך המית את בכוריהם שהם נחמדים לאדם משאר בניו, יע"ש.

והרי ביזת הים היה גם עבור זה שלקחו לישראל מה שחמדו מהם, וזה שאמר המגיד: אילו הרג את בכוריהם – דזהו התשלום על שלקחו המצרים מישראל כל מחמד ביתם, ולא נתן לנו את ממונם – דיינו – דהרי לקחת ממונם היה גם עבור זה ודא אחת היא.

אילו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו

בשעתו בקשו לגזור בפולין על השחיטה הכשרה. יעץ האמרי אמת זצ"ל לעסקנים לנסות לשחד כמה מצירי הסיים הפולני שיציבנו נגד החוק, נענו ואמרו שלא יועיל הפעם שוחד, שזה נהפך לעיקרון והכסף לא ישפיע עליהם.

חייך הרבי ואמר: מבעל הגדה של פסח נראה אחרת...

אנו אומרים בהגדה אלו נתן לנו את ממונם וכו', ולכאורה מה היה הכסף מועיל בעומדנו לפני הים? ונראה מכאן שבכח הממון אפילו לקרוע את הים...

אילו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל דיינו

אומר מרן הגרש"ז זצ"ל: מה נואלו אלו השמים את הדגש על ארץ ישראל ולא על קיום מצות התורה. והלא בכל ליל פסח אומרים הם במו פיהם "אילו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל" וכי אין אוזניהם שומעות את אשר פיהם דובר, אתמהה!!!

הרה"ק ה"שפע חיים" מצאנו זי"ע אמר להסביר מימרא זו עפ"י מעשה שהיה אצל סבו הרה"ק ה"דברי חיים" זי"ע, שנכנס אליו חסיד להיפרד שנוסע לא"י, נענה לעומתו ואמר: האמן לי, גם אני משתוקק מאד ליסע לא"י, אולם כשהידי מקדש ומטהר עצמו בתוך ד' אמות של הלכה, אזי במקום שהוא שרוי זה ג"כ ארץ ישראל וזה כדאי' עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבעו בא"י.

וזה הפירוש אילו נתן לנו את התורה – והיינו מתטהרים ומתקדשים בד' אמות של הלכה, אזי שוב אף – אילו לא הכניסנו לארץ ישראל – ג"כ דיינו, כי קדושת הארץ היתה שורה מסביבנו אף בחו"ל

וקרבנו לפני הר סיני

הרה"ק ה"פחד יצחק" מבוין זצ"ל אמר: והלא דברים קל וחומר, ומה דור דעה הוצרך שהקב"ה יקרבו להר סיני, אנו השרוין במוחין דקטנות לא כל שכן שזקוקים אנו לקירוב.

והכניסנו לארץ ישראל

ובספרא פר' בהר: על תנאי זה אני מוציא אתכם, שלא תהיו מלוי בריבית, שואל הנודע ביהודה: במה נתייחד איסור ריבית יותר משאר מצוות ואיסורים, שדווקא בו הותנתה יציאת מצרים?

ברם, עיקר תכלית יציאת מצרים היתה כדי להביאם לארץ ישראל, ועיקר תכלית בואם לארץ ישראל היתה כדי שזכות ארץ ישראל תגן עליהם ותביאם לחיי עולם הבא.

והנה, אמרו חז"ל כי המלווים בריבית אינם קמים לתחיית המתים, נמצא, שלמלוה בריבית אין שום מעלה ויתרון בכך שהוציאנו הקב"ה ממצרים והביאנו אל ארץ ישראל.

נכון הוא איפוא התנאי שהתנה הקב"ה עם ישראל, שישמרו מפני איסור ריבית, לבל תהיה ביאתם אל ארץ ישראל חסרת תכלית וטעם.

רבן גמליאל היה אומר:

כתב הרשב"ץ ז"ל: רבן גמליאל שאמר ג' דברים אלו, אינו רבן גמליאל הזקן שהיה בזמן הבית וזה היה בן בנו, והיה אחר החורבן וכו' ובזמן רבן גמליאל זה חרב הבית וכו'. ומשנה זו נשנית אחר החורבן, על כן אמר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש היה קיים.

פסח מצה ומרור

שואל הצ"ח: יש להבין, הרי השיעבוד היה בתחילה, ואחר כך הגאולה, ולמה קדמו פסח ומצה שהם זכר לגאולה, למרור שהוא זכר לשיעבוד?

ונראה לפרש, כי הרשע בעודו ברשעו, אינו מרגיש במרירות חייו, ורק כשהרשע מתחיל לשוב בתשובה, אז מרגיש למפרע במרירות חייו.

וכן אירע לנו במצרים, שכל זמן שהיינו משוקעים בטומאת מצרים לא הרגשנו, אבל אחר שנאמר "משכו וקחו" שמשכו ידיהם מע"ז, אז הרגישו למפרע במרירות חייהם.

ובזה מתורץ שינוי הסדר, כי קודם התחלת הגאולה לא הרגישו ישראל עומק ואיכות במרירות חייהם, אבל אחר הפסח והמצה, הרגישו במרירות השיעבוד הנפשי.

פסח שהיו אבותינו אוכלים

ויש להבין אומר ה"תוספות יו"ט" בפסחים (פ"ט מ"ה): הרי קרבן פסח נשחט בשלש כתות ואיך שחטו במצרים את הפסח כולם יחד בשלש כתות?

ומביא ירושלמי בפסחים שאמר: רבי יעקב בר אחא בשם רב יסא, ניתן כח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום, ומה היה אומר, ממקום פלוני עד מקום פלוני כת אחת, וממקום פלוני עד מקום פלוני כת אחת, ואל תתמה, ומה אבק שאין דרכו להלך אתמר שם "והיה לאבק בכל ארץ מצרים" קול שדרכו להלך לא כל שכן ע"כ. והוא פלאי.

ונאמר לפנינו שירה חדשה הללוי-ה.

כ"ק האדמו"ר המהר"א מסאטמר שליט"א אמר בשם הרה"ק ה"אמרי נועם" זי"ע שכתב לפרש מה שאומרים בנוסח התפילה של מוסף דר"ה 'ונאמר' בכל פעם, כי ונאמ"ר ראשי תיבות: מ לך רופא נאמן ורחמן א תה, עיי"ש. והנה מבואר בזה"ק [תצוה קפג:] מצה היא מיכלא דאסוותא, ולזה אומר ונאמ"ר לפנינו שירה חדשה, ר"ת: מ לך רופא נאמן ורחמן א תה, לרמז על סגולת המצה שמשפיע רפואה.

"אשר גאלנו וגאל את אבותינו"

במשנה הברכה נקראת "ברכת הגאולה", "וחותם בגאולה". ובהמשך המשנה מביאה מחלוקת תנאים בנוגע לנוסח הברכה: רבי טרפון אומר: אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ולא היה חותם. רבי עקיבא אומר: כן ה' אלוקינו ואלקי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וכו' ברוך וכו' גאל ישראל.

בהגדרה של הברכה נחלקו הראשונים: בעל ה"שבלי הלקט" בוחר להכלילה בברכות המצוות, שכן לדעתו נתקנה היא על מצות עשה של סיפור יצי"מ שאנו מקיימים בקריאת ההגדה. ה"כל בו" סובר: שברכה זו שייכת לברכות השבח, שכן נתקנה היא על לפרסום הנס, כברכת 'שעשה ניסים' שאנו מברכין בחנוכה ופורים.

ו"הרוקח" אומר: שהמילים והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, הן כברכת 'שהחיינו' על מצות אכילת מצה ומרור, שראוי לברך עליהן כך, כפי שאנו מברכים 'שהחיינו' על מצות שופר ולולב, וברכת 'שהחיינו' שאנו מברכים בתחילת הלילה היא על עצם היום.

מדוע מקדימים גאולתנו לגאולת הבנים? ותי' הרה"ק מהוסאטין זצ"ל: דגאולת האבות אם הבנים לא ממשיכים בדרכיהם אינה גאולה רק אם הבנים נגאלים וממשיכים אז נחשב גם גאולת אבותינו ודו"ק.

והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור, כן ה"א יגיענו למועדים ולרגלים אחרים

הרה"ק ה"דברי יואל" מסאטמר זי"ע פירש: דמועדים ורגלים אחרים קאי על ימי בין המצרים מ"ז בתמוז ועד אחר תשעה באב, שיתחפכו לששון ולשמחה ויהיו מועדים לישראל.

בהגש"פ "באר למרים" מהרב ראובן מרגלית זצ"ל שואל: לכאורה היה עלינו להקדים 'רגלים' ל'מועדים', שכן החג הבא אחר הפסח הוא חג השבועות שנקרא 'רגל', ורק אחר כך מגיעים ר"ה ויוהכ"פ הנקראים 'מועדים'.

אולם יש לפרש, כי יש כאן תפילה מיוחדת שנוכח לגאולה כבר בשנה זו, ובכך נזכה להקריב את קרבן הפסח בפסח שני הנקרא 'מועד' עוד בטרם הגיע חג השבועות.

שמחים בבנין עירך ושישים בעבודתך – פירש בספר "ברוך שאמר": עפ"י דברי הגר"א שההבדל בין 'שמחה' ל'ששון' הוא: שה'שמחה' היא ביטוי להרגשת האדם בתחילת מעשה הטוב, ואילו 'ששון' הוא הרגשתו כאשר הצליח להשלים את המטרה כראוי.

לפי זה נוכל לפרש 'שמחים בבנין עירך' – בבנין ירושלים שהיא תחילת הטובה שתבוא עלינו לעתיד לבוא, 'ושמחים בעבודתך' – רק לאחר שיבנה ביהמ"ק ותושלם הגאולה בהקרבת הקרבנות, אזי נוכל גם לשוש.

מצה זו שאנו אוכלין על שום מה

הגה"ק מטארנפאל זצ"ל אמר בשם הרה"ק המוהרי"ד מבעלזא זי"ע: עפ"י דברי המגיד מקוזניץ זי"ע בספרו עבודת ישראל, על מה שאמר: ייתי בני עממיא לשלם דעבדין עובדא דאהרן וכו'. שהכוונה שאע"ג שהכהנים עובדים עבודה בביהמ"ק אמנם הצדיקים מכוונים הכוונות והם הם דעבדין דעובדא דאהרן.

וזהו הכוונה גם כאן, מצה זו שאנו אוכלין, איך אפשר שיהא נשמר אף ממשוהו חמץ, והתירוק, ע"ש שלא הספיק וכו' פי' בזכות מסירות נפשם שהלכו במדבר טרם הספיק בצקם להחמץ. ובזכות זה אפשר לנו להישמר ממשוהו חמץ.

ה"משנה הלכות" זצ"ל כותב: השאלה היא מדוע אנו אוכלים מצות עגולות דוקא, ועל זה התשובה – על שום שאכלו אבותינו במצרים ולכן אנו לא משנים.

ולא יכלו להתמהמה

פעם נשא הרה"ק מסדיגורא זצ"ל עיניו השמימה ואמר: רבש"ע במצרים פחדת להשאירנו לשעות נוספת פן נשתקע במ"ט שערי טומאה ועתה, שעוד יש לך קומץ יהודים כשרים ונאמנים, כלום אינך פוחד שיתקלקלו גם הם? האין זו סיבה מספקת להחשות הגאולה!?

משארותם צוררים בשמלותם

אמר הרה"ק ר' ארון לייב מפרמישלאן זצ"ל: "משארותם" – זה שעדיין נשארו בגלות – "צורות בשמלותם" צורר הוא בעוון המלבושים והשמלות שאינם בצניעות.

לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו'

הישמח ישראל זצ"ל מביא שצדיקים ביארו את מאחז"ל (כתובות נא). "לקתה חייב לרפאותה" שהכוונה היא שאם חלתה אשתו ח"ו צריך הבעל לבקש ולעורר עליה רחמים, והעיר על זה אביו הרה"ק ר"י מאלכסנדר זי"ע, אטו ראוי כל אחד לעמוד ולהתפלל ולבקש מאת ה', וא"כ איך קבעו חז"ל לכל אדם שחייב הוא להתפלל לרפואת אשתו.

אלא יען שחייבוהו חכמים לאו כל כמיניה לומר שאינו ראוי להתפלל עבור החולה, כי הוא שלוחם של החכמים, ואמנם על ידם יש לו כח להקיש על שער רחמים ולפעול ישועה.

ובזה פי' ה"ישמח ישראל" את החיוב של סיפור יציאת מצרים, דאף על פי שהעזה גדולה היא לאנשים בשר ודם שיספרו בשבחו של מלך מלכי המלכים וביציאת מצרים, מ"מ מכח החיוב שיש לספר יכולים אנו להודות ולהלל.

וזהו לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל דבגלל החיוב שלנו יש בכוחנו להודות ולהלל.

הוציאנו מעבדות לחירות

מורנו הגרד"ח אלתר שליט"א שואל: שאת הקידוש וכל חג המצות בכלל, וליל הסדר בפרט, כולם נתקנו "זכר ליציאת מצרים", עלינו להתעמק בהבנת מטבע לשון זה, שהרי יציאת מצרים פירושו שהמצרים יוצאים אך בפועל לא הם יצאו, הם נשארו במקומם, אלא שאנו יצאנו מתוכם? אם כן ראוי שנאמר "זכר ליציאתנו ממצרים", וכן, שנאמר והיו מספרים

"ביציאת מצרים" כל אותו הלילה, מתאים יותר לומר "מיציאת מצרים" או "אודות יציאת מצרים".

את הענין נוכל לבאר בהקדם דיוק דומה בפסוק (ויקרא יד ג): והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע, והרי אין הנגע צריך להירפא מן האדם, אלא האדם הוא שצריך להירפא ממנו,

ונכון היה לומר והנה נרפא הצרוע מנגע הצרעת?

אך המכוון בשניהם זהה, עבודת האדם אינה לברוח ממצרים, אלא להוציא את "מצרים" מתוך גופו, וכן לרפאות את "נגע הצרעת" ולבערו מגופו. לא יציאתנו הפיזית ממצרים היא הגאולה העיקרית, שהרי אכתי עבדי אחשוורוש אנן, אלא גאולתינו הרוחנית ועלינו להתנער מכל המצרים, כך נתרפא מנגע הצרעת ונוכל לצאת מעבדות לחירות אמיתית.

כורך

זכר למקדש כהלל. כן עשה הלל וכו' לקים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו.

הרב מגאלאנטא זצ"ל מביא בשם הרה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע, שדקדק על דברי בעל ההגדה הרי פסוק זה נאמר בפסח שני בפרשת בהעלותך, דבפסח ראשון כתיב: "ומצות על מרורים יאכלוהו", ולמה שבק קרא דפסח ראשון ונקט קרא דכתיב בפסח שני?

ואמר בנו הקדוש המוהר"י זי"ע ליישב – דהאי "לקיים מה שנאמר" הוא לשון בקשה, והכוונה, דיען שעתה אין לנו קרבן פסח בפועל, והננו מחכים לישועת השי"ת כי קרובה לבוא, ויבנה עוד מקדשו עד זמן פסח שני, ונקריב הפסח שני, לכן אנו אומרים בלשון "לקיים" מה שנאמר "על מצות ומרורים" הפסוק שנאמר בפסח שני.

וכשאמרו הדברים לפני הגרי"ש נאטאנזאן זצ"ל ה"שואל ומשיב" אמר לתמוה על זה, דהרי ציבור אין נדחין לפסח שני? והשיב לו הגה"ק מבעלזא: דאיתא בירושלמי: ניתן לישראל לבנות בית הבחירה ר' יהודה אומר ציבור עושין פסח שני. משמע מזה שכשיבנה ביהמ"ק בימים שבין פסח ראשון לפסח שני אזי יביאו כל הציבור פסח שני.

ברך

רחם נא ה' אלקינו

היה תמה הרה"ק ה"אהבת ישראל" על נוסח ברכת "רחם". על שבתחילתה אנו מתחננים אל ה' שירחם על עם ישראל, מבקשים על ציון וירושלים, מתפללים שיבנה בית המקדש – כולם דברים רוחניים נשגבים. לפתע חלה נסיגה – אנו עוברים לבקש ולהתפלל על פרנסה וכלכלה – שהם דברים

פנה אליו הרבי מקאצק ואמר: אתה חושב שאלהו הנביא נכנס דרך הפתח, הוא נכנס דרך הלב ...

הלל

ה"חתן סופר" זצ"ל בפירוש ההגדה כותב וז"ל: שמעתי מקדוש זקני בעל חתם סופר ז"ל, ממרחק הרבה בשוקי בראי נשמע קולו בקודש מרוב רגשי רשפי אש שלהבת י-ה בעת אמירת ההלל בלילה זו עכ"ל.

האחרונים הקשו איך אומרים הלל בליל הסדר, הא קיי"ל דאין אומרים הלל בלילה, עי"ש בשו"ת חת"ס ועוד. ב"שפת אמת" [תרמ"ד] כתב עפ"י הזוהר, דלכן אומרים בלילה הזה הלל אע"פ שאין קורין הלל רק ביום, דלילה זה נקרא יום ונשתנה מכל הלילות.

להושיבי עם נדיבים – הגאון הגדול מהארי"ל שטיינמן זצ"ל הגיע לאירוע של ארגון "לב לאחים". הוא דייק כדרכו. והאירוע נפתח באיחור – כדרכו. רה"י המתין בחדר פנימי ושמע את המארגנים דנים בסדר המקומות. שתק כדרכו, וכשהתחיל האירוע, נכנס והתיישב בבפינת הבמה בקרן זווית. מיהר הרב אליעזר סורוצקין יו"ר הארגון, וביקש מרה"י זצ"ל שיעבור למקומו במרכז הבמה.

"זה מקומי" – השיבו.

ניסה הרב סורוצקין: "הראש ישיבה יושב על מקום של מישור" ... ענהו רה"י: "תציע לו את המקום שרציתם לתת לי, הוא וודאי יסכים" ...

בצאת ישראל ממצרים – היתה יהודה לקדשו: בגר"ח שמואלביץ זצ"ל ר"י מיר מבאר הקשר בין 'בצאת ישראל' ל'היתה יהודה' וגו'.

כאשר השתלטו הקומוניסטים על ליטא ובני ישיבת מיר נרשמו לרשיון הגירה, ריכוזו השלטונות את כל בני הישיבה. המצב היה מעורפל לא ידענו מה יעלה בגורלנו. לקחו אותנו באוניות, הספיקות כרסמו בלבבות, אלו אמרו שלוקחים אותנו לסיביר לעבודת פרך, אלו חשבו על הגרוע ביותר, כך נסענו בים בלבבות מפרפרים כאשר אוניות מלחמה רוסיות מלוות אותנו. כשיצאנו את תחום המים הטריטוריאליים של רוסיה והחיילים הרוסיים שהיו עמנו ירדו מספינותינו ועלו לאניות המלחמה הרוסיות שהלכו והתרחקו, אז אז התחוללה התפרצות שמחה אדירה על הסיפון. רקדנו ורקדנו

גשמיים, והלא דרך העולם לבקש בראשונה על דבר קטן ואחר כך על הגדול, ואילו כאן רואים להיפך! וישא משלו ויאמר: למה הדבר דומה, לחולה שחפת שהובא אל הרופא, בראותו את מצבו הקשה של החולה צוה הרופא, שישלחוהו למקום אויר זך וצח, להאכילו מטעמים ומעדנים ולהקפיד על מנוחה מוחלטת, ואז יש לו סיכויים טובים לשוב לאיתנו ובראותו.

לפתע הבחין הרופא, כי לחולה פצע מלא מוגלה, מיד צוה לטפל בפצע עובר לנסיעה למרחקים, בהסבירו, כי אמנם הפצע כשלעצמו אינו מסוכן, אולם הוא מפריע למנוחת החולה, וכל עוד לא נרפא נגע זה, מוטרדת שלוות החולה, לכן מוטל עליו לרפא מקודם את הפצע, ורק אחרי כן אפשר לטפל במחלה העיקרית.

כן הוא גם בנמשל שלנו – באר רבינו – אמנם כל שאיפתנו לערכים רוחניים ונעלים, ובקשתנו שנוכח לבנין בית מקדשנו, אבל כל עוד מטרידות אותנו דאגות הפרנסה, אין אנו יכולים לצמצם את מוחנו לשאיפות קדושות ונשגבות, שהרי העניות מעבירה את האדם על דעת קונו, לפיכך אנחנו מפילים תחנונינו לד', שיזמין לנו את צרכינו הגשמיים, כדי שנצליח להתרכז בתפילות למען רוחניות, יוצא איפה, כי אין זו בקשה קטנה, וראוי לבקש על כך בין הבקשות הנעלות.

ברוך הגבר אשר יבטח בה'

מובא בשם הרה"ק מסדיגורא זי"ע: שמ'גשר' אפשר ללמוד ענין גדול באמונה ובטחון. כי הנה האדם העובר על גשר ומתחתיו תהום או נהר, ואעפ"כ אינו חושש ועובר מעליו, כי סומך על האדריכל שבדאי תכנן טוב את הגשר. ואם אדם סומך על אדריכל בודאי ובודאי שיכול לסמוך על השי"ת.

ולמען תספר באזני בן ובן בנך וגו' וידעתם כי אני ה' דרש הרה"ק רי"ד מבעלזא זצ"ל: מדוע מתחיל הפסוק בלשון יחד – תספר, וגומר בלשון רבים. וידעתם? כי בתקופת יציאת מצרים לא היה שייך מצות סיפור יציאת מצרים. משום שכולם גם האבות וגם הבנים ראו את הנסים והנפלאות. רק אחד! וזה משה רבינו ע"ה אשר ילדיו היו במדין רק הוא היה חייב בסיפור יציאת מצרים ולכן נאמר בלשון יחיד "למען תספר", והסיום "וידעתם" שהידיעה תהיה לרבים, לכלל ישראל.

שפוך חמתך

מספרים שכאשר קם הרבי מקאצק זי"ע לומר שפוך חמתך כנהוג, פתח חסיד אחד את הדלת כדי שאלהו הנביא יכנס,

השי"ת, והעצה לזה לכלול עצמו בתוך כלל ישראל וזה יכולים לומר שירות ותשבחות לפניו ית' כמו שאומרים אחר כך 'ובמקהלות רבבות עמך בית ישראל'.

בשם אחד מאדמור"י סלונים זי"ע מתאמרא, שכאשר אמר תורה זו בשם הרה"ק מסטאלין, הוסיף בענוה ובשפלות הרוח: ואני, גם לכלול עצמי עם כלל ישראל איני ראוי, אך במה שנאמר אח"כ 'שכן חובת כל היצורים לפניך' – אוכל להחשב, שהרי אינני גרוע משאר היצורים שנבראו ע"י הקב"ה וכולם אומרים לפניו שבח ושירה, וממילא אפתח פי בשירה ובזמרה.

פעם בליל הסדר, בעת שקרא הרה"ק המוהר"י מבעלזא זי"ע בהגדה והגיע ב'נשמת' לתיבות 'רופא חולים פוקח עורים וזוקף כפופים' – אמר: בעת שא"א זצ"ל [השר שלום] היה אומר את הפסוקים הללו כל מי שהיה צריך ישועה או רפואה מן הדברים הנזכרים, מיד היתה מתמלאת בקשתו. אבל אנו לצערנו איננו במדרגה הזו ואין אנו יכולים לפעול בדיבורינו גרידא, ע"כ אין לנו ברירה אלא 'המערור ישנים והמקיץ נרדמים' – פירוש, לעורר את שוכני העפר, שהיה בכוחם לפעול דברים בדיבורים בלבד, ולבקשם לעורר גם עתה את השפעתם וכוחם ועי"כ שוב יהיה 'רופא חולים פוקח עורים'.

נרצה

בסידור האר"י הק' [סידור ר' שבתאי] כתב שיאמר כאן לשם יחוד. וקשה, הלא הוא סוף הסדר, ומה שייך כאן לומר לשם יחוד?

ופירש הרה"ק המוהרי"ד מבעלזא זי"ע: דהנה אנו עושין בלילה הזה כמה מצוות עשה דאורייתא ודרבנן, ואחר העשיה כשיחשוב האדם האיך עשה אותם המצוות, ואיך היה יכול לעשותם ביותר קדושה וטהרה, ומתמרמר בלבו למה לא עשה המצוות ביותר קדושה וכשהאדם נותן זאת ללבו אז נחשב לו בשעת המחשבה כאילו עשה אותן המצוות ביותר קדושה. ע"כ בסוף הסדר כתב האר"י הק' שיאמר לשם יחוד, כי אז עיקר העשיה וקיום המצוות כשחושב כך כנ"ל.

בחינויות, על שרפרף מוגבה מעט, ניצב לו אחד מהנכדים מכריז במתק: "נרצה", מי שעשה הסדר הזה הוא רצוי ומקובל לפני האייבישטער".

בראש הסדר מוסב או, הרים הרה"ק ה"דברי חיים" זי"ע את עיניו, ואמר: מהדרים אנשים ומחזרים אחר כזית מצה,

בהתרגשות 'הקבלות' שקיבלנו על עצמינו באותם רגעים – ברגעים של הודיה נשארו לכל החיים.

וזה 'בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו' – אז כאשר יצאו והסתלקו מהמצרים 'היתה יהודה לקדשו' – היתה קבלתם להקדיש עצמם לעבודת ה' במלוא התוקף.

הים ראה וינס הירדן יסוב לאחור.

מה לך הים כי תנוס הירדן תסוב לאחור וגו'.

באר האלשיך הקדוש: שדוד המלך שאל כאן ג' שאלות: א. מדוע הים נס מפני בני ישראל? ב. מה קרה לירדן בכניסת ישראל לארץ שסב לאחור? ג. מדוע במתן תורה, ההרים רקדו כאילים?

והנה אמרו חז"ל, שהים נקבע מפני שתנאי התנה עמו הקב"ה עוד בבריאת העולם שיבקע כשבני ישראל יגיעו לים.

דבר נוסף אמרו חז"ל: שכאשר יעקב עבר במקלו את הירדן התחייב אז הירדן להבקע לפני בניו של יעקב, כלומר בעת הכנסם לארץ.

דבר שלישי אמרו חז"ל: שה' השקה את בני ישראל במים מתוקים כשעברו את הים, מתוך הסלעים היו בים.

וזה מה שאמר דוד המלך ע"ה: על השאלה מה גרם לים כי תנוס, התשובה היא "מלפני אדון חולי ארץ" מפני התנאי שהתנה עמו ה' בבריאת העולם.

לגבי הירדן שסב לאחור, זה קרה "מלפני א-לו-ק יעקב", שהתחייב הירדן ליעקב אבינו ע"ה להבקע מפני בניו.

ולגבי ההרים והגבעות, טעם הדבר הופכי הצור אגם מים כי בעת קריעת ים סוף הקב"ה גזר על הסלעים להוציא מים, ופחדו ההרים שעוד מעט יעשה להם גם "חלמיש למעינו מים" ולכן פחדו והודעו.

יברך את בית ישראל

כתב התשב"ץ: שאנו נקראים כך, משום כל האבות הקדושים, והאמהות רמוזים במילי "ישראל" בראשי תיבות: אברהם יצחק יעקב שרה רבקה רחל לאה ומאחר ואנו בניהם, הרי שהננו "בני ישראל"

בשם הרה"ק רבי אשר מסטאלין זי"ע: 'בפי ישרים תתרום' – שהאדם צריך להתבונן בשפלות עצמו ולידע שאינו מן הישרים. 'ובשפתי צדיקים תתברך' – וכמו כן צריך לידע שאינו מן הצדיקים, 'ובלשון חסידים תתקדש' – שאינו מן החסידים. 'ובקרב קדושים תתהלל' – שג"כ אינו מן הקדושים. וא"כ האיך יכול האדם לומר שירות ותשבחות לפני

המחמירים בכזית מרור, אבל, ערג הרה"ק מצאנו, "פון ווי נעמט מען א כזית נרצה" ...

מדוע נשמט שמו של משה רבינו בהגדה

אומרים בשם כ"ק האדמו"ר מקלויזנבורג בעל דברי יציב זצוק"ל, חז"ל הקדושים ראו ברוח קדשם שיבוא דור שלא יהיה בו מי שימליץ טוב על כלל ישראל, ומפגיע אין בעדנו כל הצדיקים הסתלקו ונשאר הדור יתום. באותה עת תיפול אימה וחשיכה, והעם ישאלו מי יורה דרכי מי יבטל גזירות, מי יעתיר ויתפלל?

ואז נצטרך לזכור ולהזכיר שגם ביציאת מצרים עמד עם ישראל במצב זה, כי אבותינו היו שקועים במ"ט שערי טומאה עד שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים והוציאם, לא על ידי מלאך וכו' ואפילו משה רבינו לא היה עמם בעת שזעקו ועלתה שוועתם. וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו הקב"ה נפלאות – וכדי שזכור זאת לנצח, הושמט שמו של משה רבינו מסיפור ההגדה.

לך כי לך אף לך: המגיד מדובנא זצ"ל הלך בליל פסח ופגשו בו שלושה משכילים, ושאלו לו למה לא נכתבו עשר מכות ב'ויתן לך' – והראו עליו [צו דיר], והשיב להם המגיד: הנני אומר לכם בלי משל: שם ב'ויתן לך' כתיב רק 'לך', ובהגדה כתוב 'לך כי לך אף לך' והראה באצבעו על שלושם ...

שנאנו יאמרו לו: הרה"ק ה"שמח ישראל" זי"ע מביא: שמענו בשם אדמו"ר הק' הזקן מווארקע בשנת תר"ח שנת הסתלקותו, וישב על הסדר חלש מאד, וכאשר הגיע לפיוט 'אדיר במלוכה' וכו' שנאנו יאמרו לו' – שאל הרה"ק זצ"ל מה הפי' של 'שנאנו'? ואמר שהוא לשון שתיקה, מלשון שקט ושאנן. כי באמת בכל דור ודור יש צדיקים שיכולים לקרב את הקץ ולהביא את המשיח, רק כאשר הם רואים אשר הקב"ה שותק לכן גם הם שותקים, וזה"פ 'שנאנו' – היינו הצדיקים השותקים אומרים 'לך ולך' וכו', כל זאת היא ממך יען שהקב"ה שותק לכן גם אנו שותקים. [ובאותו חג האחרון עלה השמימה].

אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב: אמר הרה"ק המוהרי"ד מבעלזא זי"ע: אנו מתפללין בליל פסח שיבנה ביהמ"ק. עפי"מ דאי' במסכת ר"ה [ל]. דאיבני בליליא, וכתב רש"י ז"ל וז"ל: וא"ת היכי משכחת לה דאיבני בחמיסר ביו"ט ואיבני בליליא, והא

קיי"ל דאין בנין ביהמ"ק לא ביו"ט ולא בלילה, הני מילי בבנין בידי אדם, אבל בנין העת"ל בידי שמים הוא, עכ"ל. והיינו דאמר 'אדיר הוא' – דייקא יבנה ביתו בקרוב, הוא ולא אחר, וממילא יוכל להיות הבנין אף בלילה ויו"ט, וע"כ אף עכשיו בנה ביתך בקרוב, טאקע שוין עכד"ק.

חד גדיא: בליל פסח כשהגיע הרב מבארנוב זצוק"ל לאמירת חד גדיא, אמר אשר שמע מזקנו הרה"ק רבי אליעזר מדז'קוב שהיה עם אביו א"ז הרב מראפשיץ זי"ע בפסח בלובלין, כשהגיע הרבי לסוף ההגדה לאמירת חד גדיא, שאל הרבי להחברייא מה זה שאחר עריכת הסדר הקדוש הזה ואמירת ההגדה, סדרו לומר זה הפיוט 'חד גדיא'. וכמובן שכולם שתקו וחיכו לשמוע מהרבי דברי קדשו מה שיאמר בזה.

ופתח הרבי ואמר: דעו, כי המלאכים רואים למעלה את הנחת רוח לקוב"ה, והאורות הגדולים מהעריכת הסדר ואמירת ההגדה של בני ישראל קבוצי מטה בעוה"ז, ומחמת שהם אינם יכולים לעשות כזאת, לכן הם מביטים עלינו בקנאה גדולה שמקנאים אותנו מאד בזה הלילה, ויש לפחד שלא ישלוט על ישראל ח"ו עין הרע מהבטת המלאכים עלינו, מרוב קנאה בנו. ולכן סדרו הקדמונים זה הפיוט 'חד גדיא' שהוא לחש לעין הרע נגד המלאכים עכד"ק.

משכיל אחד בא בפסח לחסיד אחד בליל הסדר, והחסיד היה מאריך מאד, ושאל לו בבואו באיזה מקום אתה עומד כעת? והשיב לו: אצל ואתא כלבא ...

אמרות וסיפורים לחג

הרה"ק רבי שמואל מקאמינקא זי"י יצא פעם לסבב בעירו כדי להגבות את העשירים למעות חיטין. הגיעו לביתו של עשיר אחד, אלא שהעשיר היסס ולא רצה בתחילה להרים את תרומתו לכן. נענה ואמר לו רבי שמואל:

ממה אתה חושש? שלא תקבל בחזרה את כספך? אתן לך שטר התחייבות, חתום ע"י שני ערבים נכבדים, ובודאי תקבל את הכסף בחזרה.

שאל העשיר: ומי המה אותם שני ערבים? האוכל לדעת את זהותם?

שבעצמו שמע כיצד פונה אליו המצה ומתחננת לפניו
שיאכלוה ...

סיפר הרה"ק משינאווא ז"ע:

רבינו ה"חתם סופר" זצ"ל דרש פעם בפרשבורג בשבת
הגדול, ובתוך הדרשה אמר ש'מצה' מרמז על היצר טוב,
ו'חמץ' מרמז על היצה"ר, ואין חילוק ביניהם רק במשהו, היינו
הנקודה בין האות ח' לאות ה'.

היה שם איש בליעל אחד, שהיה רגיל להתלוצץ על דרשות
רבינו, והיה נקרא בפי כל 'חוקר' – כי היה חכם בעיניו, ורגיל
היה לחקור חקירות. לאחר דרשה זו התלוצץ ביתר שאת על
ענין זה, עד שהגיעו הדברים לחת"ס, על כך נענה ואמר: הנה
מה הוא החילוק בין "חוקר" ל"חוקר", ג"כ רק במשהו שבין
האות ח' לאות ה'. בעת שאמר דבר זה היה האיש הנ"ל בחדר
העליה שלו, ונפל מכל המדריגות, ונעשה לו אז "הויקער"
[חטוטר בגבו] ... ל"ע.

בספר "אלף כסף" מביא סיפור שהרה"ק ה"מאור ושמש" זי"ע
ואחריו בנו הגיטער יוד מניישטאט זי"ע היו מספרים בכל ליל
הסדר:

היו שני צדיקים שהיו חברים טובים בחיים חיותם. ונתנו אחד
לשני תקיעת כף שאם אחד ייעדר חלילה לפני חבירו, יבוא
מעולם העליון לספר לו מה עבר עליו ואיך היה הכל. ואחד
מהם נלב"ע, ועבר הרבה זמן ולא בא, עד שלילה אחד בא
לחבירו בחלומו, ושאל אותו למה לא בא עד עכשיו, ענה לו
כי לבוא מעולם העליון לעולם השפל מאד קשה, כי מרוב
קדושה קשה לנשמה לסבול את האויר והריח של עולם
השפל, שאל אותו שיספר לו משהו משם, מה הולך שם, אמר
לו אספר לך ענין אחד:

בזמן שישראל עורכים הסדר בליל יו"ט שני של פסח – יו"ט
של גלויות, אומר הקב"ה לכל פמליא של מעלה בואו וראו
איך שילדי עורכים סדר פסח של גלויות שאפילו לא צויתי
להם וזה רק תקנת חכמים, ובאיזה התעוררות דקדושה
ושמחה עצומה ובקדושה ובטהרה הם עורכים סדר זה, מיד

"שני הערבים הללו" – נענה רבי שמואל – "המה הרמב"ם
וה"בית יוסף" ... הרמב"ם כותב בהלכות מתנות עניים
שלעולם אין אדם נעשה עני מן הצדקה, ואין שום היזק ודבר
רע נגרם מן הצדקה, ואף ה"ב"י כתב כך בתחילת הלכות
צדקה, ואם כן ממה אתה חושש?

בסוף ספר "ברכת אליהו" מביא: השיב רבי משה חגיז:
"שאלת על מה שעושים קצת קהילות קודש מאשכנז ואיטליה
ארבעה ימים קודם חג הפסח – מכינים את השולחן עליו
עורכים את הסדר.

אע"פ ואומר לך: הוי זהיר בדבריך ואל תלעיג על מנהג ישראל
שכעין תורה הוא, ואם נחקור נמצא שהוא תורה ממש, ודאי
מנהג זה הוא זכר לקרבן פסח של מצרים, שביקרו אותו
ארבעה ימים".

בליל פסח תשמ"ה, נכנס הרה"ק ה"ברכת משה" מלעלוב
זי"ע לעריכת הסדר, פניו יקדו ונרגש היה כי מתחוללת סערה
בנפשו.

הרבי פתח ואמר: "הא לחמא עניא", והחל מספר:

בר"ה תרצ"ט, שנה לפני פרוץ המלחמה האיומה בה נכחדו
רבבות אלפי ישראל, נכנס האדמו"ר הקדוש רבי אברהם
אלימלך מקרלין הי"ד זי"ע לבית מדרשו והחל משמיע דברים
חוצבי להבות: "תקיף במלוכה! – רבש"ע! איה התקיפות
שלך ... הראה לנו בעיני בשר את כח תקיפותך!" ... והמשיך
האדמו"ר הקדוש מקרלין בשאגת המיית לבו: "אילו היה
בכוחי הייתי הולך ומכריז בפני כל קהל ישראל בכל אתר
ואתר, שלא יבואו היום לביהכ"נ להתפלל ולשמוע קול שופר,
בגין הגזירה האיומה המרחפת על עם ישראל ...".

ה"חתם סופר" זצ"ל בדרשות פירש משחז"ל כי המצה קרויה
"לחם עוני" – לחם שעונים עליו דברים הרבה, שהמצה עצמה
מדברת דברים הרבה, מבקשת ומתחננת שיאכלוה.

ותמה הגאון רבי יהושע בוקסבוים זצ"ל רבה של גאלנטא:
מהיכן שאב רבינו פירוש זה, שלא נמצא לא בש"ס ולא
במדרשים ואף לא בכתבי הארז"ל. והשיב: אין זאת אלא

נהיה שמחה גדולה ועצומה בפמליא של מעלה שאין לשער ואין לתאר.

כשהיה הרה"ק רבי ישראל מבלוז'וב זי"ע [נלב"ע בארה"ב] בן שש עשרה, נסע עפ"י פקודת סבו בעל "צבי לצדיק" זי"ע, אל הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל מגדולי הדור כדי לקבל ממנו סמיכה, ופקד עליו שלא יגלה את יחסו עד אחר גמר הבחינות. כשגמר רבי מאיר אריק לבחון אותו, מסר לו פ"ש מזקנו. אמר לו רבי מאיר: "שמעתי על זקנך שהוא מופלא באמירת גימטריאות, אולי תאמר אחד מפניניו".

אמר לו: בהגדה מובא "רבי יהודה היה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב". לכאורה פלא הוא, מה חידש רבי יהודה בזה? גם יש להבין מה שאומרים לפני כן "אלו עשר מכות שהביא על המצרים במצרים, ואלו הן" לכאורה תיבות "ואלו הן" מיותרות? אלא הכוונה היא שהגימטריא של עשר המכות עולה במכוון כדברים שנאמרו מקודם: "ויציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותו ובמופתים". וז"ש "ואלו הן" לומר שזה בגימטרי' בחשבון מדוקדק.

אלא שהחשבון עולה נכון רק אם מחשבים ללא תוספת 'מכת' בכורות, ואת זה בא ללמד אותנו רבי יהודה שהיה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב דווקא, בלי התיבה מכה!

רבי מאיר אריק קם בהתרגשות, קרא לנכדו הבחור קלמן וביקש ממנו לבדוק את החשבון, וכשסיים וקרא בהתפעלות "סבא, זה מכוון"! הכריז רבי מאיר אריק: "ברוך שחלק מחכמתו ליראיו".

סיפר הרה"ח ר' מנחם אליעזר מוזס הי"ו:

הדבר היה ממש לפני חג הפסח, אחד האדמורי"ם היה אמור להגיע לביקור אצל רבינו הרה"ק ה"אמרי חיים" מויז'ניץ זי"ע [שהנ"ל היה משב"ק], הרבי ביקש שיכינו עבורו כיבוד. במטבח כבר בישלו מאכלי פסח, ואני שלא ראיתי בכך משימה ראשונה במעלה, ובפרט לא בזמן כזה הוצאתי מפי דברים ברוח מחשבותי...

הרבי לא הגיב, אך מאוחר יותר כשעבר ליד המטבח, פנה אלי ואמר: "רואה אתה מההבל היוצא מן הסירים רואים מה מתבשל בתוכם, כך מהבל פיו של אדם יודעים מה נעשה בתוכו!"...

שנה אחת בפרוס הפסח, הגיע הרב מטשעבין צוק"ל לאפיית מצות בירושלים כדי לבדוק את סדרי האפיה, ואת טיב המצות. רצה בעל המאפיה למצוא חן בעיני הרב, ולהשביח את מצותיו המהודרות, לכן דירבן מבעוד מועד את העובדים לעבוד במהירות וגער בהם שלא יתרשלו במלאכתם. בסיום העבודה שנעשתה במהירות ובדקדוק רב. א"ל הרב: "המצות שלך אמנם מהודרות ביותר, אולם אני ארכוש את המצות בעבורי במקום אחר". למראה תמיהת בעל המאפיה הסביר הרב: "כשראיתי את המהירות של הפועלים, הבנתי שאתה רודה בהם ומעביד אותם למעלה מכוחותיהם. אני רוצה להשתמש במצות שמהודרות אמנם בין אדם למקום, אולם באו על חשבון הפגיעה בין אדם לחבירו.

כנגד ארבע בנים:

הרב שמעון טיקוצקי הי"ו ב"המבשר" שם הרה"צ ר' מנחם זאב שטרן שליט"א נכדו של הרה"ק מסקולען זי"ע, שידע עליו בעת התרחשותו ואף שמע זאת מבעל המעשה:

בורו פארק דקות אחרונות של ערב ראש השנה. הנהירה בעיצומה. יהודים לבושי חג, יראת הדין נסוכה על פניהם, מחישים צעדים לבתי הכנסיות. פה ושם נעצרת מכונית בחריקה, הדלתות נפתחות, והנוסעים חבושי השטריימל מזנקים החוצה, אצים רצים לאכלס את המקום לתפילות הימים הנוראים, עליו שילמו בדולרים טבין ותקילין. בית המדרש "ישועות ישראל" בבורו פארק, היכלו של הרבי הקדוש מסקולען זי"ע, כבר מלא מפה אל פה.

בימים האחרונים הגיעו לכאן חסידים מכל העולם, מרחבי ארצות הברית על מדינותיה, מארץ הקודש, מאירופה, לעשות את הימים הנוראים בצלו של הרבי, כולם מצפים לרגע בו יופיעו פניו המאירות של הרבי בפתח, תפילת מנחה אחרונה להשנה תתחיל, מיד לאחריה יתקדש ליל ראש השנה.

אבל הרבי מתעכב...

השעה הולכת ומתאחרת, זמן הדלקת נרות חלף מזמן. השמים הולכים ומתכהים, אך הדלת ממאנת להיפתח. מד המסתורין רושם קפיצה חדה ברגע שאחד המשמשים מעדכן את חבריו כי הרבי אף טרם חבש את השטריימל והקיטל הצחור, "הוא יושב עדיין בחדרו, עם המגבעת היום חולית והמעיל הרגיל, שקוע בשיחה עם מאן דהו" זוהי כל האינפורמציה שהוא יכול לומר. מה קרה? מה יכול לעכב את הרבי בשעות נשגבות שכאלו?

לילה רווי אורות לד מרצדים ירד על ניו יורק. השעה כבר אחרי חצות ליל, אך התנועה ברחובות מנהטן, באזורי הבילוי והקניות הנוכריים ערנית כאילו לגמה קונטיינר של משקה קפאין. בתוך ים האדם שממלא את המדרכות נצפית חבורת בחורים תוססת וקולנית, מרחוק קשה להבחין שמדובר בכלל בנערים יהודיים, רובם אגב מבתים תורניים וחסידיים.

עם האוזניות הגדולות על הראש, המעילים הצבעוניים, הם נראים כנערים אמריקאיים לכל דבר. רק מקרוב אתה שומע שהשפה בפיהם אינה אנגלית, אלא אידיש עדכנית. מישוהו נעצר, כל החבורה נעצרת לרגע בעקבותיו. "אני לא יכול ללכת" הוא נאנח באוזני חבריו. "די כבר הרשי עם הפרומקייט שלך, נמאס כבר תתחיל לזרום"...

"לא לא, אני באמת לא יכול ללכת" הוא אומר ומצביע באנחה על ברכיו.

הרשי אייזנבוים (כל הפרטים המזהים בסיפור שונו) הוא בחור בן שש עשרה בערך, בן למשפחה חסידית שורשית המתגוררת באחד הריכוזים החרדיים בניו יורק. אביו, הר"ח ר' נפתלי אייזנבוים, הוא אחד האברכים החשובים בקהילת חסידי סקולען שבבורו פארק, לא עושה צעד בחייו בלי להיוועץ ברבו, הרבי מסקולען.

הרשי הוא בחור טוב, בעל מידות ונשמה עדינה, אך מעולם לא היה מהלמדנים בכיתה. את שנות ה'חדר' הוא עוד העביר בת"מ מן השורה, אך כשהגיע זמנו לעלות לשיבה קטנה החלו העניינים להסתבך, לאחר אינספור תשובות שליליות שוברות לב הוא מצא את עצמו מתחיל את 'זמן אלול' הראשון בחייו בשיבת 'כמים ליב', ישיבה מיוחדת לבחורים שלא מצאו עצמם במסגרות הרגילות.

אם היה נעצר שם ומוצא את מקומו נוחא, אלא שכאן נכנס גורם חדש לתמונה: החברים.

החברים החדשים בשיבה, שלא השתייכו כמובן לעילית שבעולם הישיבות, החלו להשפיע על הנער הצעיר ולא לטובה. הוא חזר הביתה עם מושגים חדשים שגרמו להוריו להתפלץ. אט אט ניכרו האותות בהופעתו, הנער המתבגר החל להשתנות מול עיני הוריו, כשלהם אין הרבה מה לעשות. להוציא אותו מהשיבה הזו? ולכן יעבירו אותו? לשיבה פחות טובה?

הדבר היחיד שבידי האב המודאג, ר' נפתלי, הוא להיכנס מדי פעם אל מורו ורבו, הרבי מסקולען, להזכיר את "צבי הירש בן ... ליראת שמים", לבקש שהוא יהיה חקוק בליבו של הרבי, "דער רבי זאל איהם איינזינען האבען".

המצב הולך ומחמיר, הרשי מתנדנד על העץ כתפוח בסופת הוריקן, מאיים לנשור אל התהום, האב שעומד בקשר רציף עם הרבי מעדכן אותו על המצב הקשה.

"תקרא לו אלי" פוקד באחד הימים הרבי על האב.

הרבי מקבל את הרשי באהבת ישראל קורנת, לאחר שהוא ממתיק אתו שיחה לבבית ומקרבת הוא פונה אלי בנימה אישית: "הרשי יקירי, ברצוני לבקש ממך שני דברים, אני רוצה שתיתן לי שתי הבטחות, אחת היא בגדר 'סור מרע', השנייה שייכת לתחום של 'עשה טוב': א. תבטיח לי שלעולם לא תיגע בסימניך היהודיים, הזקן והפאות, לא תקצץ או תגלח. ב. תן לי את מילתך שלעולם לא תיסחף אחר חבריך לבתי תיאטראות ומקומות בילוי שכך רגלו של יהודי לא אמורה לדרוך בהם.

הרשי עוצם את עיניו, מאבק קשה ניטש בתוכו, הוא יודע בדיוק מה משמעותם של שתי ההבטחות האלו, איזה מחיר הם יגבו ממנו בחיים האמיתיים. אך עיניו הטהורות של הרבי משפיעות עליו, להסכים, להבטיח, "כן רבי, אני מבטיח" הוא שומע את עצמו אומר בגבורת נפש.

כעבור כמה דקות הוא יוצא מהחדר, חוזר לשגרת חייו, לחברים, לעולם, אך את צמד ההבטחות הוא לא שוכח.

התקופה הבאה הופכת קשה ומאתגרת, שלא מרצונו הופך הרשי למושא לבדיחות והצחוקים של חבריו, הוא שבאבחת מספריים היה כבר מזמן מקצץ את פאותיו ואת זקנו שהחל לבצבץ, הופך ל"פרומער" ל"חניוק" שבחבורה, אף שהוא רחוק מהתואר הזה כרחוק מזרח ממערב.

כולם רוצים ללכת לבלות לטייל, הרשי היחיד שלא מצטרף. הוא גם היחיד שממשיך להסתובב עם פיאות מסולסלות, בלי 'לשפץ' ולקצץ מילימטר, כי כך ציווה עליו הרבי. חיצו הלעג הארסיים שמשגרים אליו 'חבריו הטובים' נתקלים בחומה

אטומה, אך בסופו של דבר הם מתחילים לחדור ולפצוע את ליבו.

באחד הלילות, אחרי חודשים של עמידה בגבורה בחזית המלחמה, הרשי הובס.

השעה הייתה אחת אחר חצות כשהרשי, לראשונה בחייו, נגרר אחר חבריו ברחובות מנהטן לאתר בילוי כלשהו, לצפות באיזה מחזה שיוקרן. הוא לא מוכן להיות יותר קורבן. הוא מפר את ההבטחה ויהי מה.

הבניין המואר כבר נשקף מרחוק כשלפתע תוך כדי הליכה הוא מרגיש משהו מתחולל בגופו. רגליו קופאות פתאום מלכת, הוא חש שמהו לא טוב קורה לו, הוא לא הרגיש כך מעולם, הוא מבין מיד שזה קשור להבטחה שלו, לרבי. "חבר'ה אני לא יכול ללכת, אני חוזר הביתה" הוא מודיע לחבריו בפתאומיות, הופך את פניו ונעלם.

השעה כבר אחת בלילה כשהרשי חוזר לביתו, להפתעתו הוא מוצא את הבית מואר, ליד השולחן בסלון יושב אביו, ר' נפתלי, מחכה לו. ברגע שהוא נכנס קופץ האב מהכיסא "אה, הרשי, ברוך ה' שהגעת"...

"מה קרה" מזדעף הרשי, "אמרתי לכם שתפסיקו לדאוג לי, אני כבר ילד גדול",

"אל תשאל, בשעה האחרונה מתקשר אלינו הגבאי של הרבי, ר' אברהם יצחק בלום, כל כמה דקות. הוא אומר שהרבי מחפש אותך בדחיפות, הוא רוצה לדבר אתך עכשיו".

"עכשיו"? נדהם הרשי ומביט בשעון.

"כן, כן" משיב אביו להרשי ותוך כדי דיבור הוא יורד עמו לרחוב, מתניע את המכונית שפצחה בנסיעה לבית הרבי.

בית הרבי מסקולען מואר היה כבשעת צהרים, עשרות יהודים חיכו בחדר ההמתנה. כיון שנראו פניו של הרשי בחדר פנה מיד המשמש לכל הנוכחים "רבותי, הבחור הזה נכנס לרבי לפניכם, הרבי ביקש כבר כמה פעמים לראותו ללא שהיות, אני מתנצל", הציבור קיבל את הדברים בהבנה, הבין שיש דברים בגו.

מיד בהיכנסו לחדר מצווה הרבי על הגבאי לצאת מן החדר, עוד בטרם הספיק הרשי לומר מילה פנה אליו הרבי בנימה של תוכחה: "הרשי, הרי סיכמתי איתך משהו, 'האם אין לך מילה'? הייתכן שהפרת את התנאי?"

הרשי מצטמרר, זו הפעם הראשונה שהוא רואה 'רוח הקודש' במו עיניו. הרבי הרגיש, הרבי ידע שהוא עומד להפר הלילה, לפני שעה קלה, את התנאי. הוא זה שעצר בעדו, ברגע האחרון, מליפול למחוזות הטומאה... מכאן עוברת השיחה

לפסים אחריו, של קירוב ואהבה אינסופית שמרעיף הרבי על הבחור הצעיר.

כעבור שעה קלה יוצא הרשי מן החדר, המום ונרעש ממה שקרה לו, מתברר ש'יש צדיק בארץ'. ישנו רבי שידוע ומרגיש ברוחו הטהורה בדיוק מה נעשה עמו, היכן הוא עומד. אי אפשר להסתתר מעיניו הצופיות.

המאורע המטלטל הזה החזיק את הרשי עוד כמה חודשים 'עם הראש מעל המים', אבל גם לו היה תאריך תפוגה, היצה"ר הערמומי הניח מלכודות חדשות לרגליו, המציא תירוצים חדשים לכל דבר, ושוב מרחפת סכנה רוחנית על עתידו של הרשי.

הקיץ מתקרב לסופו, אווירה של חודש אלול מנשבת בהיכלי התורה והחסידות באמריקה.

הרשי כמובן לא שותף לאווירה הזו, הוא מהלך על חבל דק מעל תהום, מבלה עם חבריו הקלוקלים ומידרדר איתם מדחי אל דחי.

ערב ראש השנה. משפחת אייזנבוים מתכוננת לצאת לבית הכנסת, האם כבר הדליקה את נרות החג, כשלפתע מצלצל הטלפון בבית, על הקו נשמע אחד מבניו של הרבי מסקולען זי"ע, "אבא ביקש שהרשי יבוא מיד לבית הרבי".

האב והבן נכנסים מיד לרכב ויוצאים בשעטה לעבר בית הרבי שמעל בית מדרשו. ההמולה שמקדמת את פניהם בחצר הקודש, המוני החסידים שגודשים את ההיכל, מטילה ספק קטן בליבם, "האם זה ייתכן בכלל, בתוך היום העמוס הזה, כשהמוני חסידים מחכים לשחר את פניו, אין לרבי כי אם לקבל את הרשי לשיחה?"

"אה, ר' נפתלי, קוראים לעברו בניו שליט"א של הרבי מקומת המגורים של הרבי, "דער רבי שטייט און ווארט, - הרבי עומד ומחכה לכם".

הרשי מטפס במדרגות, דופק ביראת קודש בדלת ונכנס פנימה.

בתוך החדר הוא מגלה את הרבי, יושב עדיין בבגדי חול, פניו מבהיקות באור בלתי רגיל, הרבי מכבד אותו לשבת ופותח איתו בשיחה רגועה ונינוחה על דא ועל הא, על מה? על כל דבר, על החיים שלו, על הישיבה, החברים, התחביבים, העיסוקים שלו, ארבעים דקות תמימות נמשכת השיחה הזו שממלאת את הרשי עונג רב.

"הבט, הרשי" מתנער פתאום הרבי, "אתה יודע שהזמן שאנחנו נמצאים בו עכשיו הוא זמן גבוה מאוד מאוד".

הרשי מהנהן בראשו לחיוב.

אבוחצירא שליט"א. הרב שליט"א יום הוצאת הספר "תפארת שלמה" המבואר, וזירז אותי בהדפסת הספר הקדוש בהידור ובשלימות. ובאותה שנה אכן זכינו בס"ד להשלמת האידרא בסדרה מפוארת של ששה כרכים. ולכן לפני הנסיעה בבואי אליו, כששאלתיו אם לנסוע לשב"ק יחד עם הרבנים החשובים, השיב לי שיש לנסוע ולדבר מעניין הספר ולעורר את הלבבות בקדושתו של הכהן הגדול מאחיו בעל ה"תפארת שלמה".

ובכן, כאמור, רגעים ספורים לפני שאני יוצא מהבית כדי להמריא לראדומסק, קיבלתי טלפון מהרב שליט"א שביקש שאספר לציבור המשתתפים בנסיעה את הסיפור דלהלן, כדי שיתקדש שמו של הצדיק וכדי לקדש ש"ש ברבים ולהודות ולהלל. ואכן, 'חזקה שליח עושה שליחותו', וסיפרתי את הסיפור בשב"ק לפני קהל עם ועדה, ואף עתה מעל גבי במה זו אני מבקש לספר זאת.

"המעשה היה באדם שאמנם אינו נמנה על חוגי החסידים, אך קבע לימודו בספר "תפארת שלמה" מידי שבת בשבתו עם חברותא נאמן. יום אחד בתחילת החורף החלה ראייתו של בתו להיחלש. בתחילה חשב שזה צינון קל שתקף אותה, אך לאט לאט התחילה לראות חלש יותר ויותר, עד שכמעט פסקה מלראות. האיש הלך לרופאים רבים, שלא ידעו מה הבעיה וכמובן שלא יכלו לפותרה, והמשפחה עמדה חסרת אונים.

יום אחד בשוחחו עם שותפו על הענין, אמר לו הלה: הרי אתה לומד באופן קבוע את תורתו של התפארת שלמה, והוא בוודאי יעמוד לך למליץ טוב, תפנה אליו והוא יעזור לך. והוא ייעץ לו לכתוב "קוויטל" – פתקא, ולהכניסה בתוך הספה"ק "תפארת שלמה".

האיש, אשר כאמור לא נמנה על חוגי החסידים, לא ידע איך כותבים קוויטל, ושותפו עזר לו בכך. הוא כתב את הקוויטל מתוך תפילה לה' שיושע בזכות הצדיק, והכניסו לתוך הספה בפרשת "ראה".

עברו כמה שבועות ושום שינוי לא אירע. הילדה כמעט לא ראתה מאומה. ויהי היום, בהגיע פרשת ראה, האב מגיע לביתו בליל ש"ק ועושה קידוש, והנה מיד אחר הקידוש

"אלו הדקות האחרונות של השנה הקודמת, הדקות הראשונות של השנה הבאה. יהודים יושבים כעת בבתי הכנסת, אומרים את הפיוט 'אחות קטנה'. מבקשים בדמעות 'תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה', תאמין לי" אומר לו הרבי כשדמעות של התרגשות נוצצות בעיניו, "תאמין לי שגם לי הזמן הזה יקר מאד, תאמין לי שאפילו לילדים שלי אני לא נותן את הדקות האלו".

"אבל לך, הרשי, רציתי לתת את הדקות היקרות האלו במתנה!".

הרשי יוצא מן החדר כמחושמל. נכנס לבית המדרש כשמילותיו של הרבי מסעירות והופכות את קרביו, האהבה האמיתית והטהורה שהורעפה עליו, החשיבות שלו בעיני הרבי שמוכן להקדיש לו את הדקות היקרות והנשגבות ביותר בשנה, לא איפשרו לו להמשיך הלאה בדרכו. "לא משנה מה אני, מי אני, איזה כשרונות יש לי, אני לא ממשיך בנתיב הזה".

אותו ראש השנה היה ראש המהפכה בחייו של הרשי. הוא בכה והתפלל כפי שלא בכה בחייו. מיד לאחר החגים הוא עלה על נתיב חדש, של תורה ועבודת ה', תוך תקופה קצרה הוא התקבל לשיבה טובה יותר, מכאן הוא התקדם מעלה עד שהפך לבחור ישיבה חסידי מן המניין, כעור כמה שנים הוא זכה להקים את ביתו.

כיום, עשרות שנים אחרי, הרה"ח ר' צבי הירש אייזנבוים הוא אחד האברכים החשובים בשכונה בה הוא מתגורר בארה"ב, זכה להקים משפחה מפוארת, "א פרומער חסידישער שטוב", בנים ובני בנים ההולכים בדרך התורה והחסידות.

"מה שלא הצליחה לפעול ה'רוח הקודש' שראיתי במו עיני, פעלה האהבה האמיתית שהראה לי הרבי" הוא חותם את סיפור חייו.

סיפור שסיפר הרב אשר וועג שליט"א ל"הפותר" – "דרשו": "היה זה כלפני שנתיים", ב"ה זכינו לנסוע להשתטח אצל ציונו הקדוש של בעל ה"תפארת שלמה" מראדומסק זי"ע בצוותא חדא, חסידים ואנשי מעשה, רבנים, וגם צאצאים להרה"ק זי"ע, לרגל יומא דהילולא, ושהינו סמוך ונראה בשב"ק בבית המלון אשר בראדומסק.

והנה יום קודם לכן, יום חמישי, ערב ההילולא בשעות אחה"צ, לפני ההמראה, אני מקבל טלפון מנהריה – בו נמסרה לי שליחות מיוחדת מעט"ר מו"ר האדמו"ר רבי דוד

אומרת לו בתו בצעקה: "אבא, אני רואה!" ... מיד נזכר האיש כי אכן הניח את הקוויטל בפרשת "ראה".

"הפלא ופלא. כאשר הגיעה פרשת ראה – מיד המליץ עליו רבינו זכות בשמי מרום ופעל לו ישועה לפני בורא עולמים. בעקבות הנס, הגיע אותו יהודי במיוחד לציון הקדוש כדי להודות ולהלל להשי"ת על נפלאותיו.

"זהו כח הצדיקים, אשר גדולים במיתתם יותר מבחייהם, וכוחו של רבינו ה"תפארת שלמה" זי"ע, אשר כתב והדגיש עניין זה, שהוא לא יתרחק בעולם העליון אלא ימשיך להעביר על בני", ובוודאי על הדברים במורשתו. וכדבריו המפורסמים [פרשת וארא] וז"ל: "רק הרחק לא תרחיקו ללכת, העתירו בעדי". והדברים ממודפסים ומונצחים גם על גבי קיר האהל של ציונו הקדוש.

זכותם תגן עלינו

מקורות וטעמי המנהגים

מאשי"ן מצות

מנהג אבותינו בידינו לא לאכול מאשי"ן מצות בפסח, וכן איסור אכילת שרייה ועוד, וכדי לקיים מצות ההגדה לבנך הנני לכתוב כאן בקיצור מהפולמוס התורני ההלכתי שהתקיים בדבר כפי שהובא בספר החשוב "כהלכות הפסח" לידידי בנש"ק הרה"ג ר' מ.א. ראנד שליט"א:

לפני כ-150 שנה הומצאה מכונה העורכת ומודדת ועושה בעצמה את כל הפעולות הנצרכות להכנת הבצק, וכאשר החלו להשתמש בה לאפיית מצות לפסח יצאו רבים מגדולי ישראל בחריפות נגד חידוש זה, כאשר הטעמים העיקריים לאיסור היו: א. חשש שמא יהא נשאר במכונות מעט בצק מעיסה לעיסה ויחמיץ את שאר העיסות. ב. דמכונה לא הוי אלא כנכרי העושה וישראל עומד על גביו דאיכא פוסקים דאסרו [ועיין ב"הליכות שלמה" להגרש"ז אויערבך זצ"ל פ"ז דבר הלכה ס"ק טז]. ג. מטעמים נסתרים.

ראש האוסרים היה הגה"ק רבי שלמה קלוגר זצוק"ל מברוד, שאף ליקט ופירסם את מכתבי גדולי הדור שעמדו לצידו לאיסור בחיבור מיוחד שקראו 'מודעא לבית ישראל', כאשר לעומתו עמד הגאון רבי יוסף שאול נטנזון זצוק"ל ה"שואל

ומשיב" שפרסם היתר ברור בחיבור נגדי הנקרא 'ביטול מודעא'. וראה שם בהרחבה בתשובותיהם לכאן ולכאן.

מרבן ה"חידושי הרי"ם" זי"ע פירסם אז מכתב חריף מאד בדבר המאשי"ן מצות, [והרבי ה"פני מנחם" זי"ע אמר שמקובל מפי חסידים שאמר אז החידושי הרי"ם שחוץ מעצם חשש איסור חמץ ומהטעמים שפירסם לאיסור, יש לו עוד שבעים פנים לאיסור...] כאשר בין הדברים כתב: "וה' יציל את עמו מאותם אנשים שלוחי היצר הרע, תלמידי ירבעם בן נבט, המתחכמים לנשל מכל מצוה מעט מעט – וכוונתם לעקור את הכל כנראה בעליל ממעשיהם..."

גם הרה"ק ה"דברי חיים" מצאנז זי"ע כתב מפורש לאיסור, אלא שלא רצה לפרש טעם האיסור, כי "גם לדעתי הרבה טעמים על פי דין לאיסור, אך הם כמוסים אתי, כאשר כן קבלתי מפי מו"ח [ה"ברוך טעם"] ז"ל שבכמות אלה הדברים אין לגלות הטעם – רק לפסוק הדין בהחלט, והשומע ישמע וכו', ולכן בדרך החלט אומר לכם כי העושה על כלי זה הוא חמץ גמור ... ובדור שאחריהם כתב ה"אבני נזר" [או"ח סי' שע"ב, סי' תקלו – תקלז] דברים חריפים מאד לאיסור [ועל מכתב זה נתכוון הרה"ק ה"שפתי צדיק" זי"ע במכתבו: ראיתי המכתב מש"כ הגה"ק ז"ל מסאכאטשוב מדבר בלהבות אש על דבר המאשי"ן מצות].

ואכן אצל החסידים נתקבל המאשי"ן מצות לאיסור חמור, הגם שרבים מגדולי ישראל התירו הדבר ואף אכלו בעצמם ממצות אלו, ובתוכם מרבן הכתב סופר זי"ע ואחיו הגה"ק רבי שמעון סופר זי"ע אב"ד קראקא וזרעם אחריהם.

גם כיום נמנעים מקהלות החסידים לאכול מאשי"ן מצות בפסח, ולעומתם רבים מאחינו בני ישראל אינם מקפידים בדבר, ונהרא נהרא ופשטיה, וזה ברור שמבחינה כשרותית המכונות היום הרבה יותר טובות מהמכונות דאז. ויש שעוררו, שאף המקילין בדבר, מ"מ לכזית מצה של מצוה יקחו מצה שלא נערכה במכונה, וכן נהגו רבים וטובים. מאידך, יש הטוענים כי בשנים האחרונות התפרסמו מחקרים מרבנים שונים שטענתם בפיהם, כי במכונות הנהוגות כיום החשש מחמץ חמור יותר, מצד תפיחות המצות במהלך האפיה, מצד חום הבצק, מצד חום התנור ומתכונתו, ומצד הפירורים שעל המשטחים. לכן גם אותם שלא נתקבל אצלם האיסור, יש להם להקפיד ולקחת דוקא ממקומות שההכשר עליהם מוסמך וטוב.

מבושלת במים, שחוששין שמא נשאר בה מעט קמח שלא נילוש, ויתחמץ עכשיו על ידי השריה או הבישול", והאריך שם בחששות שונים נוספים שמפניהם החמירו בשרויה, והועלה שם מדבריו לדינא:

א; בוודאי אין להחמיר אלא בשרויה במים, ולא בשרויה במי פירות. וכן העלה בשו"ת שבסוף שו"ע הרב ד"במי פירות פשיטא דאין להחמיר כלל כל הפסח". אמנם אף שלא היה זה בכלל חומרת "שרויה" – כבר נהגו רבים וטובים להחמיר אפילו בשרויה במי פירות, וכן הוא המנהג הפשוט היום שהמחמירין בשרויה מחמירין אף במי פירות, וזהו בכל החומרות שקיבלו ישראל על עצמם בפסח שהם "תכשיטין לקדושה" כלשונו הטהור של הרבי ר' בונים מפרשיסחא זי"ע. ב; נראה דאף המחמיר אין צריך להחמיר שלא לטבל מצה אפויה במים או במשקה אם נותן מיד לתוך פיו, דפשיטא דאין בזה שיעור להחמיר כלל. ואכן כן נשמע מהרבה מגדולי ישראל שלא הקפידו בשרויה בזמן מועט כשנותן מיד לפי.

כידוע הסיפור מהרבי ר' העניך מאלכסנדר זי"ע שפ"א אירע שנפלה חתיכת מצה למשקה בארש"ט שלו והוציאה ושתה המשקה. וכששאלוהו על זה אמר: "א משהו חמץ איז אוסר, נישט קיין משהו מצה". וכן בספר "מרא דשמעתתא", מהגה"צ רבי משה אריה פריינד רבה של ירושלים זצ"ל שכזה אירע אצל ה"דברי חיים" זי"ע.

ג; נראה דטפי יש להקל במצה כתושה וטחונה עד אשר דק, ור"ל שאם טוחן המצה ואז שורה אותה במים יש להקל יותר. וטעם הדבר: דכאשר טוחן המצה, אף אם נחשוש שהיה מעט קמח במקום אחד שלא נאפה "מ"מ ע"י הכתישה נעשה כאבק דק פורח ונבלל מאד – עד שבוודאי לא ימצא קורט מהקמח במקום אחד שיהא נוכל לומר עליו שם חימוץ" [לשון השערי תשובה]. והיינו דנקודה כמחט בוודאי אינה מחמצת, - רק צירוף כמה גרגרים יחדיו. יש שהחמירו גם בזה, וכן מובא מהגש"ז אויערבך זצ"ל שהחמיר בעשיית עוגה ממצה טחונה משום הרואים.

בשו"ת שבסוף שו"ע הרב ביאר הטעם מה שלא נשמע שהחמירו הראשונים או הקדמונים בענין שרויה: "דמה שלא הזכירו זה הפוסקים, היינו משום אינו מצוי כלל אלא בעיסה קשה שלא נילושה יפה, ובדורות הראשונים היו שוהין הרבה בלישה וגלגול עד שהיה נילוש יפה, עד שמקרב זה עשרים שנה או יתר נתפשטה זהירות זו בישראל קדושים למהר מאד מאד בלישה, ואין לשין יפה יפה, ולכן נמצא קמח מעט במצות של עיסה קשה, כנראה בחוש למדקדקים באמת".

ולסיום נביא דרשת הגה"ק מקוז'גלוב הי"ד הנדפסת בשו"ת "ארץ צבי":

"והנה עתה מקום אתי לדבר מענין מאשי"ן מצות שנפרץ הדבר בעירנו... אוכלים בפסח מאשי"ן מצות, אשר הגאונים הקדושים החידושי הר"ם זצ"ל ואבני נזר זצ"ל והגה"ק מטשעכאנאו זצ"ל אסרום בהחלט, ועתה הם מתחכמים לומר כי לו ידעו הגאונים ז"ל טיב המאשי"ן בזמננו וגודל המכשלה במצות של יד – היו מכשירין המאשי"ן מצות, ואין כדאי להשיב על דבריהם המשובשים, וחז"ל גזרו אומר: דבר שנאסר במנין צריך מנין אחר להתירו, אע"פ שבטל הטעם – לא בטלה התקנה, וכ"ש שיש לנו להאמין שדברי הגאונים הקדושים הנ"ל הם נאמנים וברורים אין בהם נפתל ועיקש, וזה עיקר תורה שבע"פ לבטל דעתינו לדעת חכמי הדור אף במקום שאנו סוברים שהאמת אתנו, ואפילו אמרו לך על ימין שהוא שמאל לא תסור מדבריהם. על כן כל מי שיראת ה' נוגע בלבבו לא יתן לבוא לביתו המאשי"ן מצות, ובזכות האמונה בחכמי הדור יתעורר לו זכות עקידת יצחק ונצא בדימוס בימי הדין של ר"ה, כאמור בזוה"ק פרשת תצוה דעיקר הדין של ר"ה תלוי בכשרות המצות של פסח. עכ"ל".

ואסיים במה שסיפר לי ידידי הרב ר' משה יודלביץ הי"ו בנו של הרה"ג רבי שמואל אהרן זצ"ל מגדולי ירושלים שהיה חתנו של הרה"צ רבי אריה לוי זצ"ל, אשר בביתו של רבי אריה נהגו כמנהג ירושלים – ליטא לאכול מצות מכונה, אבל אביו רבי שמואל אהרן הידר דוקא במצות עבודת יד, ולשאלת חמיו מדוע נוהג כך, והלא הוא מגיע מבית ליטא? וענה לו: זה ברור לי שהמצות מכונה יותר כשרים ומהודרים מהמצות של יד, אבל גם זה ברור לי – שמשרע"ה בעת אמירתו למצות אכילת מצה לא התכוין למצות מכונה רק לעבודת יד... וסיפרתי זאת בזמנו לרבינו ה"פני מנחם" זי"ע וקלסה.

אכילת מצה שרויה:

מעיקר הדין, אחר שנאפתה המצה לא שייך בה כלל חימוץ, ומותר לשרותה ולבשלה במים בלא פקפוק. וכן מוכח בגמרא [פסחים מא.]. ובשו"ע [סי' תסא סק"ד] וכ"כ להדיא המג"א [סי' תנח סק"א בתו"ד] שמותר לבשל המצה ולאכלה בפסח. אולם כבר הביא בשערי תשובה [תס סק"ב] ש"יש אנשי מעשה שמחמירין על עצמם ואין אוכלין שום מצוה שרויה או

חימוץ עצמו, דלא טעו בדבר שהתינוקות של בית רבן יודעין, דאיכא בהדיא בפסחים דאין בא לידי חימוץ כי אם מה' מינים. ולכן נראה לקיים המנהג ולאסור כל קטנית בפסח. ולא מחמת חימוץ עצמו, כי טעות הוא לומר כן, אלא מטעם גזירה הוא."

וממשיך הסמ"ע ומבאר שהקטנית דומה לדגן בשלושה דרכים, אחד: "דכיון דקטניות מעשה קדרה הוא ודגן נמי מעשה קדרה כדאיסא אי הוי שרינן קטניות אולי אתי לאחלופי ולהתיר דייסא כיון דאידי ואידי מעשה קדרה הוא. עוד הוסיף הסמ"ק דמיון שני לדגן: "וגם מידי דמידגן הוא כמו חמשת המינים כדאי' בפרק השוכר את הפועלים דקרי לקטנית מידי דמידגן". עוד הוסיף הסמ"ק וכתב טעם שלישי לגזירת קטניות: "וגם יש מקומות שרגילין לעשות מהם פת כמו מחמשת המינים ולכן אתו לאיחלופי לאותן שאינן בני תורה. ולא דמי למיני כגון כרוב או כרשין וכיו"ב דהנהי לא דמי כלל לדגן ולא אתי לאחלופי".

ההתנגדות לאיסור קטניות בפסח:

בתקופת רבותינו הראשונים היו שהתנגדו (או שלא קיבלו) לנהוג באיסור קטניות בחג הפסח. כך מצינו בתולדות אדם וחוה לרבינו ירוחם נתיב ח"ג: "ואותם שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות מבושל בפסח מנהג שטות הוא, זולתי אם הן עושין להחמיר על עצמן, ולא ידעתי למה". גם הטור בסימן תנ"ג הביא בשם יש אוסרין וסיים שם "וחומרא יתירא היא ולא נהגו כן.

נציין גם לדברי ה"חתם סופר" זצ"ל בתשובותיו [חאו"ח סימן קכ"ב] בו מספר: "אודות 'קוססטאריע' דמדינה 'וועסטפאלין' אשר בקשו נפשם לעקור הלכות קבועות ששנו אבותינו ורבותינו לנהוג איסור במיני קטניות ביו"ט של פסח, והם עמדו על נפשם להתיר לעצמם. וממשיך שם החת"ס ומנסה למצוא עליהם זכות עיי"ש.

וממשיך החתם סופר: "הא להו, הוא לן לדידן אשר תלי"ת ל"צ לסייג זה פשוט שאין להתיר מינים הללו, לא מיבעיא בלא היתר פתח וחרטה דפשיטא מאן ספין מאן חשוב מאן רקיע למיעקר הך תקנתא ומנהג קבוע שנתייחד עפ"י הרבה מרבתינו הצרפתיים". ועיי"ש בהמשך דבריו.

נסיון זה של מדינת "וועסטפאלין" לא עבר בשתיקה. ובספר "המועדים בהלכה" הביא כרוז שנדפס אז במדינת פוירדא בשנת תק"ע "על השמועה לא טובה אשר זה ימים לא כביר נשמע פה קהלתנו כל השומע תצילנה שתי אזניו אשר אנשים מעט היושבים כסאות למשפט במדינה אחת עמדו

בספר "מור וקציעה" להגר"י עמדין כתב: אף על גב דיש מחמירין – לית דחש לה, וראינו חסידי עולם שאכלוה. ושנה דבריו בשו"ת שאילת יעב"ץ בשם אביו ה"חכם צבי" שלא החמיר בזה, ודחה כל דברי המחמירין, עיי"ש בדבריו. גם בספר "מעשה רב" מהגר"א כתב שאין לחוש לשרויה וכן איתא במנהגי ה"חתם סופר" שהיה אוכל קניידלך בפסח [אף שבשו"ת חת"ס יו"ד סי' רכב כתב "דמצוה היא ופרישות שלא לאכול מצה שרויה בפסח").

אולם אצל מקהלות החסידים נתקבלה חומרא זו. וגם ה"חפץ חיים" זצ"ל הגם שכתב במ"ב סי' תנ"ח סק"ד שמצד הדין אין לחוש לזה, מ"מ לעצמו הקפיד שלא לאכול שרויה, כמ"ש בנו בהנהגות החפץ חיים.

בגדרי האיסור באכילת קטניות בחג הפסח

איסור קטניות בפסח מקורו וטעמו:

אחת הגזירות או התקנות שתיקנו הגאונים אחר חתימת התלמוד שנתפשט איסורם בכל מקהלות האשכנזים במשך מאות שנים רצופות, הוא האיסור על אכילת קטניות בחג הפסח. למרות שעפ"י המבואר בגמרא במסכת פסחים לה. שרק חמשת מיני דגן באים לידי "חימוץ" ואילו אורז ודוחן אינם באים לידי חימוץ אלא לידי סרחון, וכלשון הזהב של הרמב"ם בהלכ' חו"מ פ"ה ה"א: "אין איסור משום חמץ בפסח אלא חמשה מיני דגן אבל הקטניות כגון אורז ודוחן וכו' אין בהן משום חמץ, וכו' שאין זה חמוץ אלא סרחון". מ"מ מצינו לרבותינו הקדמונים שתיקנו וגזרו על כל מקהלות האשכנזים ועל זרעם לקדש עצמם במותר להם ולהמנע מאכילת קטניות בחג הפסח.

מעניין במיוחד שתקנה זו שלא לאכול קטניות בחג הפסח, לא ידענו מי ואימתי תקנוה ומי שגזר גזירה זו. אכן נאמנים עלינו דברי רבותינו הראשונים וכן מחזיקים אנו בכל עוז בדרכי ובמעשי אבותינו ואין לנו שום רשות להקל או לזלזל ח"ו באיסור קטניות בחג הפסח.

המקור הראשון לאיסור קטניות אנו מוצאים בסמ"ק ("ספר מצוות קטן") סימן רכ"ב, לא שהוא מחדש איסור, אלא הוא קובע עובדא: נוהגין בו העולם איסור מימי חכמים קדמונים. וז"ל: "ועל הקטניות כגון פו"ש ופול"י ורי"ש ועדשים וכיו"ב, רבותינו נוהגים בהם איסור שלא לאכלם בפסח כלל וכו', מיהו קשה הדבר מאד להתיר דבר שנוהגין בו העולם איסור מימי חכמים קדמונים, דסתמא לא נהגו בו איסור מחמת

ופרצו גדר הראשונים אשר קיימו וקבלו עליהם רוב הגדולה הכשילו והתירו לאכול אורז ודוחן וכל מיני קטניות ביום טוב של פסח, או לאזנים שכך שומעות וכו', כל מדינות פולין גדול ופולין קטן וכו' וכל מקום אשר שם אשכנזים קימו וקבלו עליהם האיסור הנ"ל זה ארבע מאות שנה ובנידון זה בלייבט [נשאר] האיסור עולמית ואין לו היתר וכו', וכל הפורץ גדר ישכנו נחש חוויא דרבנן דלית ליה אסותא".

ה"חתם סופר" זצ"ל ממשיך ומתייחס לזה בדרשות שבת הגדול [כרך ב' רמג]. ומאריך במקורות לתקנה זו ומחזק דברי הרמ"א שקבעו בשו"ע ונתקבל בין כל בני אשכנז וכו' וא"כ מי יכול להתיר ולהשיג גבול שגבלו ראשונים ולפרוץ גדר וחומה נשגבה אשר יסודו יסודי עולם המה הצדיקים אשר מעולם אנשי שם וכו'".

אכן מצינו לאחד מגדולי האחרונים הגאון רבי יעקב עמדין זצ"ל, בספרו "מור וקציעה" סימן תנ"ג כתב: ומעידני על אבי מורי הגאון זצ"ל [ה"חכם צבי"] כמה צער נצטער אותו צדיק על מנהג האשכנזים להמנע מאכילת אורז וקטניות בפסח, והיה אומר אי אישר חילי אבטליניה למנהג גרוע הלז, שהוא חומרא דאתי לידי קולא ונפיק מיניה חורבא ומכשול וכו' ואשרי שיאחז צדיק דרכו וניפץ חומרות אלו אל הסלע וכו', הלואי יסכימו עמדי גדולי הדור במחוז הלז הנני להיות נטפל לדבר מצוה זו".

אבל לא זו בלבד שלא הסכימו לו, אלא כל גדולי התורה, שנתקלו בשאלת קטניות, נתנו תוקף גמור למנהג הראשון. ואדרבה הוסיפו ואמרו שאין עצה ואין תבונה נגד ה'. ועיין בתשובה מאהבה ח"א סי' רנ"ט שכתב: דאף אם יתכשון ב"ד של שמואל הרמתי ואליהו וב"ד וכל גדולי ישראל אף עמהם אין בידם להתיר אורז ומיני קטניות בפסח.

וכן בשו"ת "שואל ומשיב" מהדו"ק ח"ב סוסי' ק' במיני קטניות שגזרו באשכנז ופולין, קיימו וקבלו היהודים במדינתנו שלא תיקנו רק באותם המקומות הוה כנתפשטה בכל ישראל ואינו יכול אף גדול לבטל, ולשיטת הרמב"ם כל שהוא לסייג ופשטה באותן מקומות שתקנו גם גדול א"י לבטל ואפילו אליהו.

ההשכלה הארורה ואיסור קטניות:

עובדא היסטורית מענינת במיוחד שרשעי המשכילים שר"י שהרימו קרן לקצץ בנטיעות ולעקר היסודות, שמו את איסור קטניות בפסח כ"מטרה לחץ" ללעג על קדמונינו שעשו סייג לתורה לאיסור קטניות בפסח. ואף רשעי המשכילים אלו השקיעו מאמצים לפרוץ גדר וסייג זה מתוך מגמה זדונית

שלאחר שיצליחו לבטל איסור קטניות בפסח שוב יהיה נקל בידיהם "להתקדם" רח"ל ולהתיר אף אכילת חמץ בפסח עפ"ל. כדי לעמוד בפרץ, היו מחכמי הדורות שעברו, שראו באיסור קטניות בפסח כמגדל עוז מפני אויב. ומכיון שאויבינו ושונאינו שאף הם היו חכמים גדולים להרע ביקשו לעקור לאיסור קטניות בפסח, קיימו חכמי ישראל את מאמר דוהמע"ה "מאויבי תחכמי מצוותך", וראו כ"צורך שעה" להתייחס לאיסור קטניות בפסח לקהילות אשכנז מעין "ערקתא דמסאני".

ונסיים הענין בלשונו של ה"ערוך השולחן" זצ"ל סימן תנ"ג: "ואיסור זה כיון שקיבלו אבותינו משום גדר מדין תורה אסור לנו לבטל והמפקקים והמקילים בזה מעידין על עצמן שאין בהם יר"ש ויראת חטא ואין בקיאין בדרכי התורה ... ופורץ גדר ישכנו נחש"...

הספרדים באיסור קטניות:

רבינו ה"פרי חדש" באו"ח רס"י תנ"ג, שהעלה למצוא סמך לאיסור קטניות מדברי הש"ס סיים: לפיכך יש לתפוס לאסור כל מידי דדמי לדגן משום דמחלף להו בדגן, אבל אין כן מנהגינו (הספרדים) זולתי באורז ששנה אחת אחר שנבדק ג"פ יפה נמצא בו גרעין חיטה, ומאותו יום והלאה לא אכלנוהו בפסח" עכ"ל.

וכ"כ החיד"א בס' "טוב עין" סי' ט' אות ו': דאנחנו בני ספרד אין נוהגין במניעת הקטניות, אמנם באורז נהגו בעיה"ק ירושת"ו מרבית הת"ח ויראי ה' שלא לאוכלו בפסח שהעידו דהוה עובדא וביררו האורז כמה פעמים ושוב אחר שבישלוהו נמצאת חיטה ולכן נמנעו מלאוכלו. אבל אין מוחין ביד האוכלים ובפרט כי בעיה"ק הוא מזון העניים והתינוקות יעו"ש.

אמנם עיין ב"חזון עובדיה" שכתב: שאף שהספרדים היו נוהגים בהיתר באכילת קטניות בפסח, עכשיו נשתנה המנהג, ואף ההמון נזהרים מלאכלם. ועיי"ש בדבריו.

וכל זה רק מקצת דמקצת מה שכתבו האחרונים בנידון הקטניות, זמנים שהיו ימי צער ומחסור, וימי מלחמה בעולם, האם להתיר את גזירת הקטניות, ולא באתי אלא להראות וללמד את צעירי הצאן בעיקר הדברים.

וזה לקטתי מהספר החשוב "מועדים לשמחה" שנכתב ע"י הגה"ח ר' טוביה פריינד שליט"א ושם האריך בכל הענינים.

חומרות ומנהגים:

בשנים עברו כתבתי על עצם החומרות בפסח, וכאן נבוא להשלים קצת עם מקורות לכמה דברים שנוהגים:

כבר כתבו הרדב"ז [ח"ג תקמן] ובשו"ת מן השמים [סימן ע]: שנהגו להחמיר בפסח יותר משום שהיא המצוה הראשונה שנצטוו עליה ישראל כולם, וקיבלו עליהם באהבה. והחמירו בכלליה ובפרטיותיה. וכל המאריך בדקדוקיה מאריכין לו ימיו ושנותיו.

ה"משך חכמה" בפרשת בא כותב טעם: לפי שכל יצי"מ היתה בגלל שלא שינו את שמם ולבושם, שהוא בגדר חומרא יתירה, ולכן מקפידים בפסח על חומרות והרחקות יותר מכל השנה.

ב"לקוט יושר" דף צ כתב בשם רבו ה"תרומת הדשן": כיון שראינו שהקב"ה מחמיר, וכתב "בל יראה ובל ימצא", ומאי נפק"מ להקב"ה אם אנו אוכלים חמץ או מצה? אלא כיון שצויה על עבדיו לעשות דבר, וכשהם רואים שהמלך מאד מחמיר בדבר, גם עבדיו מחמירים בדבר זה.

וכבר ידוע מש"כ ה"באר היטב" בשם האר"י הק' [תמו א]: שכל הנזהר ממשו חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה.

באכילת מצה יש מחמירים שלא לאכול רק בלילה הראשון [הובא בשערי תשובה סו"ס תס], שכיון שהחויב הוא מה"ת רק אז, ואם מצה לא נאפתה כדן יש בזה חשש חמץ, ובליל הסדר א"א לבטל מצוה מה"ת אבל בשאר הימים לא אוכלים. וי"א שכן מחוייבים שבעת הימים, והטעם כתב הרה"ק ה"דברי חיים" זי"ע [תשובות נוספות סימן ד] משום שמחת יו"ט כי פתא סעדה דלבא. [שערי תשובה שם].

בספר "מעשה רב" משמע שהגר"א תמה על מנהג זה אי אכילת מצה כל שבעה, שבאמת יש כן מצוה לאכול מצה כל שבעה, וקראוה רשות כלפי החיוב של לילה הראשון.

ויש עוד טעם לא להימנע מלאכול משום שמבטל ברכת המזון, וכן מבטל סעודות שבת ויו"ט. וכן נוהגים. אמנם היו צדיקים בדורות הקודמים הרה"ק ה"ישמח משה" זי"ע וחתנו ה"ארי דבי עילאי" זי"ע שנהגו כך. גם הרה"ק צבי הירש מליסקא גם היה מהחמירים ואתו עמו הרה"ק רבי ישעיה' לי מקרעסטיר זי"ע ועוד. הרה"ק רבי אברהם יעקב מסדיגורא זי"ע אמר שזה מנהג רק לצדיקים ולבני עלייה.

ויש ששרפו את המצות באפיתם כל כך כדי שלא ישאר קצת קמח והיה ממש קשה לאוכלם.

יש שנהגו לא לאכול דגים בכל ימי הפסח [כ"כ המהר"ם שיק במנהגים אות נט]. והטעם: מש"כ הפרמ"ג [א"א ס' תמוז] "דגים חיים שקורין קרפיון שולחין מעיר לעיר, ובכדי שיישארו חיים מניחים פרוסת חמץ עם י"ש בפיו ואחר שמתו יבלעו מהחמץ".

טעם אחר: לפי שהיו מורחים י"ש על הדגים כדי שלא יסריחו, וחששו מחמץ, ואע"פ שהיום לא נהגו כן, יש שנהגו כן – חסידי ויז'ניץ נדבורנה ועוד [יוצאי רומניה].

ובסידור יעב"ץ כתב: "יזמין בשר ודגים ויין כפי כוחו מן המשובח, למצות שמחת יו"ט". הרי להדיא שהתיר אכילת דגים.

וכן הביאו האחרונים רמז לאכילת דגים בפסח מדברי הגמ' [סוטה יא:]: שבשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים, כי בשעה שהלכו לשאוב מים זימן להם הקב"ה דגים קטנים בכדיהן, והוליכו אותן אצל בעליהן, וכדרך שתקנו חז"ל לאכול כרפס ואי' בראשונים שהוא זכר לירקות שהיו אוכלים – כן נוהגים לאכול דגים זכר לנס.

דגים מלוחים מנהג אשכנז שלא לאכול דגים מלוחים וה"ה דגים כבושים, והטעם: לפי שבעבר היו מולחים אותם במלח שנתערב בו חמץ [רמ"א תמוז ה], ועל אף שהיום המלח נקי, נשאר המנהג עד היום. אבל יש שעושים סרדינים מדגים קטנים ונהרא נהרא ופשטיה.

יש נוהגים שלא לאכול שום בכל ימי הפסח, והפרי מגדים [א"א תסד א] כתב שאין יודעים טעם לחומרא זאת, מ"מ עתה אין להקל בפני ע"ה, ובצנעא לת"ח אין להחמיר. יש שחששו לסכין שחתכו את השום, אבל אם השום שלם לא חששו.

ויש שכתבו [ויגד משה] שכיון שאכילת שום מביאה לידי ריח רע, ומפני שבפסח צריך אדם לשיח ולספר ביצי"מ, לכן ראוי שלא יריחו ממנו ריח של שום. ויש עוד טעמים באחרונים.

ה"שדי חמד" מביא בשם ה"שב יעקב" שחששו שהעכו"ם שורין את השום בשכר.

ובחיי אדם [כלל קכז ז] כתב: דאין לנו שום טעם וריח ומותר באכילה. והמנהג לאסור – לדבריו – הגיע מטעות בדברי המג"א שכתב שאם יש שום אסור אפילו במשהו, אך שם מדובר בשום שחתכו בסכין חמץ והוא חריף, ולכן אסור באכילה במשהו.

ומובא ששאלו את הרה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע מדוע אינו אוכל שום, והשיב: כתיב 'אל תטוש' וגו' וכך הוא המנהג בבית אבותי.

פירות שיש להם קליפה: כתב החיי אדם [כלל קכז ב] יש הנוהגים שלא לאכול רק כאלו שאפשר לקלפם. והטעם: כדי לישמר מכל נדנוד של חמץ שאולי בא במגע עם הפרי והירק.

תפוחי אדמה: החיי אדם ב"נשמת אדם" כתב שהמנהג באשכנז שלא לאכול תפו"א. והטעם משום גזירת קטניות, לפי שעושין מהן קמח וקמח מיליף בקמח. בשם ה"תפארת שלמה" זי"ע אמרו: שצריך לתת הודאה על שלא היה מאכל זה בימי הגאונים, שהיו אוסרים אותו לפסח מחמת גזירת קטניות, משום שעושים מהם קמח.

פ ס ח כ ש ר ו ש מ ח

ל ש נ ה ה ב א ה ב י ר ו ש ל י מ